

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE 1960-1971 YILLARI ARASINDA YAŞANAN
GENÇLİK HAREKETLERİ VE SİYASAL HAYATA ETKİLERİ**

**Mehmet Serdar ÇULHA
1530203705**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Gökhan TURHAN**

ISPARTA – 2018

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	MEHMET SERDAR ÇULHA	
Anabilim Dalı	KAMU YÖNETİMİ	
Tez Başlığı	1970'Lİ YILLARDA YAŞANAN GENÇLİK HAREKETLERİNİN TÜRK SİYASAL HAYATINA ETKİSİ	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	TÜRKİYE'DE 1960-1971 YILLARI ARASINDA YAŞANAN GENÇLİK HAREKETLERİ VE SİYASAL HAYATA ETKİLERİ	
<p>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında jürimiz 27/06/2018 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;</p> <p>☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²</p> <p>ile aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.</p>		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Dr. Öğr. Ü. Durmuş Gökhan TURHAN	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Ü. Elvettin AKMAN	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Ü. Ümmühan Kaygısız	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

²OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

**SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “TÜRKİYE’DE 1960-1971 YILLARI ARASINDA YAŞANAN GENÇLİK HAREKETLERİ VE SİYASAL HAYATA ETKİLERİ” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Mehmet Serdar ÇULHA

27.06.2018

(ÇULHA, Mehmet Serdar, *Türkiye’de 1960-1971 Yılları Arasında Yaşanan Gençlik Hareketleri Ve Siyasal Hayata Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2018.)

ÖZET

Türk siyasal hayatında özel bir öneme sahip olan 1960-1971 yılları çalışmanın içeriğini oluşturmuştur. Bu dönemi önemli kılan birincil faktörler; gençlik hareketleri ve askeri müdahalelerdir. Bu faktörlerin birbiriyle ilişki halinde Türkiye’de hem etkilendiği hem de etkilediği çok sayıda gelişme olmuştur. Bu anlamda çalışmada, 27 Mayıs ve 12 Mart askeri müdahaleleri arasında Türkiye çatı siyasetinde yaşanan gelişmelerin toplumsal hareketler ve olgular üzerindeki etkileri neden-sonuç ilişkileri dahilinde incelenmiştir. Dönem içinde gençlik üzerinde etkili olan siyasal fikirler ve onların 27 Mayıs’tan itibaren temsil ettiği kurumlar sınıflandırılmıştır. 1960-1971 yılları arasında yaşanan gençlik hareketleri; fikirsel evrim, eylem, radikalleşme eğilimi, çatışmalar, küresel etkiler ve farklı toplumsal gruplarla temaslar gibi yönleriyle ve kronolojik süreçleri ile ele alınmıştır. Bu noktada Türkiye’de gençlik hareketlerinin; ideolojik çatışma ve terör faaliyetlerine evrilerek etkilediği siyasal ve toplumsal süreçler, 12 Mart askeri muhtırasına ve ülkede yönetim değişikliğine sebep olmuştur. Çalışmada, gençlik hareketlerinin kendi doğal oluşum süreçlerinin devamında geçirdiği evrelerin; dönem içinde faaliyet gösteren asker-sivil cunta ortaklıklarının merkezinde yer aldığı planlı aşamalar olarak geliştirildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Siyasal Hayatı, 1960-1971, Gençlik Hareketleri, 9 Mart, Cunta.

(ÇULHA, Mehmet Serdar, *Youth Movements Between 1960-1971 in Turkey and The Influences On Political Life*, Master's Thesis, Isparta, 2018.)

ABSTRACT

The years 1960-1971, which had a special emphasis on Turkish political life, constituted the content of this work. Primary factors that gives importance in this period are; youth movements and military interventions. Turkey has been affected by these factors as well as a large number of developments which affect both. In the first part of the work, between May 27 and March 12 military interventions, Turkish Political Life; political parties, parliaments, elections, dealing with international relations and military elements, such as acting, Turkey roof impacts on the developments in the political and social phenomena were investigated within the cause-and-effect relationships. In the second chapter; the political ideas that have influenced the youth of the period and the institutions they have represented since 27 May. In the third part, it has been analyzed in extent to youth movements between 1960 and 1971; such as ideological evolution, action, the tendency to radicalize, conflicts and contacts with different social groups, and chronological processes. In addition, global factors which triggers youth generation and the junta's activities which has strong influence on terrorized of youth generation are the scope of the subject

Keywords: Turkish Political Life, 1960-1971, Youth Movement, 9 March, Junta.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI.....	İ
YEMİN METNİ.....	İİ
ÖZET	İİİ
ABSTRACT.....	İV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	Vİİ
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1960-1971 YILLARI ARASINDA TÜRK SİYASAL HAYATI.....	8
1.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Milli Birlik Komitesi	8
1.2. 1961 Anayasası ve Tesirleri	10
1.3. 15 Ekim 1961 Seçimleri	14
1.4. İnönü Koalisyonları Dönemi	15
1.5. Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti	25
1.6. Cumhuriyet Halk Partisi ve ‘Ortanın Solu’	26
1.7. 15 Ekim 1965 Seçimleri	27
1.8. İktidarda Adalet Partisi ve Süleyman Demirel Dönemi	29
1.9. 12 Ekim 1969 Seçimleri ve 12 Mart 1971 Muhtırasına Giden Süreç	32
1.10. 12 Mart 1971 Muhtırası.....	34
1.11. 14 Ekim 1973 Seçimleri	41

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1960’LI YILLARDA TÜRK GENÇLİĞİ ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN SİYASAL FİKİRLER VE OLUŞUMLAR.....	43
2.1. Sol Oluşumlar	43
2.1.1. Türkiye İşçi Partisi	43
2.1.2. Yön Hareketi	45
2.1.3. Milli Demokratik Devrim Düşüncesi	48
2.1.4. Fikir Kulüpleri Federasyonu ve Dev-Genç	50
2.2. Sağ Oluşumlar	51
2.2.1. Ülkü Ocakları	52
2.2.2. Milli Türk Talebe Birliği	55

2.2.2.1. 1965 Öncesi Dönem	56
2.2.2.2. 1965 Sonrası Dönem	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1960-1971 YILLARI ARASINDA YAŞANAN GENÇLİK HAREKETLERİ	62
3.1. Gençlik Hareketlerinde Birinci Dönem 1960-1967.....	63
3.2. Gençlik Hareketlerinde İkinci Dönem 1967-1971	70
3.2.1. Dünyada 1968 Yılı Gençlik Hareketleri.....	75
3.2.2. Türkiye’de 1968 Yılı Gençlik Hareketleri	81
3.2.3. Türkiye’de 1969 Yılı Gençlik Hareketleri	100
3.2.4. Türkiye’de 1970-1971 Yılları Gençlik Hareketleri.....	114
3.2.5. Dev-Genç Bünyesinden Doğan Örgütler	123
3.2.5.1. THKO ve THKP-C.....	124
3.3. 9 Mart Cuntası ve Sol Darbe Teşebbüsü.....	129
3.3.1. Cuntaların Sol Gençlik Örgütleri İle İlişkileri.....	134
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER	138
KAYNAKÇA.....	147
ÖZGEÇMİŞ	158

KISALTMALAR

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AIIESEC	:Association Internationale des Etudiants en Sciences Economiques et Commerciales
AP	:Adalet Partisi
ASD	:Aydınlık Sosyalist Dergi
BM	:Birleşmiş Milletler
CGP	:Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	:Central Intelligence Agency
CKMP	:Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CP	:Cumhuriyetçi Parti
DDKO	:Devrimci Doğu Kültür Ocakları
DEV-GENÇ	:Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
DEV-GÜÇ	:Türkiye Devrimciler Güç Birliği
DİSK	:Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DÖB	:Devrimci Öğrenci Birliği
DP	:Demokrat Parti
DTCF	:Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
EOKA	:Ethniki Organosis Kypriou Agoniston
FKF	:Fikir Kulüpleri Federasyonu
FKÖ	:Filistin Kurtuluş Örgütü
İTÜ	:İstanbul Teknik Üniversitesi
KGB	:Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti
MBK	:Milli Birlik Kurulu
MDD	:Milli Demokratik Devrim

MGK	:Milli Güvenlik Kurulu
MGP	:Milli Güven Partisi
MHP	:Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	:Milli İstihbarat Teşkilatı
MNP	:Milli Nizam Partisi
MP	:Millet Partisi
MSP	:Milli Selamet Partisi
MTTB	:Milli Türk Talebe Birliği
NATO	:North Atlantic Treaty Organization
ODTÜ	:Orta Doğu Teknik Üniversitesi
PDA	:Proleter Devrimci Aydınlik
PKK	:Partiya Karkeren Kurdistan
SSCB	:Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti Birliği
STK	:Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
THKO	:Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	:Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi
TİKKO	:Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu
TİP	:Türkiye İşçi Partisi
TKMD	:Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği
TKP	:Türkiye Komünist Partisi
TMGT	:Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı
TMTF	:Türkiye Milli Talebe Federasyonu
TÖS	:Türkiye Öğretmenler Sendikası
TRT	:Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	:Türk Silahlı Kuvvetleri

TUSLOG

:The United States Logistics Group

TÜRK-İŞ

:Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

YTB

:Yeni Türkiye Partisi

ÖNSÖZ

Türk Siyasal Hayatında 1960-1971 yılları apayrı bir öneme sahiptir. Gençlik öncülüğünde gelişen sayısız toplumsal hareket ve siyasette yaşanan çok hızlı dönüşümleri ile bu yıllar, gerek kendinden sonraki yıllarda gerekse günümüzde üzerindeki ilgiyi hep sıcak tutmaktadır. Tez çalışmamda söz konusu dönemi ele alma sebebim; fikirler, kurumlar, toplumsal hareketler ve neticeleri yönüyle, Türkiye’de her kesimden insanın bir şekilde kanaate sahip olduğu ve üzerine yorum yapabildiği bu dönemi tafsilatlı şekilde kavramak istemem olmuştur.

Döneme dair özneleri farklı olmakla beraber sayısı tespit edilemeyecek çoklukta eser mevcuttur. Çalışma esnasında yaşanan en büyük zorluk, konu içeriğine giren birçok faktörün hem ihmal edilmeden hem kronolojiye uygun olarak hem de kapsam içinde kalınarak bütüncül şekilde aktarılması ve yorumlanması olmuştur. Bu anlamda çok fazla sayıda eser eş zamanlı ve birbirleriyle kıyaslanarak inceleme yapılması gerekmiştir. Ayrıca döneme dair eserlerin büyük çoğunluğunun, özellikle ‘Gençlik Hareketleri’ni özne alanların; çeşitli seviyelerde sol eğilimi barındıran, ideolojik aktarım ve ajitasyon amacıyla yazılmış eserler olması, konunun doğru kavranabilmesi anlamında zorluklar barındırmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde sağladığı desteklerden ve her zaman gösterdiği yapıcı, hoşgörülü yaklaşımından ötürü danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Gökhan Turhan’a çok teşekkür ederim. Çalışma sürecinde bana sağladığı yoğun rehberlik ve katkıdan, ayrıca akademik sahaya teşvik ve motivasyonundan, hepsinden öncede değerli dostluğundan ötürü Burak Kazım Mırık’a çok teşekkür ederim. Siyasal tarihe dair sahip olduğu yüksek donanım ile çalışmam esnasında yorumlarıma katkılar sağlayan ve sıklıkla istişare ettiğim, varlığıyla hayatımda çok önemli bir dönüm noktası olan değerli dostum Muhammed Can’a çok teşekkür ederim. Çalışmam kapsamında askeri teamülleri, tepkileri ve nazariyeleri doğru kavramak adına sıklıkla danıştığım ve kendimi bildiğim günden beri bana her anlamda destek olan, ‘Baba’ kelimesinin sınırlarını zorlayan Remzi Çulha’ya ve onun şahsında aileme çok teşekkür ederim. Son olarak, çalışmamın biçimsel prosedürünü oluşturmamda bana yardımcı olan Hüsameddin Akçay’a çok teşekkür ederim.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Siyasal tarihinde yer tutan en önemli unsurlardan birisi gençlik hareketleri ve bu hareketlerin tetiklediği gelişmelerdir. Türkiye’de bu açıdan 1960-1971 yılları özel bir yerde konumlanmaktadır. Bu dönemin tesirleri günümüze kadar uzanan bir yelpazede Türk siyasal hayatının şekillenmesinde; aktörler, fikirler ve kurumlar aracılığıyla etken olmuştur. Gençlik hareketleri, Osmanlı dönemine ve Cumhuriyetin kuruluş dönemine kadar uzanmakla beraber dünya çapında yoğun kitlesellikle gerçekleştiği 60’lı yılların ikinci yarısında Türkiye’de de paralel şekilde kendi zirvesini yaşamıştır.

Kendi doğal sürecinde gelişen ve temel hak talepleri içeren söz konusu kitlesel gençlik hareketleri ile bunun ifadesi olan eylemler, 70’li yıllara gelindiğinde radikal ideolojik taleplere ve bu talepleri temin etme amacı taşıyan şiddet-terör eylemlerine evrilmiştir. Ayrıca bu dönemde, gençlik hareketleri kendi kapsamını aşarak farklı toplumsal tabanlara geçmiş ve ülke çapında karmaşık ilişki ağlarına ve amaçlarına dahil olmuş ve neticede Türkiye, gençliğin ön planda olduğu bir ideolojik savaş ortamına sürüklenmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde 27 Mayıs ve 12 Mart askeri müdahaleleri arasında Türk Siyasal Hayatı; siyasal partiler, meclisler, seçimler, uluslararası ilişkiler ve ordu gibi etkili olan unsurlarıyla ele alınarak, Türkiye çatı siyasetinde yaşanan gelişmelerin toplumsal olgular üzerindeki etkileri neden-sonuç ilişkileri dahilinde incelenmiştir. 27 Mayıs askeri darbesi, askeri hiyerarşi dışında tepkisel olarak gelişmiştir ve ilk aşamada sadece yönetim değişikliği hedefi taşımıştır. Ancak akademik camiadan aldığı teşvik ve destekle, darbe çerçevesini aşarak yeni anayasa oluşturma noktasında devrimsel karaktere bürünmüş ve neticede 61 Anayasası meydana gelmiştir. Yeni anayasa, yürütme organı gücünü daraltmak adına yasal düzenlemeler ve yeni kurumlar getirmiştir. Ayrıca bireysel hak ve özgürlükler ile sendikal haklar noktasında geniş imkanlar sağlamış ve üniversitelere özerk statü tanımlamıştır. Nitekim bu yeni dönüşümler, 1971 yılına değin gelişen her süreçte etkili olacaktır. Bu dönemde yeni anayasanın getirileri ile ilk defa sosyalist-sınıfsal karakterli bir parti olan Türkiye İşçi Partisi kurulmuştur. Ayrıca Marksist sol yayınlar hızla artarak özellikle yükseköğretim

gençliği arasında rağbet görmüştür. Yeni anayasayı takip eden ilk yıllar, 60'lı yılların ikinci yarısında yaşanacak toplumsal hareketlerin potansiyel sürecini oluşturmuştur.

Darbe sonrasında ilk genel seçimler 1961 yılında gerçekleşmiş ve Türkiye ilk koalisyon hükümetleri deneyimini yaşamıştır. 1965 yılına değin Cumhuriyet Halk Partisi liderliğinde çeşitli koalisyon hükümetleri ülkeyi yönetmiştir. Koalisyon hükümetlerinin kırılgan yapısı ve ordunun hali hazırda iktidar ortağı konumunda olması gibi sebeplerle bu dönem iç siyasette ülke adına kazanım oluşturacak herhangi bir icraat ortaya konamamıştır. Bu dönemin en yoğun gündemi olası bir savaş ihtimali taşıyan Kıbrıs meselesi olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu konuda takındığı Türkiye aleyhtarı tutumlar, Türkiye'de bilhassa genç kitlelerde Amerikan karşıtı eğilimleri güçlendirmiştir.

1965 ve 1969 yıllarında yapılan genel seçimlerde eski Demokrat Parti'nin geleneğini sahiplenen Adalet Partisi iktidar olmuştur. 1965 yılından itibaren ordunun siyaset üzerindeki etkisi görece olarak azalmıştır. Adalet Partisi'nin ilk döneminde Amerika Birleşik Devletleri ile yaşanan gerilim azalmış, ayrıca Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile yeni ilişkiler kurulmuştur. Bu dönemde ekonomide hızlı iyileşmeler gerçekleşmiş, ağır sanayi yatırımları ve yoğun altyapı çalışmaları ortaya konulmuştur. Ancak Adalet Partisi'nin ikinci döneminde bu olumlu hava dağılmış ve hükümet çok farklı açıdan soruna muhatap olmuştur. 1969 yılı itibariyle yoğunlaşan gençlik temelli ideolojik çatışmalar, ağır sanayi hamlelerinin oluşturduğu kontrolsüz kentleşme ve işçi eylemleri, ordunun aşamalı olarak siyaset arenasına tekrardan müdahil olması, siyasi partiler arasında yaşanan uzlaşmazlıklar gibi sorunlar yönetim zafiyeti oluşturmuş ve nitekim 12 Mart 1971 tarihinde verilen askeri muhtıra ile Adalet Partisi dönemi sona ermiştir.

Muhtıra sonrasında ordu güdümünde çok sayıda hükümet kurulmuştur. Ülkede yaşanan kargaşa ortamının esas sorumlusu olarak görülen 61 Anayasasında değişiklikler gerçekleştirilerek; yürütme gücü artırılmış, temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanması kolaylaştırılmış, sendikal haklar daraltılmış ve devlet güvenlik mahkemeleri kurulmuştur. Bu dönemde sol kesim ağırlıklı olmak üzere çok sayıda tutuklama gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde dönemin gençliği üzerinde etkili olan temel siyasal fikirler ve onların 27 Mayıs'tan itibaren temsil ettiği kurumlar sınıflandırılmıştır. Bu anlamda sol tarafta; Türkiye İşçi Partisi, Fikir Kulüpleri Federasyonu, YÖN hareketi ve Milli Demokratik Devrim düşüncesi gençlik üzerinde etkili olmuştur. Sağ tarafta ise Ülkücü düşünce ve ülkücü kuruluşlar ile 1965'ten sonra milliyetçi-muhafazakar düşünceyi benimseyen Milli Türk Talebe Birliği öne çıkmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise 1960-1971 yılları arasında yaşanan gençlik hareketleri; fikirsel evrim, eylem, radikalleşme süreçleri, çatışmalar ve farklı toplumsal gruplarla temaslar gibi yönleriyle ve kronolojik gelişimleriyle ele alınmıştır. Ayrıca Türkiye'de gençlik hareketlerini tetikleyen küresel faktörler ile gençliğin terörize olmasında güçlü tesirleri olan cunta faaliyetleri de konu kapsamında incelenmiştir. Çalışmanın konusu olan yıllar, gençlik hareketleri nazarıyla 1960-1967 ve 1967-1971 arası dönemler olarak iki parçada sınıflandırılmıştır.

1967 yılına kadar alınan ilk dönemin gençlik örgütleri ve eylemleri; temel düzeyde milli hassasiyetlerle hareket eden ve bunu Kemalist ilkelere dayandıran, devlet ve düzenle sorunları olmayan, kısmen eğitim sahasına dair bazı hak ve talepleri dile getiren yapılar olarak kendini göstermiştir. 27 Mayıs darbesinden sonraki birkaç yıl içinde, gençlik örgütlerinde Demokrat Parti karşıtlığı ile 27 Mayıs darbesini ve getirilerini sahipleniş öne çıkmaktadır. Bu dönemde öğrenci hak ve taleplerine yönelik kısmi boykot eylemleri gerçekleştirilmiştir. Bu dönem gençlik örgütleri açısından ilerleyen yıllarda yaşanacakların potansiyel oluşum süreçlerini barındırmaktadır. Özellikle 1965 yılından itibaren gerek sol eğilimler gerek sağ eğilimler çatı örgütler altında kitlesel olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Ayrıca gençliğin ilgi alanları siyasal, toplumsal, kültürel çok çeşitli mecralara yayılmıştır. Gençlik arasında ilk fikri ve fiziki çatışmalar ve sağ-sol kutuplaşmalar çok keskin olmamakla beraber bu dönemde gerçekleşmeye başlamıştır.

1967-1971 yıllarını kapsayan ikinci dönem ise gençlik hareketleri açısından Türkiye'nin geçirdiği en yoğun dönem olmuştur. 1967 yılıyla beraber Türkiye gençliği tarafından çok çeşitli konularda kitlesel eylem ve gösteriler gerçekleştirilmeye

başlanmıştır. Sol gençlik örgütlerinde düzen karşıtı eylem içerikleri bu yıl ile beraber görülmeye başlamıştır.

1968 yılı dünya çapında gençlik hareketleri açısından en önemli yıl olmuştur. 68 kuşağı gençlik eylemleri farklı ülkelerde farklı etkiler oluşturmakla beraber, gençliğin öncülüğünde başlatılan ve toplumların diğer katmanlarına yayılan düzen karşıtı hareketler olarak karakterize olmaktadır. 68 kuşağı hareketlerinde Avrupa örnekleri, küresel muadillerine nazaran daha fazla Marksist eğilim içermiştir. Bu noktada özellikle Fransa ön plana çıkmış ve ülkede gençliğin tetiklediği toplumsal hareketlerle Marksist bir devrime yaklaşılmıştır. Fransa 68'i, Türkiye'deki muhatapları açısından model niteliği taşımıştır.

Türkiye'de 1968 yılının bahar aylarıyla beraber öğrenci hak ve taleplerine yönelik üniversite boykot ve işgal eylemleri gerçekleştirilmiştir. Bu ilk eylemlerde kitleliliğe zarar verilmemesi adına ideolojik talepler ve söylemler geri planda tutulmuştur. Söz konusu eylemler Türkiye'de gerek devlet yönetimi gerekse siyasi partiler tarafından uzlaşılı halinde haklı görülmüş ve eylemlere konu olan taleplerin gerçekleştirilmesi amacıyla çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Ancak devam eden süreçte aynı gençlik eylemleri sol-ideolojik talepler ile ortaya konulmaya başlanmıştır. Bu durum solun emniyet güçleri ile süregelen olarak karşı karşıya gelmesine, sağ cenahın ise durumdan tehdit algılayarak tepkisel karşılıklar vermesine neden olmuştur. 1969 yılını da kapsayacak şekilde bu durum artarak ve keskinleşerek devam etmiş ve gençlik grupları arasında yaşanan; fakülteleri, yurtları ve sokakları kapsayan alan hakimiyetine dayalı ve ateşli silahların kullanıldığı çatışmalarla yeni bir evreye giriş yapılmıştır.

1970 yılına gelindiğinde kitlesel gençlik eylemleri azalmış ve yerini ideolojik, kapalı, marjinal gençlik örgütlerine ve onların şiddet eylemlerine bırakmıştır. 12 Mart muhtırasına ve sonrasına değin uzanacak bu yeni dönemde, sol gençlik örgütleri içinden terör grupları ortaya çıkmış ve ülke çapında terör eylemleriyle kendilerini göstermişlerdir. Paralel süreçte sol-sosyalist yönlü bir askeri darbe gerçekleştirmek için uygun toplumsal zemin arayan asker-sivil cunta ortaklıkları faaliyetlerini sürdürmektedir. Söz konusu cuntalar tarafından sol gençlik örgütleri kanalize edilmiş ve himaye görmüşlerdir. Nitekim ülke planlı bir kargaşa ortamına çekilerek, darbe için

uygun zemin hazırlanmıştır. Ancak cunta ortaklıklarının kendi içinde yaşadığı uzlaşmazlıklar neticesinde planlanan darbe, teşebbüs safhasında kalmıştır. Başarısız darbe teşebbüsü, ülkenin gençlik öncülüğünde içine çekildiği kargaşa ortamı ve buna bağlı yaşanan yönetim zafiyeti 12 Mart 1971 askeri muhtırasına sebep oluşturmuştur.

Problem

1960-1971 yılları arasında Türkiye’de gerçekleşen gençlik hareketleri, kendinden sonraki yıllardan günümüze kadar, hem ideolojik karakteri gereği üzerinde uzlaşımın sağlanamadığı hem de ülke üzerindeki etkileri itibari itibariyle ilginin tükenmediği bir alandır. Bu anlamda çalışmada aşağıdaki temel sorulara cevaplar aranmak istenmiştir.

- 1) Türkiye’de 1960-1971 yıllarını biçimlendiren makro siyaset (seçimler, meclis, senato, siyasal partiler, uluslararası ilişkiler) nasıl gelişmiştir?
- 2) 1960-1971 yılları arasında siyaset sahasında gerçekleşen gelişmeler gençlik hareketlerinin oluşumunda ne şekilde etkendir?
- 3) 1960-1971 yılları arasında gençlerin eğilimlerini etkileyen fikirler ve temsil ettiği kurumlar nelerdir?
- 4) Küresel olarak yaşanan 68 Kuşağı gençlik hareketlerinin ve özellikle Fransa örneğinin, Türkiye’de gençlik üzerinde oluşturduğu tesirler nelerdir?
- 5) Türkiye’de 1960-1971 yılları arasında gerçekleşen gençlik hareketlerinin kronolojik seyri ve Türk siyasal hayatı üzerinde oluşturduğu etkiler nelerdir?
- 6) Gençlik hareketlerinin farklı toplumsal tabanlar ve gruplarla girdikleri ilişkiler nelerdir?
- 7) Gençlik hareketlerinin kendi kapsamını ve kitleliliğini yitirerek terörize olmasında etkili olan sebepler nelerdir?

Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Çalışmanın amacı 1960-1971 yılları arasında Türkiye’de yaşanan siyasal, toplumsal, kültürel gelişmeler zemininde ve etkili olan küresel gelişmelerde hesaba katılarak; Türkiye’de gençlik hareketlerinin içerik, oluşum, seyir ve etkilerini bütüncül bir yaklaşımla incelenmesidir. Konu kapsamına dair yayınlarda görülen; öne çıkan

olaylar veya aktörler, kurumlar veya fikirler temelinde konunun irdelenmesine alternatif olarak bu çalışmada söz konusu faktörler, detaylı kronolojik seyir öncelik alınarak konunun gelişim ve etkilerinin resmin tamamı üzerinden irdelenmesi ve yorumlanması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Konu kapsamına dahil olan 1960-1971 yılları, siyasal ve sosyal hareketler olarak kitleselliği ve etkileri itibariyle Türkiye’de gençlik hareketlerinin en yoğun yaşandığı yıllar olmuştur. İdeolojik gençlik çatışmaları ve ideolojik hedefler doğrultusunda şiddet kullanımı bu yıllarda başlamış olmakla beraber, doruk noktasına ulaştığı yıllar 70’lerin ikinci yarısı olacaktır. Bu dönem hem gençlik hareketleri çok keskin ve radikal noktalarda seyretmiştir hem de ülke, gençliğin özne olarak konumlandığı çatışma ortamından her toplumsal katmanın dahil olduğu bir iç savaşa sürüklenmiştir. Bu anlamda 70’li yıllarda gerçekleşen gerek gençliğe ait gerekse farklı toplumsal unsurlara ait siyasal-sosyal hareketler ve Türkiye tablosu; konunun sahip olduğu özgün ağırlık gereğince başlı başına farklı araştırmaların içeriği olması gerektiğinden bu çalışmanın kapsamı, 12 Mart Muhtırası ile sıkıyönetim uygulamalarının başladığı ve her türlü siyasal-sosyal hareketin bir süre için durulmak zorunda kalacağı 1971 yılı ile sınırlandırılmıştır.

Yöntem Ve Araştırma Modeli

Bu çalışma nitel yöntemin esas alındığı bir tez çalışmasıdır. Nitel araştırma yönteminde kabul edilen temel esaslardan biri; araştırması yapılan öznelerin fiil ve aktarımlarının, gözlemcinin analiz ve sentezinde bizzat etken oluşudur. Bu durum nicel araştırmalardan farklı olarak, aynı öznenin farklı gözlemciler tarafından farklı bakış açıları, bağlantılar ve çıkarımlar dahilinde özgün formda yorumlanmasına olanak sağlamaktadır. Bu Çalışma daha kategorize olarak ifade edildiğinde; literatür taraması ile ulaşılan kaynaklarda ‘Örnek Olay’ yönetiminden ve ‘Tarihsel Yöntem’den yararlanılarak araştırma kapsamı için geçerli olan veriler belirlenmiş ve bu veriler arasındaki ilişkiler tespit edilerek ‘Betimsel Analiz’ yapılmak suretiyle kronolojik seyir esas alınarak incelenmiştir.

Çalışma konusunun sahip olduğu ideolojik içeriğin doğal bir gereği olarak, ulaşılan kaynakların büyük çoğunluğu ideolojik aktarım aracı olarak tasarlanmış eserler olup, buna uygun bir üslupta kaleme alınmışlar ve yaşanan olaylara dair hedefledikleri propaganda sürecine uygun veriler öznel olarak aktarılmıştır. Bu durum araştırma esnasında küçük hacimli bir verinin dahi çok sayıda kaynaktan teyit edilmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Ayrıca söz konusu sıkıntının aşılmasına yönelik olarak, konuya dair parça veya bütün benzer araştırma içerikleri taşıyan akademik tez çalışmalarından sıklıkla istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1960-1971 YILLARI ARASINDA TÜRK SİYASAL HAYATI

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar gelen süreçte 1960-1971 yılları özgün karakterli ve stratejik bir dönemi oluşturmaktadır. Siyasal Hayata süregelen olarak çeşitli düzeylerde etki eden askeri müdahaleler, ekonomik ve uluslar arası ilişkiler faktörlerinin etkilediği siyasal ve sosyolojik dönüşümler, parlamento dışı gelişen gerek yasal gerekse yasadışı kitlesel ve radikal siyasi kurumlar söz konusu yılların bu özgün karakterini ortaya çıkarmaktadır.

1.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Milli Birlik Komitesi

27 Mayıs 1960 tarihinde, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) dâhilinde görev yapan ve kendilerini sonradan Milli Birlik Komitesi (MBK) olarak adlandıracak bir grup, iktidardaki Demokrat Parti (DP) yönetimine darbe yaparak ülke yönetimini ele geçirmiştir. Başında Orgeneral Cemal Gürsel'in bulunduğu MBK, 5'i general rütbeli, 33'ü daha alt rütbede muvazzaf askerden oluşmaktadır (Boray, 2010: 83). Söz konusu subaylar içinde, ilerleyen yıllarda Türk siyasal hayatında etkili olacak isimlerden Kurmay Albay Alparslan Türkeş'te vardır. 27 Mayıs günü halk, ülkede darbe olduğunu, Alparslan Türkeş'in radyodan okuduğu bildiri ile öğrenmiştir (Tan, 2015: 341). Bildiri genel olarak; kardeş kavgalarını engellemek, demokrasiyi çıkmazlardan kurtarmak gibi hususlar üzerinde durmuş ve tarafsız-partiler üstü olduğunu vurgulamıştır (Zürcher, 2016: 351). 27 Mayıs 1960 darbesi ile 14 Mayıs 1950 tarihindeki seçimler ile hükümete gelen DP iktidarı zorla el değiştirmiştir (Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi, 2004: 146).

MBK ilk aşamada; siyasi partileri kendi aralarında yaşanan gerilimden çıkarmak, tarafsız bir yönetim denetimi altında ülkede serbest seçimler yapmak ve yönetimi kısa süre içinde sivil unsurlara devretmek gibi amaçlarla hareket etmektedir. Buna bağlı olarak MBK'nin ilk icraatlarından birisi, dönemin İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıdık Sami Onar başkanlığında ve çeşitli akademisyenlerden müteşekkil bir heyet oluşturarak Anayasa komisyonu tesis etmek olmuştur (Milliyet, 28.04.1960). Ancak Darbenin hemen ertesi günü söz konusu bu grup, darbeyi destekleyen ve DP'ye

açıkça düşmanlık besleyen bir bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiri, MBK'nın kendi içindeki farklı eğilimler açısından yaşanacakların seyrini önemli ölçüde etkileyecektir (Ahmad, 2015: 171-172).

MBK bünyesinde general seviyesinde bulunan üst rütbeli grup; DP iktidarını devrilerek yönetimin makul ve kısa bir sürede CHP'ye devrini savunmaktadır. Albay ve daha düşük rütbeli subaylardan oluşan ikinci grup ise askeri yönetimin, ülke yönetimini sivil siyasete bırakmadan önce ülkede siyasi yapıyı değiştirecek köklü reformlar yapması gerektiğini ve dolayısıyla daha uzun süre yönetimde kalması gerektiğini savunmaktadır. Bunun dışında MBK'de, DP'lilere yaklaşımın nasıl olacağı yönünde de bir görüş birliği yoktur ancak bahsi geçen kurulun yayınladığı bildiri ile MBK, darbenin meşruiyeti noktasında motivasyon sağlamış ve DP'lilere karşı sert hamlelere girişmiştir (Ahmad, 2015: 171-174).

Söz konusu bildirinin en önemli tesiri; MBK'yi yeni bir anayasa yapmak ve yeni bir seçim sistemi tesis etmek gibi; bir darbe yönetimini aşarak adeta devrimsel içeriklere dönüşen kararlar almaya motive etmesidir (Çeliker, 2016: 81). Nitekim darbeden kısa süre sonra MBK, 1924 anayasasını rafa kaldırarak 12 Haziran 1960'ta geçici anayasayı kabul etmiştir (Milliyet, 13.06.1960) (Karpaz: 151). Geçici anayasa MBK'ye; TBMM'nin yetkilerini kullanma hakkı ile bakanların denetlenmesi ve azledilmesi gibi olağanüstü yetkiler tanımıştır. Bu durumun millet nezdinde oluşturacağı olumsuz tesirler düşünülerek aynı süreçte yeni anayasanın hazırlanması için, MBK'nin yanı sıra; CHP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve bazı Sivil Toplum Kuruluşları'nın (STK) da dahil olacağı bir kurucu meclis tesis edilmesine karar verilmiştir (Tekin-Okutan, 2015:158).

MBK bu dönemde edindiği olağanüstü güç ile, siyasi güvenilirliklerinden şüphe duyduğu TSK dahilinden 235 generali ve 5.000 kadar subayı emekliye sevkeden bir karar almıştır. Bunun hemen sonrasında ise 147 akademisyenin meslekten atılmasına yönelik başka bir karar alınmıştır. Ancak akademisyenler ile alakalı karar üzerine yaşanan şiddetli protestolar sebebiyle geri adım atarak akademisyenlere görevleri iade edilmiştir (Zürcher, 2016: 353-354).

MBK kendi içinde de tasfiye hareketleri yaşamıştır. Alparslan Türkeş ile ön plana çıkan, düşük rütbeli subaylardan oluşan ve sonradan ‘Ondörtler’ olarak anılacak 14 subay, 13 Kasım tarihinde Cemal Gürsel’in inisiyatifiyle MBK’den tasfiye edilmişler ve dünyanın farklı yerlerindeki Türk büyükelçiliklerine müşavir olarak gönderilmişlerdir (Milliyet, 15.11.1960) (Çeliker, 2016: 85).

Aynı dönemde MBK tarafından DP’lileri yargılamak üzere olağanüstü bir mahkeme konumunda ‘Yüksek Adalet Divanı’ kurulmuştur. Bu kurulun hakimleri bizzat MBK tarafından seçilmiş ve o dönem Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından kullanılan Yassıada’ da 14 Ekim 1960 tarihinde yargılamalara başlanmıştır. (Milliyet, 14.10.1960) DP’li kalabalık sanık grubu, anayasayı ihlal ile yargılanmaları planlanırken öncelikle kamuoyu nezdinde küçük düşürülmeleri amacıyla mahkeme tarafından özel yaşantılarına dair mevzular dillendirilerek basına yansıtılmıştır. (Aydın-Yüksel, 2017: 76) 11 ay süren yargılamalar sonunda DP’nin lider kadrosundan Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve 10 DP’li ile darbe esnasında darbeye karşı tavır alan Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun idam cezasına çarptırılmıştır. Yargılananlardan 31 kişinin cezası ömür boyu olmak üzere toplam 449 kişi çeşitli hapis cezaları almış, 123 kişi ise suçsuz bulunmuştur. Ölüm cezası alanlar diğerlerinden tecrit edilerek İmralı adasına götürülmüşlerdir. Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan 16-17 Eylül 1961 tarihlerinde idam edilmişlerdir (Milliyet, 17.09.1961) (Milliyet, 18.09.1961). Onlar dışındakilerin ölüm cezaları müebbet hapse çevrilmiştir (Aydın-Taşkın, 2017: 87-88).

1.2. 1961 Anayasası ve Tesirleri

27 Mayıs darbesinden yaklaşık 7 ay sonra kurucu meclis hayata geçirilmiştir (Ahmad, 2015: 177). Kurucu meclis iki ana kısımdan oluşmaktadır: MBK ve Temsilciler Meclisi. Temsilciler Meclisi 272 kişiden oluşan bir yapı olup siyasal hayatına devam eden CHP ve CKMP ile çeşitli meslek kuruluşları, gençlik kuruluşları ile akademi ve yargı mensuplarından müteşekkil olmuştur (Tan, 2015: 372). Temsilciler meclisinde bulunan kuruluşlarda CHP yandaşlarının büyük ağırlığı öne çıkmaktadır (Karpaz: 154). CHP genel Başkanı İsmet İnönü’nün de bizzat mecliste yer alması, CHP

ye doğal bir üstünlük sağlamıştır (Aydın-Taşkın, 2017: 81). Kurucu Mecliste, Temsilciler Meclisinin varlığı sivilleşme yönünde önemli bir adım olmasına rağmen üyelerinin çoğunluğunun MBK atamasıyla gelmiş olmasından demokratik olmayan bir yapı ihtiva etmektedir (Erdoğan, 2009: 106). Bunun yanı sıra, Türkiye çapında oyların çoğunluğuna sahip ve 10 yıl müddetle iktidar partisi olan DP'nin, Temsilciler Meclisinde temsil edilmesine izin verilmemesi bu durumu güçlendirmiştir (Şen, 2014: 15).

Kurucu Meclis, faaliyet hayatına başlamasından kısa süre sonra, DP lehinde konuşma yasağı kararı alarak bu kararın gereğine uyulması ön şartı ile siyasi partilere faaliyet izni vermiştir. Aynı günlerde Türkiye, gelecek dönem siyasetinde etkili olacak üç yeni partinin doğuşuna şahit olmuştur (Yalçın vd., 2002: 579). Bunlardan ilki emekli bir general olan Ragıp Gümüşpala liderliğinde 11 Şubat 1961 tarihinde (Milliyet, 12.02.1961) kurulan Adalet Partisidir (AP). AP, kapatılan DP geleneğine ve programına uygun bir yön benimseyerek, DP'nin millet nezdinde ki tabanına hitap etmeyi hedeflemiştir. Kurucusunun eski bir TSK mensubu olması, DP tabanının siyasal olarak eski bir asker tarafından temsil edilecek olması yönüyle MBK'nin de AP'yi olumlu karşılamasına neden olmuştur. AP ile aynı tarihte, eski bir DP milletvekili olan ve DP döneminde partisiyle yaşadığı anlaşmazlıklar neticesinde ayrılarak muhalif tarafa geçen Ekrem Alican önderliğinde Yeni Türkiye Partisi (YTP) kurulmuştur. Alican'ın geçmişteki bu tutumu, MBK döneminde olumlu bir izlenim ve destek olarak kendisine geri dönüş sağlamıştır. YTP ilerleyen dönemde daha çok Türkiye'nin doğu bölgesinde kendine taban bulacaktır. AP ve YTP'den 2 gün sonra 13 Şubat 1961 tarihinde ise Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulmuştur. TİP, çeşitli sendika liderlerinin ve mensuplarının başını çektiği bir grup tarafından kurularak, kurucu başkanı Avni Erakalın olmuştur. Sosyalist ve sınıf mücadelesi yönlü siyasi yaklaşımıyla TİP, 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası faaliyet gösteren diğer siyasi partilerden ayrılan bir yön taşımıştır. Kuruluşundan yaklaşık bir sene sonra sosyalist eğilimli aydınları da bünyesine katarak Türk siyasal yaşamında daha etkin rol alacaktır (Aydın-Taşkın, 2017: 83-85).

Kurucu Meclis 20 kişiden oluşan bir anayasa komisyonu oluşturmuştur. İlerleyen yıllarda, Güven Partisi'nin (GP) kurucusu olarak göreceğimiz Turhan Feyzioğlu ile Enver Ziya Karal'ın başkanlık yaptığı komisyon, yeni anayasa

çalışmalarında etkin rol oynamıştır (Zürcher, 2016: 356). Bu minvalde Kurucu Meclis'in varlık nedeni; yeni anayasayı oluşturarak halkoyuna sunmak ve yeni seçim sistemini düzenlemek şeklinde iki misyonu tamamlamak üzerine olmuştur (Erdoğan, 2007: 82).

Anayasa komisyonu 9 Mart 1961 tarihinde çalışmalarını tamamlayarak, taslak metni Kurucu Meclise sunmuş, ondan sonra metin MBK'de görüşülmüştür. Devamında üzerinde bazı düzenlemeler yapılan metin, darbenin yıl dönümü olan 27 Mayıs 1961 tarihinde kabul edilmiştir (Gözler, 2007: 186). Yeni anayasa, karşıt görüş bildirmenin yasak olduğu bir baskı ortamı dahilinde 9 Temmuz 1961'de (Milliyet, 09.06.1961) halkoyuna sunulmuş, seçmenlerden %60,4 kabul oyu alarak yürürlüğe girmiştir (Tan, 2015: 372).

Yeni Anayasa; Türk devlet teşkilatı açısından yeni düzenlemeler ve kurumlar getirmiştir. 'Çift Meclis Sistemi' yeni anayasa ile kabul edilmiştir. Bu uygulama ile Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM); 'Millet Meclisi' ve 'Cumhuriyet Senatosu' olarak iki farklı meclisten oluşmaktadır. Millet Meclisi 4 yılda bir genel oyla seçilecek olan 450 milletvekilinden oluşacaktır. Cumhuriyet Senatosunda ise farklı seçim usulüne muhatap olan üç farklı üyelik mevcuttur. İlk üye grubu 150 kişiden müteşekkil olup genel seçimle seçilecektir. İkinci üye grubu ise 15 kişiden müteşekkil olacak ve Cumhurbaşkanıca seçilecektir. Yeni Anayasa tarafından 'Tabii Üye' olarak sınıflandırılan üçüncü grup ise MBK başkanı ve üyeleri ile görev süresini tamamlamış Cumhurbaşkanıca seçilecektir. Son grup dışındaki üyelerin görev süreleri altı yıl olacak ancak senato seçimleri iki yılda bir yapılarak her seçimde üyelerin üçte biri yenilenecektir. Yeni anayasa ile tasarlanan bu sistemde, Millet Meclisinin görev ve yetkileri, Cumhuriyet Senatosundan fazla olmakla beraber; Kanun çıkarma ve anayasa değişikliği yapma gibi önemli fiillerde Cumhuriyet Senatosu da etken bir konumdadır (Gözler, 2015: 48-49). Meclis dışından bakanlarında dahil olabileceği yürütme organı, yasamanın denetiminde olacaktır. Ayrıca bu iki meclis 7 yıllığına görev yapacak olan Cumhurbaşkanıyı seçecektir (Karpuz:155).

1961 anayasasında dikkat çeken bir husus da Cumhuriyet Senatosunda "Tabii Üye" kabul edilen MBK üyelerinin hem senato üyeliklerinin hem de

dokunulmazlıklarının ömür boyu sürmesinin yasal teminat altına alınmış olmasıdır. Darbe yönetimi bu yolla; zorla elde ettiği iktidarını sivil yönetimlere ve tekrardan millet iradesine bırakırken, ilerleyen dönemlerde yargılanma ihtimaline karşı kendini garantiye almıştır (Keskin, 2011: 75). Ayrıca darbe yönetimi kendi meşruiyetlerine katkı sağlamak amacıyla, 27 Mayıs Darbe tarihini ‘Hürriyet ve Demokrasi’ bayramı adı altında resmi bayram kabul ederek ironik bir duruma sebebiyet vermiştir. Bu bayram bir sonraki askeri darbe olan 12 Eylül 1980’e kadar kutlanacaktır (Ercan, 2013: 27).

1961 anayasasıyla beraber yeni kurumlarda ortaya çıkmıştır. Süreç gereği olarak bir tepki anayasası olarak ifade edilen yeni anayasa, kendini tesis edenlerin politik eğilimleri gereğince DP dönemi tecrübesinden yola çıkılarak; güçlü ve muktedir iktidar hükümetlerini ve onların inisiyatif kullanımlarını sınırlamayı hedeflemiştir. TBMM’nin iki meclise ayrılması da bu hedefin başka bir göstergesidir. 1924 Anayasası’nda geçen “TBMM, milletin yegane ve hakiki temsilcisi olup egemenlik hakkını millet adına kullanır” hükmü yerine; “Millet egemenliğini, anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanır” hükmü getirilerek Meclisin yetkileri paylaştırılmıştır. Bu madde kapsamında tesis edilen Anayasa Mahkemesi kurumu ile TBMM üzerinde bir yargı mekanizması oluşturulmuştur (Tan, 2015: 373.). Ayrıca yeni anayasa; yasama ve yargı organlarının fiillerini ‘yetki’ kavramı ile ifade ederken; yürütme organının fiillerini ‘Görev’ kavramı ile ifade ederek yürütmeyi ikincil bir konuma taşımıştır (Kuzu, 1996: 85). Netice olarak söz konusu dönüşümler; seçilerek gelen siyasi hükümetlerin ve onları seçen millet iradesinin sınırlandırılması işlevini taşımıştır. TBMM’nin iki meclise ayrılması ve anayasa mahkemesi kurumunun varlığı ile, siyasi hükümetlerin yasama ve yürütme faaliyetleri büyük ölçüde kısıtlanmış ve yavaşlatılmıştır.

1961 Anayasası ile ordunun, ülke siyaseti ve yönetimi alanındaki etkinliği ise yürütme organının aksine artırılmıştır. Bunun ilk ayağı olarak devlet hiyerarşisinde Genelkurmay Başkanlığı makamı, Milli Savunma Bakanlığına bağlı olmaktan çıkarılarak doğrudan Başbakanlığa bağlı kılınmıştır (Hale, 2014: 181). Ayrıca Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kurularak TSK’ya dair yargı işlemleri Danıştay uhdesinden çıkarılmıştır. Bunlardan daha etkili düzenleme olarak ise; önceki dönemde Milli Savunma Yüksek Kurulu adıyla var olan ve siyasi iktidarlar ile TSK’nın

koordinasyonunu ve doğru iş birliğini sağlaması amacıyla tesis edilen resmi kurul, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ismiyle dönüştürülmüş ve siyasi sahada ordunun daha etkin olabileceği şekilde güçlendirilmiştir (Keskin, 2011: 77). MGK; Cumhurbaşkanının başkanlık edeceği ancak onun olmaması durumunda başbakanın başkanlığında ve Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanlarının ve Bakanların katılımıyla toplanan bir kurul olacaktır (Şen, 2014: 16). 1961 Anayasasıyla Türk Siyasal Hayatına dahil olan bu kurul, günümüze yakın tarihlere dek, TSK tarafından siyasal hükümetlerin yönlendirilmesi ve etkilenmesi fonksiyonuna sahip bir vesayet organı niteliği taşımıştır.

Bunlarla beraber yeni anayasa ile bireysel özgürlükler ve haklar noktasında vatandaşlara geniş imkanlar tanınmıştır (Karpat: 156). Öyle ki; Bireysel hak ve özgürlüklerin asli olduğu ve sınırlanmasının ancak istisna olabileceği hükmü yeni anayasada yer almıştır (Karatepe, 2009: 223). Ayrıca yeni anayasa ile; üniversiteler özerk statü kazanmış, basın özgürlüğü güvence altına alınmış ve meslek gruplarına güçlü sendikal haklar tanınmıştır (Akgün, 2009: 185). Bu özgürlük ortamı dahilinde, daha önce kendini yeterli ifade imkanı bulamayan radikal sol fikirler ve yayınlar her geçen gün artarak özellikle gençler arasında hızla yayılma imkanı bulacaktır (Çalışlar, 2007: 24). Yeni anayasanın aktarılan bu karakteristiği 60'lı yıllarda çeşitli siyasal ve sosyal olayları etkilemekle beraber, tezimizin konusu olan kısım açısından; 60'ların başından itibaren radikal sol yayınların hızla gençler arasında yayılması, 60'ların ikinci yarısında yaşanacak etkili gençlik hareketlerinin en büyük hazırlayıcısı olacaktır.

1.3. 15 Ekim 1961 Seçimleri

15 Ekim 1961 tarihinde demokratik sisteme dönüş yolunda genel seçimler yapılmıştır (Milliyet, 15.10.1961). Darbe yönetimi bu noktada CHP'nin, kendileri tarafından sağlanan güçlü zeminden istifade ederek iktidar partisi olmasını ve darbe ile gerçekleştirilen düzenlemelere ve prensiplere sahip çıkmasını öngörmüştür. Ancak hem parlamento hem de senato seçim sonuçları bu öngörüye karşılamayacak şekilde Adalet partisinin CHP'ye çok yakın seviyede oy almasıyla sonuçlanmıştır (Köse, 2010: 23). Seçim sonuçlarına göre CHP % 36.7 oyla 173 vekil, AP % 34.8 oyla 158, CKMP % 14 oyla 54, YTP % 13.7 oyla 65 vekil ile parlamentoya dahil olmuştur (Yüksek Seçim Kurulu, 2017). Senato seçim sonuçları ise CHP % 37.2, AP % 35.4, YTP % 13.9,

CKMP % 13.4 olarak gerçekleşmiştir (Çeliker, 2016: 98). DP mirasına sahip çıkan ve kısa süre önce kurulmuş olan AP ve YTP'nin, darbe yönetimine CHP'ye sağlanan desteğe rağmen, CHP karşısında bu oranlarda oy almış olması darbe destekçisi her kesimde büyük infial uyandırmıştır.

Bu sonuçlar TSK içindeki darbe yanlısı kesim tarafından açık bir tehdit olarak kabul edilmiştir. Seçimden hemen sonra 21 Ekim 1961 tarihinde; general, amiral ve albay rütbeleri taşıyan TSK mensubu 38 kişilik bir grup literatüre '21 Ekim Protokolü' olarak geçecek bir bildiri imzalamışlardır. Bu bildiri TSK'nın, seçim sonrası meclis toplanmadan önce yönetime el koyarak seçim sonuçlarını geçersiz sayacağını ve MBK'yı feshedeceğini, siyasi parti faaliyetlerinin tamamen yasaklanacağını ve kendi ifadeleri ile iktidarın 'milletin hakiki ve ehliyetli mümessillerine' teslim edileceğini bildirmişlerdir (Çeliker, 2016: 99). Darbeci grubun ikna edilmesi için o dönem Genelkurmay Başkanı olan Cevdet Sunay ile İsmet İnönü girişimlerde bulunmuş ve bildiriden üç gün sonra Cemal Gürsel'inde katıldığı bir organizasyonla Çankaya Köşkünde; Kuvvet Komutanları, 21 Ekim Protokolünü imzalayan TSK mensupları ile CHP, AP, CKMP, YTP liderleri bir araya gelmişlerdir (Keskin, 2011: 128). Bu toplantı sonucunda darbe taraftarı grup, mecliste temsil hakkı kazanan siyasi parti liderlerine Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü'nün Başbakan olması, eski DP'lilerin affedilmemesi ve başka bazı isteklerini sıralayarak, bunların yerine getirilmesi koşuluyla sivil siyasete izin vereceklerini bildirmişlerdir. Parti liderleri ise zorunlu olarak bu şartları kabul etmişler ve uyacaklarını taahhüt ederek yeni bir protokol imzalamışlardır (Milliyet, 25.10.1961) (Çeliker, 2016: 100). Nitekim 26 Ekim 1961 tarihinde meclis toplanmış ve akabinde oy çokluğuyla Cemal Gürsel Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir (Kara, 2004: 52).

1.4. İnönü Koalisyonları Dönemi

1961 ve 1964 yılları arasında hepsine İsmet İnönü'nün liderlik ettiği üç koalisyon hükümeti kurulmuştur (Karpat: 157). Cemal Gürsel, Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından hükümet kurma görevini CHP genel başkanı İsmet İnönü'ye tevdi etmiştir. Ancak başlangıçta diğer partiler, kendi seçmenleri nezdinde güven kaybına uğrama kaygısıyla, CHP ile koalisyona girmek istememişlerdir. Bir haftaya yakın süren

görüşmeler neticesinde ve AP genel başkanı Ragıp Gümüşpala'nın kararlı ve ısrarlı duruşuyla AP yönetimi koalisyonla razı olmuştur. CHP-AP koalisyon hükümeti 1 Aralık 1961 güne görevine başlamıştır (Şimşek: 2962-2963). Muhtemel olarak Ragıp Gümüşpala'nın bu ısrarında, son derece kırılğan olan hali hazırdaki süreçte yaşanılacak yeni bir siyasi kriz ve uzlaşmazlık durumunda, yeni bir darbe için fırsat kollayan askeri kanatın varlığı etkili olmuştur (Çeliker, 2016: 101). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren yıllarca devam eden CHP tek parti yönetimi, ardından DP İktidar Hükümetleri ve son olarak 27 Mayıs darbe yönetimi ardından ülke adına ilk defa bir koalisyon hükümeti tecrübesi idrak edilecektir.

Koalisyon hükümeti vazifesine başlar başlamaz AP ve YTP'den; eski DP'lilerin affedilmesine yönelik çabalar görülmüştür. Hatta bu noktada AP bir af kanunu çalışması yapmak amacıyla kendi bünyesinde heyet dahi oluşturmuştur (Toker: 27). Nitekim bu çabalar Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk koalisyon hükümetinin bir sene bile dolmadan ayrılmasına neden olacaktır (Kili, 1976: 184).

CHP-AP koalisyon hükümetinin muhatap olduğu ilk sorun DP sonrası darbe döneminde ortaya çıkan siyasal istikrarsızlığa bağlı ülke ekonomisinde yaşanan kötüye gidişin etkileri olmuştur. Bu dönemde Özellikle Türkiye'nin doğu bölgesi kıtlık riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Hükümet bu konuyla ilgili elle tutulur bir icraatta bulunulmasa da tedbir için çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca kötüye giden ekonomik durumla paralel olarak sanayi işçileri yeni anayasanın kendilerine tanıdığı sendikal hakları talep etmek amacıyla büyük miting ve protestolar düzenlemişlerdir. Ancak Hükümet, siyaseten önünü göremediği için bu hakların teslimini ertelemiştir (Çeliker, 2016: 102).

Koalisyonun kurulmasından bir ay sonra vefat eden eski DP'li bakan Tevfik İleri'nin cenazesi DP'lilere af sağlanması yönünde bir eyleme dönüşmüştür (Şimşek: 2964). Onun hemen akabinde İstanbul'da toplanan ve gençlerden oluşan başka bir grup ise DP karşıtı bir eylem yaparak bildiriler dağıtmış ve grup tarafından Atatürk anıtına çelenk bırakılmıştır. Sonrasında ise bazı subaylar bu eylemlere taraf olmuş ve toplanarak Atatürk anıtına yürümüşlerdir. Bu olaylar ve bu olayların yaşandığı süreçlerde MBK üyesi olan Mucip Ataklı af kanununun çalışması yapan AP ve YTP'ye karşı, olası bir af kanununun 27 Mayıs darbesinden daha tesirli bir darbeye sebep

olacağı tehdidinde bulunmuştur. Bu tehdit siyasi ortamı daha fazla gerginleştirmiştir (Şen, 2014: 19). Aynı zaman aralığında çalışmanın ilerleyen kısımlarında değinilecek olan ‘YÖN Hareketi’ ortaya çıkmıştır. Bu vesileyle bir takım sol entelektüellerin, Atatürk Rejimini ve kurumlarını korumanın yolunun kapalı ve sol yönlü askeri vesayet kurumları ve rejimi ile mümkün olabileceğini bildiren görüşleri kamuoyuyla paylaşılmıştır.

Bu süreçte Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay ve Başbakan İsmet İnönü, TSK içindeki darbeye zemin arayan radikal kanada karşı çözüm arayışı içine girmişlerdir. Başbakan İsmet İnönü 17 Ocak 1962’de (Milliyet, 18.01.1962) radyodan bir konuşma yaparak koalisyon hükümetinin vatandaşların kardeşliğinin bir yansıması olduğunu, Atatürk reformlarına tabi olduğunu ve kapalı rejime karşı olduğunu bildirmiştir (Ahmad, 2015: 216-217). Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ise üst düzey komutanların da katıldığı askeri bir toplantı düzenleyerek, yeni bir darbe fikrine kesinlikle taraf olmadığını ortaya koymuştur. Bu toplantıda bulunan ve daha sonra iki kez darbe teşebbüsünde bulunacak olan Albay Talat Aydemir, Cevdet Sunay’a darbenin kaçınılmaz olduğunu ve emir-komuta ilişkisi içinde gerçekleşirse en az zararla uygulanabileceğini söylemiştir. Cevdet Sunay ise buna dahil olmayacağını net olarak ifade etmiştir. Cevdet Sunay yaşanan bu durumu İsmet İnönü’ye bildirmiştir. İsmet İnönü’de Albay Talat Aydemir’in komutanı olduğu Kara Harp Okulu’nu ziyaret ederek Harbiyelilere telkinlerde bulunmuş ve Talat Aydemir’e gözdağı vermiştir. Ancak bu tedbirler Aydemir’i darbe hedefinden alıkoyamayacaktır. Bu noktadan sonra Aydemir TSK içinde çeşitli temaslarda bulunarak toplantılar tertip etmiştir. Kendisiyle ortak düşüncedeki subaylarla beraber, planladıkları darbenin askeri hiyerarşiye uygun bir şekilde gerçekleşmesi adına; Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın ikna edilmesi, ya da egale edilerek alternatif başka bir üst düzey komutanın liderliğinde darbenin gerçekleşmesi için karar almışlardır (Şen, 2014: 21-23).

İnönü hali hazırda ki duruma tedbir almak için Talat Aydemir ve ona destek verenlerin görev yerlerini değiştirmek ve ordu içindeki etkili konumlarından tasfiye etmek için adımlar atmıştır. Ayrıca Hava Kuvvetleri Komutanlığı bir darbe girişiminde açık ve net olarak hükümetin yanında olacaklarını ortaya koymuştur. Bu durum

hükümetin elini güçlendirmekle beraber TSK içinde birbiriyle çatışabilecek zümrelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

22 Şubat 1962 günü Genelkurmay Başkanı Sunay, Aydemir ve ona destek veren bazı subayları makamına çağırılmıştır. Aydemir yaşananlarda bir tuhaflık olduğunu düşünerek makama gitmemiştir ve nitekim giden subaylar tutuklanmıştır. Bunun üzerine Aydemir daha önceden kendisine darbe girişiminde destek vereceğini bildiren TSK içindeki diğer bağlantılarına ulaşarak harekete geçmeleri gerektiğini bildirmiş ancak Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Hava Kuvvetleri Komutanlığının tutumu sebebiyle işbirlikçileri geri adım atmıştır. Buna rağmen Aydemir durmayarak kendi emrindeki Harp Okulu öğrencileri ile darbe hareketına başlamış ve Genelkurmay Karargahı ile TBMM darbeci grup tarafından tanklarla çevrilmiştir. Ancak bu süreçte darbe karşıtı birliklerde teyakkuz halinde hazır beklemektedir ve çok tehlikeli biçimde ülke, kendi askeri kuvvetleri arasında yaşanacak bir çatışmaya sürüklenmiştir. Bu esnada Hükümet ile darbeciler arasında araçlar vasıtasıyla haberleşmeler gerçekleştirilmiş ve Aydemir taleplerini hükümete iletmıştır. Başbakan İnönü taleplere mesafeli durmuş, uzlaşma için çözüm yolları aranmış ve nitekim Genelkurmay Başkanı Sunay ve Başbakan İnönü tarafından iki ayrı bildiri yayınlanarak; darbecilere teslim olmaları halinde bu teşebbüslerinden ötürü yargılanmayacakları garantisi verilmiştir. Bunun üzerine Darbeciler harekate son vermiştir (Milliyet, 23.02.1962) (Şen, 2014: 24-27). Ancak Talat Aydemir durmayacak ve yaklaşık bir sene sonra tekrar harekete geçecektir.

Başbakan İnönü darbenin bastırılması sonrasında hem kendi partisi hem de rakip partiler gözünde büyük prestij sağlamıştır (Milliyet, 24.02.1962). Ancak darbenin bastırılması esnasında yayınladığı bildiriye gerçekleştirmek ve 22 Şubat darbecilerinin yargılanmamasını sağlamak amacıyla yaptığı af ile ilgili çalışmalarda; AP'lilerin ve YTP'lilerin, bunu doğal olarak DP'liler içinde talep etmeleriyle karşılaşmıştır. Bu durumun oluşturduğu anlaşmazlıklar CHP-AP koalisyonunun bitiş sürecini başlatmıştır (Cizre, 2002: 64). Ayrıca CHP ve Ordu'nun iktisadi planlamadan taraf olmaları ancak AP'nin liberal bir iktisadi bakışa sahip olması anlaşmazlık ve ayrılığı tetiklemiştir (Zürcher, 2016: 361). Nitekim 1 Haziran 1962 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk

koalisyon hükümeti Başbakan İsmet İnönü'nün istifası ile sona ermiştir (Milliyet, 01.06.1962).

İlk Koalisyon hükümetinin düşmesinin ardından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, hükümet kurma görevini tekrardan CHP genel başkanı İsmet İnönü'ye tevdi etmiştir (Milliyet, 02.06.1962). Partiler arası yapılan çeşitli görüşmeler neticesinde YTP ve CKMP'nin olumlu yaklaşımı ile İsmet İnönü liderliğinde ikinci koalisyon hükümeti 25 Haziran 1962'de kurulmuştur (Keskin, 2011: 137-138). İlk koalisyon hükümetine göre daha uzun süre hayatta kalacak olan ikinci koalisyon hükümetinde, hükümet ortaklarından olan YTP'nin Liberal iktisadi görüşleriyle ön plana çıkan genel başkanı Ekrem Alican, Başbakan İsmet İnönü tarafından, İktisadi işlerden sorumlu başbakan yardımcılığı görevine getirilmiştir. Bu durum 'Devletçilik' ilkesine karşı liberal bir açılım olarak değerlendirilmiş ve CHP içinden İnönü'ye muhalif sesler yükselmiştir. Ayrıca aynı dönemde 1960 anayasası ile tanımlanmış ancak ilk koalisyon hükümeti döneminde siyasi belirsizlikler sebebiyle yürürlüğü ertelenen işçi hakları ve sendikal haklar yürürlüğe konulmuştur (Çeliker, 2016: 104-105). Bu gelişme ilerleyen yıllarda Türkiye'de etkili sosyal ve siyasal hareketlere zemin hazırlayacaktır.

Darbe girişimi esnasında Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Başbakan İsmet İnönü tarafından girişimi sona erdirmesi karşılığında kendisinin ve darbeye katılan Harbiyelilerin yargılanmaması teminatı verilen Talat Aydemir olaylar sonrasında emekli edilmiştir (Milliyet, 25.02.1962). Darbe girişiminden hemen sonra radyodan açıklama yapan Başbakan İsmet İnönü, bu girişim üzerine konuşurken, bazı alt ve orta rütbeli subaylar tarafından Askeri öğrencilerin aldatılarak harekete geçmelerinin sağlandığını ifade etmiştir (Milliyet, 27.02.1962). Bu yorumdan sonra Harbiyeli öğrenciler Atatürk anıtlarına giderek 'Harbiyeli Aldanmaz' yazılı çelenkler bırakmışlardır. Hatta bu ifade Talat Aydemir'in ikinci darbe girişiminde parola olarak kullanılacaktır. Aydemir emekli edildikten sonra hiç hız kesmeden yeni bir darbe için çalışmaya başlamıştır. Bu noktada bir yandan ordu içindeki nüfuzunu elde tutarken bir yandan da bürokratlar ve aydınlarla temas kurmuştur. Gazetelere demeçler vererek 27 Mayıs darbesinin hedeflerinin gerçekleşmediğini bildirmiştir. O dönemde Türkiye'ye geri dönmeye başlayan tasfiye edilmiş MBK üyeleri '14'ler' grubundan ittifaklar aramış ve kısmen edinmiştir. Nitekim 21 Mayıs 1963 tarihinde ikinci darbe hareketi başlamış

ve Ankara'da radyo evi ele geçirilerek darbe bildirisi okunmuştur. Ancak Hükümet yanlısı kuvvetlerin durumu kontrol altına almaları ile Aydemir'in bu girişimi de bastırılmıştır (Milliyet, 21.05.1963). İkinci darbe girişimi, birincisi gibi kansız olmamış ve yaşanan çatışmalarda 8 kişi ölmüş 21 kişi ise yaralanmıştır. Yargılamalar sonucunda Talat Aydemir ve Fethi Gürcan İdam edilmişler ve 1459 harp okulu öğrencisinin TSK ile ilişkisi kesilmiştir (Şen, 2014: 30-37). Darbecilerin bu seferki girişimden sonra cezalandırılmış olmaları bundan sonraki yıllarda genç subaylar tarafından ortaya konabilecek fevri teşebbüslere kısmen de olsa engel olacaktır.

Talat Aydemir'in ikinci darbe teşebbüsünde aradığı meşruiyet zemini olarak bir takım kitlesel hareketlerde etkili olmuştur. 22 Mart 1963 tarihinde Sağlığıyla ilgili sebeplerden ötürü Celal Bayar koşullu olarak tahliye edilmiştir (Milliyet, 23.03.1963). Tahliyesi esnasında içinde AP vekillerinin de olduğu büyük kalabalıklar toplanarak 27 Mayıs Darbesini protesto eden gösteriler yapılmıştır (Milliyet, 24.03.1963). Bundan kısa süre sonra ise 27 Mayıs Darbesi taraftarı genç gruplar toplanarak karşılık vermişler ve DP'lilerin affedilmemesine yönelik sloganlar atmışlardır. Hatta hızlarını alamayarak AP genel merkezini basmış, tahrip etmiş ve Celal Bayar'ın evini taşlamışlardır. Olaylar neticesinde Celal Bayar, tahliyesinden 6 gün sonra cezaevine geri gönderilmiştir (Şen, 2014: 34-35) (Milliyet, 28.03.1963). Nitekim bunun üstünden bir ay bile geçmeden söz konusu darbe teşebbüsü gerçekleşmiştir.

27 Mayıs darbesinden sonra yapılan ilk yerel seçimler 17 Kasım 1963 tarihinde yapılmıştır (Milliyet, 17.11.1963). İkinci İnönü hükümetinin düşme sürecini başlatan bu seçimde AP, % 45,8 oy alarak 42'si il olmak üzere 500 belediye yönetimini kazanmıştır. CHP ise 23'ü il olmak üzere 337 belediye yönetimi kazanmıştır. YTP; 55, CKMP; 8 CKMP'den ayrılan Millet Partisi ise 6 belediye yönetimi kazanmıştır. YTP'nin oyları büyük ölçüde azalarak AP'ye kaymıştır. Bu seçim sonuçları, büyük oy oranlarına sahip iki büyük parti ile küçük oy oranlarında devam edecek partiler ile 1980'e kadar giden süreçte Türkiye'nin genel siyasi tablosunu ortaya koyacaktır. Kendileri açısından yenilgiyi gösteren bu seçim sonuçlarından sonra hükümet ortağı olan YTP ve CKMP hükümetten çekilmişler ve İsmet İnönü'de istifa etmiştir (Milliyet, 28.11.1963) (Milliyet, 03.12.1963) (Aydın-Taşkın, 2017: 121-122).

İkinci İnönü koalisyon hükümeti deneyiminden sonra, Genelkurmay başkanı Cevdet Sunay'ın desteklemesi ile hükümet kurma görevi AP lideri Ragıp Gümüşpala'ya verilmiştir (Milliyet, 11.12.1963). Ancak partiler arası bir uzlaşa sağlanamadığı için bu mümkün olmamıştır. Ancak dönem açısından bu durum önemli bir gelişme adedilmiştir ki siyaset sahasının düzenleyicisi ve denetleyicisi olarak kendini konumlandıran Ordu'nun CHP dışında bir partiye hem de eski DP'nin yeni temsilcisi noktasında duran bir partiye güven duymaya başladığının göstergesi olmuştur (Zürcher, 2016: 362). AP'nin hükümet kuramaması üzerine görev tekrardan İsmet İnönü'ye verilmiştir. İsmet İnönü daha önce hükümet ortaklığı yaptığı partilerle bu sefer uzlaşmamış ve 1965 seçimlerine kadar görev yapması planlanan bir azınlık hükümetini 25 bağımsız vekilin desteğiyle kurmuş ve hükümet 25 Aralık 1963'te göreve başlamıştır (Başbakanlık, 2017) (Aydın-Taşkın, 2017: 124).

Azınlık hükümetinin görev süresi boyunca ülke açısından en önemli konu Kıbrıs meselesi olacaktır. 1959'da mutabakata bağlanan ve Rumlarla Türklerin temsil edildiği bir anayasa ile 'Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti' olarak ilan edilen Kıbrıs adasında, Rumların kendi lehinde anayasayı değiştirmek istemeleri ve bir takım Türk yerleşimlerine sistematik saldırılar düzenleyerek katliamlarda bulunmaları her geçen gün tırmanan bir krize sebebiyet vermiştir. Aralık 1963'ten başlayarak Ağustos 1964'de kadar süren 6 aylık dilimde neredeyse her ay yeni bir gündem yaşanarak savaşın eşiğine gelinmiştir. Nitekim 1974'te Türkiye'nin yapacağı çıkarma hareketine kadar varan Kıbrıs sorununun ilk adımları bu dönemde başlamıştır. Türkiye başlangıçta Kıbrıs üzerinde tehdit uçşları düzenlemiş ve kendi donanma gücünü olası bir harekate hazırlamıştır. Yunanistan ise Kıbrıslı Rum yöneticilere desteğini açıklamış ve kendi donanma gücünü Türkiye'ye karşılık verebilmek üzere hazırlamıştır. Ayrıca el altından Kıbrıs Rumlarını silahlandırarak onlardan paramiliter kuvvetler oluşturmuş ve adada Türk katliamlarının önünü açmıştır. Taraflar uluslararası destek aramış ve North Atlantic Treaty Organization (NATO) ile Birleşmiş Milletler'in (BM) dahil olduğu bir takım çözüm arayışları devreye girmiştir. Günümüzde hala varlığını koruyan 'BM Barış Gücü' bu dönemde Kıbrıs sorununa bir çözüm seçeneği olarak kurulmuş ve bölgeye gönderilmiştir ancak günümüzde de gözlemlediğimiz edilgenliğiyle paralel şekilde o dönemde sorunların çözümünde hiçbir etkisi olmamıştır (Armaoğlu, 2017: 281-289).

BM barış gücünün varlığına rağmen Kıbrıs'ta her geçen gün artan Türk katliamları karşısında hükümet 16 Mart 1964'te meclisten askeri müdahale yetkisi edinmiştir (Milliyet, 17.03.1964). Bu süreçte Yunanistan hem yerel Rumlardan birlikler tesis etmiş hem de gizli bir şekilde kendi askeri birliklerini Kıbrıs'a çıkarmıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu batı ittifakının olaylara sadece seyirci kalarak adil olmayan tutumların içerisine girmesi neticesinde basına açıklamalar yapan Başbakan İnönü; söz konusu durumu eleştirerek Türkiye'nin batı ittifakından çekilebileceği imasında bulunmuştur. Bundan kısa süre sonra Kıbrıs'ta bulunan Yunan kuvvetleri tekrardan Türk katliamlarına başlamıştır. Hükümet bunun üzerine Kıbrıs'a askeri hareket yapma yönünde karar almıştır ancak aynı günlerde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başkanı Lyndon B. Johnson'dan İsmet İnönü'ye gelen ve tarihe 'Johnson Mektubu' olarak geçecek tehdit içerikli ve diplomatik olmayan bir dil içeren uyarı gelmiştir. 5 Haziran 1964 tarihli bu mektupta Johnson; Türkiye'nin Kıbrıs'a herhangi bir müdahalede bulunamayacağını, Türkiye'nin elindeki ABD menşeli NATO silahlarının bu amaçla kullanılmayacağını, bir müdahale olması halinde ABD'nin Akdeniz'de bulunan kuvvetleri vasıtasıyla buna engel olacağını kaba bir dil ile bildirmiştir. Bu mektup ile ABD hedefine ulaşmış ve askeri harekattan vazgeçilmiştir. Nitekim İktidardaki Hükümet bir Azınlık koalisyonudur, Türk ordusu kendi içinde farklı cuntalara bölünmüş ve askeri emir komuta zincirinden ve birlikten uzaktır. Ayrıca ordu böyle bir hareket için ABD'ye rağmen harekate girişebilecek yeterli askeri teknolojiye de sahip değildir (Aydın-Taşkın, 2017: 126-127).

Johnson mektubu hükümete ulaşmasından kısa süre sonra basın tarafından bir şekilde edinilmiş ve kamuoyuyla paylaşılmıştır. Mektubun tesiri ile Türkiye'de Amerikan karşıtlığı hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Birkaç sene sonra Dünya'da hızla yayılacak olan Amerika karşıtı 68 kuşağı ve sol hareketlerin Türkiye'de bulacağı gençlik zemini açısından bu mektup etkili olacaktır. Ayrıca bu mektup sonrasında Türkiye dış siyasetinde de yeni açılımlar gerçekleşmiştir. O ana kadar tutunduğu batı ittifakının böyle bir anda karşısında yer alabilmesi Türkiye açısından güvensizliğe sebep olmuştur. Bu dönem sonrası geçmişte özellikle mesafeli durulan Sovyetler Birliği ile daha yakın ilişkiler kurulmuştur. Johnson mektubundan birkaç ay sonra Türk Dışişleri bakanı Cemal Erkin Moskova'ya ziyarette bulunmuş ve izleyen dönemde ticari ve teknik anlaşmalarla karşılıklı ilişkiler geliştirilmiştir. Bu durum ayrıca ülke içindeki sol

grupların konumunun devlet tarafından daha kabul edilebilir bir seviyeye evrilmesine sebep olmuştur. İlerleyen yıllarda buna bağlı olarak radikal sol örgütler daha fazla fikirsel ve eylemsel hareket alanı bulacaklardır (Karpat: 172).

Johnson Mektubuyla gerginleşen ABD-Türkiye ilişkileri ve Türk kamuoyunda yayılan Amerikan karşıtı dalganın muhtemelen önünü almak isteyen ABD başkanı Johnson, başbakan İsmet İnönü'yü diplomatik krizden kısa bir süre sonra ABD'ye davet etmiştir (Milliyet, 06.06.1964). İnönü, ABD'ye giderek görüşmelerde bulunmuş ve eski ABD dışişleri bakanı Dean Acheson'ın Türkiye ve Yunanistan arasında arabuluculuk vazifesi yapmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine Cenevre'de tarafların katıldığı ve bir aya yakın süren görüşmeler yapılmış ancak Yunan tarafının uzlaşmaz tavrı nedeniyle sonuç alınamamıştır (Armaoğlu, 2017: 291-292).

Cenevre görüşmelerinin sonuçsuz kalmasının hemen ardından Kıbrıs'taki Yunan kuvvetleri ile yerel Rum paramiliter gruplar Türklere şiddetli saldırılara başlamışlardır. Türkiye buna savaş uçaklarının Kıbrıs'ta taciz uçuşlarıyla karşılık vermiştir (Aydın-Taşkın, 2017: 127). Ancak Kıbrıslı Türklere yönelik saldırıların devam etmesi üzerine Türk donanmasına ait gemiler ile hava kuvvetlerine bağlı uçaklar bölgedeki Yunan Devriye Gemisini ve Rum mevzilerini bombalayarak etkisiz hale getirmişlerdir (Armaoğlu, 2017: 293). Bunun üzerine Rum yönetimi Türkiye tarafından ortaya konan koşulları kabul ettiklerini açıklamıştır (Aydın-Taşkın, 2017: 128).

Bu süreçler hali hazırda yaşanırken 7 Haziran 1964 yılında Türkiye'de senato seçimleri gerçekleştirilmiştir. Senato seçimlerinden oy oranını daha da artırarak çıkan AP, Ülke genelinden % 50.3 olarak 51 kişiden oluşan ve halk oyuyla seçilen senatör kadrosununun 31'ni elde ederek bir sene sonraki iktidarının işaretlerini vermeye başlamıştır (Milliyet, 09.06.1964) (Tan, 2015: 379).

Ancak senato seçimlerinden hemen önce AP genel başkanı Ragıp Gümüşpala vefat etmiştir (Milliyet, 06.06.1964). Bunun üzerine parti kongreye giderek yeni liderini seçmek durumunda kalmıştır (Boray, 2010: 216). Bu noktada başkanlık iddiasında çeşitli kişilerin isimleri ön plana çıkmıştır ancak başkanlık yolunda yarış esasen Saadetin Bilgiç ve Süleyman Demirel arasında yaşanmıştır. Bilgiç, AP içindeki Muhafazakar ve Milliyetçi kesimi temsil etmiştir ve 27 Mayıs darbesine ve getirilerine

karşı durarak AP'nin, siyasete her an müdahale eden orduya karşı izlediği tavizkar tutumu değiştirmeyi vaat etmiştir (Köse, 2010: 32). Süleyman Demirel ise her alanda uzlaşmacı tavrı ve ılımlı yaklaşımlarıyla ön plana çıkmaktadır. Türkiye siyasetinde ordunun demokratik olmayan konumunu ve gerçekliğini kabul ederek partiyi ona göre yönetme yolunda eğilimler göstermiştir. Ayrıca iş dünyasındaki geçmiş başarıları ve modern duruşu ona sermaye sahiplerinin de desteğini sağlamıştır. AP içinde genel olarak Bilgiç daha fazla desteğe sahip olmasına rağmen, partinin üst tabakası ve aydın kesimi Demirel'i desteklemişlerdir (Ahmad, 2015: 236).

Demirel'in adaylığını açıklamasından itibaren basın organları çoğunlukla Demirel'i kişisel özellikleri ve modern dünya görüşü gibi yönleriyle övgüye tabi tutmuş; Bilgiç'i ise tutuculuk ve Atatürk ilkeleriyle uyuşmayan düşüncelere sahip olmakla itham ederek aleyhinde bulunmuşlardır. Bunun yanında AP kongresi toplanmadan hemen önce Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, özünde AP'yi kastederek bütün siyasi partileri 27 Mayıs ve TSK hakkında herhangi bir eleştirel tutuma girmemeleri noktasında uyarmıştır. Bu uyarının AP başkanlık seçimlerini hedeflediği açıktır ki bunun oluşturduğu etki ile AP delegelerinde ordu ile daha ılımlı ilişkiler yürütebilecek bir genel başkan seçmek yönünde kanaat artışı olmuştur (Boray, 2010: 217). Bu durum kongre öncesi Demirel'in elini biraz daha güçlendirmiştir.

AP, 27 Kasım 1964 tarihinde kongreye gitmiş ve Süleyman Demirel Oyların üçte ikisine yakınına alarak genel başkan seçilmiştir (Milliyet, 30.11.1964). Nitekim Demirel'in Genel başkanlığının ardından Cumhurbaşkanı Gürsel onun hakkında övgü dolu sözler söylemiş ve AP'li heyete 'Rejimin Teminatısınız' demiştir (Köse, 2010: 33). Demirel'in seçilmesinden sonra Ordu'nun kendi kaygılarıyla ilgili olarak bir nebze yatıştığı anlaşılmaktadır.

İnönü azınlık hükümetinin kuruluşunun ilk günlerinden itibaren aylarca süren Kıbrıs krizi nedeniyle Meclis'teki diğer partiler, muhtemelen iç siyasette yaşanabilecek çatışmaların ulusal çıkarlarımıza zarar verebileceği kanaatiyle Azınlık hükümetine karşıt durmamış hatta desteklemişlerdir. Ağustos 1964'te Kıbrıs meselesinin çözüme kavuşmasından sonra iç siyaset yeniden hareketlenmiştir.

1963'te gerçekleşen yerel seçimler ile 1964'te gerçekleşen Senato seçimlerinde aldığı sonuçlarla AP'nin, genel seçimlerde iktidar yolunda olduğu aşık olmuştur. Bu sebeple o dönem yönetimde bulunan CHP azınlık hükümeti tarafından seçim kanununda değişiklik yapılmıştır. 12 Şubat 1965 tarihinde yapılan değişiklikle seçimlerde 'milli bakiye' sisteminin uygulanması kararlaştırılmıştır. Bu uygulama ile siyasi partilerin illerden aldıkları oy oranlarına bağlı olarak mecliste temsil hakkı kazanmalarının yanı sıra ülke çapında aldıkları genel oyda meclisteki temsil sayısını belirlemektedir (Aydın-Taşkın, 2017: 136) (Milliyet, 13.02.1965).

Küçük partilerin daha doğru temsil edilmelerini sağlamak iddiasındaki bu dönüşüm özünde AP'nin gelecek genel seçimlerdeki temsil sayısını azaltmayı hedeflemiştir. Ayrıca CHP ve 27 Mayıs darbesinin getirilerini sahiplenen çeşitli çevreler yaklaşmakta olan AP iktidarına karşı birleşmişlerdir. CHP bu dönemde, kendisinin en az AP'nin ise en çok oy aldığı kırsal kesimlerin desteğini çekebilmek ya da AP'ye olan desteğini kırabilmek hedefiyle TİP'e ve çeşitli sol örgütlere geniş imkanlar tanımıştır. Ancak CHP bu politikasından zararlı çıkarak; hem AP'nin genel seçimlerdeki oylarını azaltamamış hem de TİP'le girdiği yakınlaşma neticesinde nitelikli genç liderlerini TİP'e kaptırmıştır (Karpaz: 162). Sol örgütlere bu noktada tanınan daha bağımsız alanlar ve destek 1960'ların sonlarına doğru etkili hareketlere dönüşecek yapıların filizlenmesi açısından gerekli ortamı hazırlamıştır.

CHP bahsi geçen bu tedbirleri uygulamaya koyarken, Süleyman Demirel'in başında bulunduğu AP'de karşı önlemler geliştirmiştir. 13 Şubat 1965'te CHP azınlık hükümetinin meclise sunduğu bütçe, AP ve ona destek veren Millet Partisi'nin red oyları ile kabul edilmemiştir (Milliyet, 14.02.1965) (Çeliker, 2016: 107). Bunun üzerine aynı gün Başbakan İnönü istifa etmiş ve böylece son İnönü hükümeti iktidardan düşmüştür (Zürcher, 2016: 362).

1.5. Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti

Hükümetin düşmesinin ardından Cumhurbaşkanı Gürsel, AP lideri Süleyman Demirel henüz milletvekili olmadığı için hükümet kurma görevini AP listesi dahilinden bağımsız Senato üyesi olan Suat Hayri Ürgüplü'ye vermiştir (Milliyet, 17.02.1965). Ürgüplü; CHP ve TİP haricindeki diğer partilerin katılımıyla Ülkeyi yaklaşan genel

seçimlere hazırlayacak bir koalisyon hükümeti kurmuştur. Süleyman Demirel ise Bu hükümete meclis dışından Başbakan yardımcısı olarak dahil olmuştur (Başbakanlık, 2017) (Aydın-Taşkın, 2017: 134). Geçici bir nitelikte olan bu koalisyon hükümeti döneminde ülke adına kayda değer bir gelişme görülmemiş ancak Demirel'in gelecek dönem açısından; Meclis, siyasi partiler, ordu ve yabancı ülkelerle temaslar kurmasına vesile olmuştur.

1.6. Cumhuriyet Halk Partisi ve 'Ortanın Solu'

1960 darbesinin kendine sağladığı pozitif ayrımcılığa ve desteğe rağmen, darbe sonrası girdiği her seçimden daha kötü bir sonuçla çıkan CHP içinde, 1965 seçimlerine yaklaşırken muhalif sesler yükselmiş ve çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Parti kendi içinde 1963 yerel seçimlerinden bu yana millet nezdinde ki olumsuz gidişatına çareler aramış; bu noktada reformist ve sosyal adalet ağırlıklı argümanlar kullanarak kendine yeni bir ifade kazandırmayı hedeflemiştir. CHP yüzünü yenilemeye karar vererek 'Ortanın Solu' ifadesinde temsil olunacak yeni bir açılım yapmıştır. Ekimde yapılacak 1965 seçimlerine kısa bir süre kala 'Ortanın Solu' kavramı İsmet İnönü tarafından basın aracılığıyla kamuoyuna duyurulmuştur (Ahmad, 2015: 253-254) (Milliyet, 08.10.1965).

'Ortanın Solu' kavramı esasında CHP'nin altı ok prensiplerinin o dönem açısından daha zamana uygun ve ihtiyaçlara cevap verebilen güncel içtihatlarına dayanmıştır. Partinin genel çizgisi değişmemiştir (Ayata: 82). 'Ortanın Solu'; Her geçen gün artan sanayileşmenin bir yan etkisi olarak köylerinden kentlere göçen ve gecekondualarda zor yaşamlar süren ve sayıları günden güne artan işçileri ve seçimlerde çoğunlukla AP'nin oy kazandığı kırsal kesimi hedefleyerek gelir adaleti, sosyal haklar, toprak reformu ve kırsal kalkınma gibi kavramlar sunmuştur. Ayrıca giderek güçlenen TİP'in söz konusu kitleleri kazanarak ilerleyen dönemde CHP'ye alternatif bir güç olmasının önüne geçmek istemiştir. İnönü, 'Sol' ifadesinin farklı kesimlerden seçmeni olan CHP'ye olumsuz yansımalarını hesap ederek; Atatürk ilkelerine bağlı olduklarını; Siyasette hem sağa ve hem de Marksist temelli sola karşı olduklarını çeşitli platformlarda ifade etmiştir (Köse, 2010: 35-36). Nitekim 'Ortanın Solu' yaklaşımının en büyük sahiplenicisi olarak ilerleyen yıllarda Türk Siyasal hayatında etkin rol alacak olan Bülent Ecevit 'Ortanın Solu'nu tarif ederken: Atatürk'ün ortaya koyduğu

devrimlerin üst yapıyı kapsadığını, onun yolundan gitmenin gereği olarak alt yapı devrimlerinin gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Alt yapı devrimlerinden kasıtlı da Toprak reformu misalinde olduğu gibi sermayeye el değiştiren devrimleri kast etmiştir. Ayrıca üst yapıyı kapsayan devrimlerle yetinenler açısından Atatürk'ün 1938'de öldüğünü ancak 'Ortanın Solu' anlayışıyla kendileri nazarında onun yaşatıldığını belirtmiştir (İsvan, 2006).

'Ortanın Solu' düşüncesi, 1965 yılında gerçekleşen CHP adına başarısız genel seçimlerden sonra 1966 yılında yapılan kongrede sert muhalefetle karşılaşmış, başarısızlık sebebi olarak görülmüştür (Çeliker, 2016: 116). Kurucu mecliste Anayasa komisyonu başkanlığı yapmış olan ve 1961 Anayasası'nın tesisinde etken isimlerden biri olan Turhan Feyzioğlu önderliğindeki grup, 'Ortanın Solu'nun aslında sosyalist bir yaklaşım olarak adletmiş ve CHP adına eksen kayması olarak yorumlamışlardır. Onların karşısında Ecevit grubu ise 'Ortanın Solu'nu ateşli bir şekilde müdafaa ederek savunmuşlardır. İnönü'nün de kendilerinden yana ağırlık koyması neticesinde Ecevit grubu kongrede galip gelmiştir (Köse, 2010: 36). Kongrede Ecevit, parti genel sekreteri olmuş ve destekçileri parti meclisinde görev almışlardır. Bunun devamında başını Turhan Feyzioğlu'nun çektiği 17 kişilik grup partiden istifa ederek Güven Partisi'ni(GP) kurmuşlardır (Keskin, 2011: 145).

1.7. 15 Ekim 1965 Seçimleri

27 Mayıs darbesinden sonra ilk genel seçimler 1961 yılında yapılmıştır ancak 1965 yılına kadarki süreçte Ordu siyasete aktif müdahaleden vazgeçmemiş ve siyaset sahasının dizaynını kendi birincil vazifesi olarak görmüştür. Bu süreçte ayrıca yeni darbe girişimleri yaşanmış ve ordu içinde siyaset arenasına farklı bakış açılarına sahip değişken cunta faaliyetleri ortaya çıkmıştır. 15 Ekim 1965 seçimleri önceki yılların söz konusu sorunlu atmosferi karşısında görece olarak daha objektif ve ılımlı bir siyaset ortamında gerçekleştirilmiştir.

1965 seçimlerinde AP % 52,9 oy ile mecliste 240 milletvekili koltuğu elde ederek iktidar partisi olmuştur. En yakın takipçisi CHP % 28,7 ile 134 milletvekili çıkarabilmiştir (Yüksek Seçim Kurulu, 2017). AP bu tarihten başlayarak 1971 yılında yaşanacak askeri muhtıraya kadar ülke yönetiminde söz sahibi olacaktır. Önceden

tahmin edilen AP iktidarına karşı tedbir amaçlı uygulamaya konan milli bakiye seçim sistemi, amaçlanan hedefe ulaşamamakla beraber, düşük oy oranına sahip partilere mecliste temsil hakkı kazandırmıştır.

Millet Partisi % 6.3 ile 31 vekil, YTP % 3.7 oyla 19 vekil, CKMP % 2.2 ile 11 vekil, TİP % 3 oyla 14 vekil elde etmişlerdir (Yüksek Seçim Kurulu, 2017). Bu noktada dikkat çekici olan TİP'dir ki ilk defa sosyalist bir parti mecliste temsil hakkı kazanabilmiştir. Ancak ilerleyen dönemde ne TİP bu olanağı bir daha yakalayabilecektir ne de başka bir sosyalist parti mecliste temsil hakkı kazanacaktır (Aydın-Taşkın, 2017: 136). TİP'in meclise girmesi ile kamuoyu Sosyalist, Marksist, Komünist kavramlara daha aşina hale gelmiş ve basında sıkça bu sistemler çeşitli bakış açıları ile tartışılmıştır. Sol kitaplara ve yayınlara olan talep bu dönemde artmıştır (Köse, 2010: 42). Nitekim yükselen sol eğilimlere tepki olarak AP kongresinde komünist sistemleri reddeden bildiri maddeleri yer almış ve Demirel kamuoyuna yaptığı konuşmalarda komünizme düşman olduklarını ve mücadele edeceklerini, Müslüman bir ülkeye komünizmin giremeyeceğini söylemiştir (Ahmad, 2015: 198). CHP'nin, çoğunlukla AP seçmeni olan kırsal bölge ve sosyo-ekonomik düzeyi düşük yoğun seçmen kitlesinin AP'ye olan desteğini bölebilmek adına TİP'e ve sol örgütlere geçmiş yıllarda sağladığı kolaylıklar, TİP'in taban bulabilmesi ve siyaset hayatında etkili bir konuma gelmesinde tesirli olmuştur. TİP ve ona bağlı gelişen süreçlerin Türk siyasal hayatında ve gençlik üzerinde oluşturduğu tesirler çalışmanın ilerleyen kısımlarında daha teferruatlı olarak ele alınacaktır.

Mecliste temsil hakkı kazanan partilerden biri olan Millet Partisi ise Osman Bölükbaşı önderliğinde seçim öncesi CKMP'den ayrılan 30 vekil ve senatör ile kurulmuştur. Ancak seçimlerde bulunduğu oy oranı ile kabuğundan çıktığı CKMP'yi geride bırakmıştır (Aydın-Taşkın, 2017: 139). Daha önce '14'ler' olarak anılan ve MBK tarafından tasfiye ve emekli edilerek yurtdışı görevlerine gönderilenlerden olan emekli Albay Alparslan Türkeş, yurda döndükten sonra CKMP'ye katılmış ve 1965 seçimlerinden kısa süre önce yapılan kongrede CKMP'nin liderliğine seçilmiştir (Sanlı, 2017: 272). CKMP daha sonradan isim değişikliğiyle MHP'ye dönüşecek ve Türk siyasal hayatında günümüze kadar etkili rol alacaktır. Alparslan Türkeş'in siyaset sahasına girmesi, Osmanlı'nın son dönemleri itibariyle sistematik olarak gelişen ancak

çoğunlukla kısıtlı bir toplumsal alanda ve yüksek sosyo-kültürel kesimlerde karşılık bulan milliyetçilik fikrinin, her kesimden geniş halk kitlelerinde karşılık bulmasına sebep olacaktır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında MHP ve Ülkücü kuruluşlar daha teferruatlı şekilde ele alınacaktır.

1.8. İktidarda Adalet Partisi ve Süleyman Demirel Dönemi

23 Ekim 1965 tarihinde Cumhurbaşkanı Gürsel, hükümeti kurma görevini Süleyman Demirel'e vermiş ve 1971 muhtırasına kadar sürecek olan AP iktidarı dönemi başlamıştır. (Milliyet, 24.10.1965) Demirel, Partisi içindeki Sadettin Bilgiç'in başını çektiği kendisine muhalif gruba kabinede yer vermemiş ve kadroları tamamen kendi destekçilerinden seçerek göreve başlamıştır. Bu durum hükümetin kurulduğu ilk safhada parti içi huzursuzluklara sebep olmuştur. Bir sene içinde toplanacak olan AP kongresinde partinin bölünmeye giden sürecinin ilk kıvılcımları bu süreçte ortaya çıkmıştır. (Keskin, 2011: 152).

AP, iktidar olduğu dönemde yeni yatışmış görünen ordu ile her zaman yakın ilişkiler kurması gerektiğinin farkında olarak hareket etmiştir. Bunun yanında ordunun siyasete müdahalesinden ve DP'lilere yapılan uygulamalardan rahatsız olan kendi seçmen tabanının kanaatlerini de temsil etmek durumunda olmuştur. AP bu noktada bir denge siyaseti güderek iki tarafı da idare ederek memnun etmeye çalışmıştır (Çeliker, 2016: 117). Seçim sonrası Millet Meclisinde görev yapan asker kökenli vekillerin büyük çoğu AP kadrolarından olmuştur (Ahmad, 2015: 199). 1966 yılında Cumhurbaşkanı Gürsel'in yaşadığı ani rahatsızlık sonucu görevine devam edememesi üzerine AP'nin desteğiyle Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi, AP'nin iyi geçinmek zorunda olduğu Ordu nezdinde partinin olumlu imajını pekiştirmiştir (Karpaz: 164). Buna rağmen siyaseti dizayn etmeye teşebbüs eden ve siyasete müdahale eden açıklamalar yapan bazı üst düzey komutanlar olmuştur. Söz konusu kişiler Sunay ve Demirel'in iş birliğiyle görevden alınmıştır ki Sunay'ın bu tutumu her an yeni bir darbe ihtimali ile yaşayan AP'nin elini rahatlatmıştır (Keskin, 2011: 155).

Ayrıca Demirel, askeri memnun etme çabalarının bir yansıması olarak TSK'nın fiili özerkliği uygulamasını benimsemiştir. Bu şekilde TSK'nın hükümet organlarına

tabi bir yönü kalmamıştır (Ahmad, 2015: 238). Bu uygulamalar AP'nin, seçmeni nezdinde sorgulanmasına neden olsa da AP döneminde ekonomik anlamda yaşanan refah dönemi seçmen kanaati açısından bu olumsuzluğu dengeleyici olmuştur (Çeliker, 2016: 117).

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde CKMP lideri Türkeş; Bir Genelkurmay Başkanının, Cumhurbaşkanlığına seçilmesinin devlet işleyişinde yanlış bir teamül oluşturacağı gerekçesiyle Sunay'ın adaylığına karşı çıkmış ve kendisi de Cumhurbaşkanlığına adaylık koyarak muhalefet etmiştir (Köse, 2010: 44).

TSK'nın yüksek kademesi ile yakaladığı ılımlı rüzgarın yanında AP, dayandığı DP temelli seçmeni de memnun etmekle yükümlü olduğunun idrakinde olmuştur. Bu yönde AP simgesi değiştirilmiş ve milletin DP ile özdeşleştirdiği 'Kır At' yeni simge olarak kabul edilmiştir. Ayrıca eski DP ileri gelenlerinin yakın akrabaları AP safında siyasete dahil olmuşlardır (Ahmad, 2015: 238-239). Ayrıca, Ordu başta olmak üzere karşıt çevrelere rağmen eski DP'lilere af konusu AP tarafından tekrardan gündeme getirilmiş ancak ilk AP hükümeti döneminde uygulamaya konulamamıştır (Çeliker, 2016: 118-119). Kuruluşundan sonraki birkaç yılda, içinde bulunulan gergin ve kapalı siyasi ortam gereği bir noktada zoraki olarak 1961 Anayasasına ve getirilerine sahip çıkar konumda bulunan AP; son seçim sonuçlarından edindiği güçle pozisyonunu tekrar belirlemiş ve 1961 anayasasına karşıt duruş almaya başlamıştır. Özellikle anayasanın getirdiği Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu gibi organların varlığının yasama ve yürütmeye büyük aksaklıklar oluşturduğu AP saflarından ifade edilmiştir (Köse, 2010: 43).

AP ekonomik alanda sanayileşme odaklı ve liberal bir çizgide bulunurken, sosyal alanda muhafazakar bir çizgiye sahip olmuştur. Süleyman Demirel o döneme kadar Türk siyasetinde var olan elit kitleler karşısında köyünden çıkarak kişisel başarılarıyla geldiği konumla seçmenleri tarafından halktan biri olarak benimsenerek özellikle kırsal kesimin umudu olarak destek görmüştür (Çavuşoğlu, 2009: 268). Bu dönemde üretim ve istihdam düzenli bir şekilde artarak özellikle kırsal kesimin yaşamında belirgin olumlu değişikliklere dönüşmüştür (Karpat: 64). AP döneminde yurtdışı mallara yüksek gümrük kotaları uygulanarak pahalı ya da kalitesiz olsa da yerel

üretim zorlanmış ve bu yolla ülkede sermaye birikimi oluşturulmak istenmiştir. Ayrıca karayolu yatırımları ile Demirel'le özdeşleşen baraj yatırımlarına ağırlık verilmiştir (Aydın-Taşkın, 2017: 146). Avrupa ülkelerine işçi olarak göçen yurttaşların Türkiye'ye gönderdikleri dövizler Demirel hükümeti açısından ekonomik olarak büyük bir şans olmuştur (Özdemir, 1989: 217). Kıbrıs krizi ve Johnson mektubu ile daralan ABD-Türkiye ilişkileri sonrası Sovyetler Birliği ile kurulan diyalog bu dönemde de devam ederek Sovyet finansman desteğiyle Türkiye'de ağır sanayi kuruluşları tesis edilmiştir (Aydın-Taşkın, 2017: 150). Türkiye bu dönemde % 5 enflasyon ve % 7 büyüme hızı ile, çoğalan nüfus hacmine rağmen büyüme hızında dönemin dünya birincisi Japonya'dan sonra ikinci ülke olmuştur (Çavuşoğlu, 2009: 269).

AP adına olumlu seyreden bu gelişmeler yanında 1964 Kıbrıs krizinden sonra bir süre durulma gösteren Türk-Yunan ilişkileri 1967'de tekrar gerilecektir. Yunanistan'da 21 Nisan 1967'de siyasi yönetime karşı askeri bir darbe gerçekleştirilmiştir (Milliyet, 22.04.1967). Bunun devamında Yunan tarafınca Kıbrıs meselesi tekrardan gündeme alınmış ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a tamamen ilhakını isteyen açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca Yunan destekli Rum paramiliter güçler adada BM barış gücünün varlığına rağmen Türk'lere saldırarak 24 Türk'ü katletmişlerdir. Türk makamları da bunun karşısında sert açıklamalar yapmıştır. Karşılıklı yapılan görüşmelerden netice alınamayınca, Meclisten hükümete yurt dışı askeri operasyon onayı çıkartılmış ve hazırlıklara başlanmıştır. Türkiye'nin bir sefer daha Kıbrıs'a müdahale ile alakalı kararlı tutumunu gören Uluslararası güçler konuya tekrardan arabuluculuk yapmak amacıyla müdahil olmuşlardır. BM, NATO ve ABD'nin; Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleştirdiği arabuluculuk siyaseti neticesinde ortaya uzlaşma çıkararak bir kez daha savaşın eşliğinden dönülmüştür (Armaoğlu, 2017: 295-300).

Uluslararası arenada bu sorunlar yaşanırken iç siyasette de hükümet adına olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan ilki o dönem artan bir ivmeyle yükselen sol yönlü parlamento dışı muhalefet ve gençlik hareketleridir. 68 kuşağı olarak ifade bulan ve Tüm Dünyada Amerikan karşıtlığının özellikle genç kitleler arasında hızla yayıldığı bu dönemde Türkiye'de de başlangıçta temel hak ve özgürlükler talepleri ile, devamında ise ideolojik taleplerle kitlesel gençlik hareketleri ortaya çıkmıştır. Buna o dönemde yaşanan hızlı sanayileşme ile iş gücü açığı oluşması ve devamında kırsal alandan

kentlere göçen ve olumsuz iş ve hayat koşullarına muhatap olan ve dahi sayıları her geçen gün artan yeni işçi kitlesinin de eklenmesiyle vaziyet perçinleşecektir. Bu hareketlerin mahiyetleri, oluşturdukları tesirler ve siyasal şiddet konularına çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değinilecektir.

1.9. 12 Ekim 1969 Seçimleri ve 12 Mart 1971 Muhtırasına Giden Süreç

12 Ekim 1969'da, 27 Mayıs darbesinden sonraki 3. genel seçimler yapılmıştır. (Milliyet, 12.10.1969) Bu seçimlerde Türkiye çapında % 64,3 gibi düşük bir seçmen katılımı yaşanmıştır (Yüksek Seçim Kurulu, 2017). Bu durum her kesimden seçmenin, seçimlerden ciddi bir beklentisi olmadığı şeklinde yorumlanmıştır. (Çeliker, 2016: 125) Seçimlerden önce, seçim sisteminde tekrar değişikliğe gidilerek uygulamada olan milli bakiye sistemi kaldırılmış ve eski sistem olan 'Nispi Temsil' sistemi tekrardan yürürlüğe konulmuştur. Bu seçimlerde AP % 46,55 oy oranı ile tekrardan iktidar partisi olmuş ancak oy oranı azalmıştır. Ancak oy oranındaki düşüşe rağmen seçim sisteminde yapılan değişiklikle bir önceki seçimlere nazaran 16 fazla vekil koltuğu elde etmiştir. Aynı durum CHP içinde geçerli olmuş, oy oranında azalma olduğu halde vekil sayısı artış olmuştur (Tarım, 2013: 78-79).

Bu durumun tersi olarak düşük oy oranına sahip partilerin meclisteki vekil sayıları azalmıştır. Özellikle TİP'in % 2,7 oy alarak mecliste 2 vekil ile temsil edilecek olması; radikal sol cemahta legal yollarla sosyalizme ulaşmanın imkansız olduğu görüşünü güçlendirerek, önceliği sokaklar ve kampüsler olan ve şiddetin meşrulaştığı siyasi eylemlere yönelimi artıracaktır (Yalçın vd., 2002: 596) (Sunay, 2017: 28). Hatta, Milli Bakiye sisteminin kaldırılmasının arefesinde TİP başkanı Aybar; bu değişiklikle ülkedeki huzursuzluğun ileri bir noktaya evrileceğini ve Türk demokrasisinin başına geleceklerden seçim sistemini değiştirenlerin sorumlu olacağını söyleyerek üstü kapalı tehditte bulunmuştur (Ahmad, 2015: 203). Bu dönemde TİP bünyesinden ayrılan çeşitli gruplarla beraber yeni fraksiyonlar ve örgütler hayat bulacaktır.

Alparslan Türkeş liderliğindeki CKMP 8 Şubat 1969'da kongreye gitmiş ve ismini değiştirerek 'Milliyetçi Hareket Partisi' (MHP) olarak belirlemiştir. (Milliyet,10.02.1969) Bu nihai durumla parti, Türkeş'in ortaya koyduğu İslami temellerle beslenen milliyetçi doktrinler etrafında bütünleşerek açıkça yeni bir yön

belirlemiştir. Buna bağılı olarak yeni duruma taraf olmayan CKMP'liler ile önceki dönemlerde Türkeş'e yakın bulunan soy temelli Türkçüler, Türkeş ve parti ile yollarını ayırmışlardır. Bu noktada MHP olarak ilk defa seçime giren parti mecliste 1 milletvekili temsil hakkı kazanmıştır (Aydın-Taşkın, 2017: 175).

1969 seçimlerinde daha sonradan Türkiye siyasal yaşamında aktif yer alacak olan Necmettin Erbakan, Konya'dan bağımsız milletvekili olarak meclise girmiştir. 26 Ocak 1970 tarihinde ise Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurmuştur (Milliyet, 27.01.1970). AP'den ayrılarak MNP safına dahil olan 2 vekil ile mecliste üç vekille temsil edilmiştir. İslami öncelikleri ve söylemiyle öne çıkan MNP; Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna dahil olmasına kesinlikle karşı çıkmış, milli ve ağır sanayi yatırımlarını savunmuş ve İslami erdem değerlerinin toplumsal her alanda hakim olması yoluyla milli ve manevi kalkınmaya vurgu yapmıştır (Boray, 2010: 330). MNP Tüm Anadolu'da yaygın şekilde örgütlenebilmiştir (Özdemir, 1989: 225). Bu örgütlenmede Demirel Hükümeti'nin yaptığı ağır sanayi yatırım ve teşviklerinin oluşturduğu yüksek zengin grupların, Anadolu genelinde bulunan çoğunlukla muhafazakar eğilimli orta kesim tüccar ve esnafın piyasadaki rekabet güçlerini önemli ölçüde daraltmış olması da etkili olmuştur. Erbakan bir noktada söz konusu bu toplumsal tabanın temsilcisi durumunda olmuştur (Tarım, 2013: 77).

Seçimlerden kısa süre sonra Cumhurbaşkanı Sunay, hükümeti kurma görevini Demirel'e tevdi etmiştir. İkinci Demirel Hükümeti 12 Kasım 1969 günü meclisten Güvenoyu alarak kısa süre sonra askeri muhtıra ile sona erecek olan görevine başlamıştır (Milliyet, 13.11.1969). Ancak AP açısından önündeki süreç olumlu olmamıştır. 1965-1969 yılları arasında yakalanan refah dönemi artık etkisini yitirmeye başlamaktadır. AP'nin çok önem verdiği ağır sanayi yatırımları için yurtdışı kaynaklardan edinilen finansman ve krediler ülkenin ekonomik dengesini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca sanayi yatırımlarının etkisiyle kontrolsüz bir şekilde artan kentleşmeye bağılı olumsuz getiriler birikerek ilerlemiştir. Her geçen gün artan işçi ve öğrenci eylemleri gün geçtikçe siyasal teröre dönüşmektedir (Aydın-Taşkın, 2017: 178-181). Bu duruma; artan sanayi yatırımları sonrası yükselen işgücü talebi ve yurtdışına göç eden işgücüne rağmen günden güne artan genç nüfus arasındaki işsizlik de katkı sağlamıştır (Ahmad,1995: 202). Dönem itibariyle Türkiye'de en son 1958 yılında

görülen Devalüasyon 1970 yılında AP iktidarı tarafından tekrar edilmiş ve Türk parası değer kaybetmiştir (Akşin, 2017: 267).

Bu vaziyetin yanında AP'de Demirel'e karşı parti içi muhalefet de seçimlerden sonra daha yüksek sesle hareket etmeye başlamıştır. Demirel'e muhalif konumda duran bazı AP vekillerinin parti organlarıncı ihraç edilmeleri bu durumu daha da sertleştirmiştir (Köse, 2010: 114). Bunun üzerine 11 Şubat 1970 tarihinde mecliste bütçe oylamasında 41 AP'li vekil bütçeye ret oyu kullanarak Demirel Hükümetini zor durumda bırakmıştır (Çavdar, 2004: 172) (Milliyet, 12.02.1970). Söz konusu vekiller bunun üstüne Demirel'in emriyle AP'den ihraç edilmeye başlanmıştır (Milliyet, 13.02.1970). Devamında muhalif kanat AP'den ayrılarak 18 Aralık 1970'de 'Demokratik Parti'yi kurmuşlardır (Milliyet, 19.12.1970). Ekonomik bunalım ve siyasal şiddet yanında AP içindeki bu bölünme Hükümetin gücünü daha da zayıflatarak muhtıraya giden sürece katkı sağlayacaktır.

TSK 27 Mayıs darbesinden ve Talat Aydemir'in darbe girişimlerinden sonraki zaman diliminde üst düzey komutanların iradesiyle durulma evresine girmiş ancak kendi içinde çok çeşitli görüş ve eylem hayalleri olan cuntalara ayrılmıştır. 12 Mart 1971 muhtırasına giden süreçte ülkenin içinden geçtiği bunalım ortamı ordu içinde komuta kademesinden daha alt rütbeli subaylara kadar çeşitli cuntalar tarafından yönetime gelebilecek bir müdahale ihtimalini beslemektedir (Ahmad, 1995: 204). 12 Mart muhtırasına giden süreçte Yüksek komuta kademesi gerek ülkenin durumuna gerekse ordu içindeki hareketliliğe dair bazı tasarruflarda ve tespitlerde bulunmuşlardır. Bu noktada yaşanan süreçlere ve ordu içinde yapılanan cuntaların gençlik ve aydın gruplarıyla girdikleri ilişkilere çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yer verilecektir. Muhtıradan önceki ve sonraki süreçler sol örgütlerin en yoğun ve kendi namlarına en etkili eylemlerde buldukları dönemler olacaktır.

1.10. 12 Mart 1971 Muhtırası

12 Mart 1971 tarihinde Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç komutasında Kara, Hava ve Deniz Kuvvet Komutanlarının imzasıyla TSK tarafından Hükümete karşı muhtıra yayınlanmıştır (Milliyet, 13.03.1971). Muhtıra; Cumhurbaşkanı, Meclis ve Senato başkanlarına iletilmiş ayrıca radyodan yayınlanmıştır (Çeliker, 2016: 131).

Muhtıra'da içerik olarak Ülke ahvalinde yaşanan olumsuz gidişattan hükümet ve meclisler sorumlu tutulmuştur (Milliyet, 13.03.1971). Muhtıra radyodan yayınlanmadan önce Cumhurbaşkanı Sunay, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) müsteşarı Fuat Doğu aracılığıyla muhtırayı Demirel'e ileterek; sağlık problemleri olduğunu öne sürüp görevinden çekilmesini istemiştir. Sunay'ı ısrarla aramalarına rağmen ulaşamayan Demirel, Muhtırayı veren komutanlarla görüşmek istemiş ancak yine karşısında bir muhatap bulamamıştır. Sonrasında ısrarlı aramalar neticesinde Sunay'a ulaşmış ve Muhtıra veren komutanları onun desteğiyle emekli etmek istediğini ve kendisinin de meclisten güvenoyu isteyeceğini bildirmiştir. Ancak Sunay; kendisinin de devreden çıkarıldığını söylemiştir. Cumhurbaşkanı'dan muhtıraya karşı durma kararlılığını göremeyen Demirel, meclisten güvenoyu alma kararından vazgeçerek istifa etmiştir (Milliyet, 13.03.1971). Demirel'in istifası üzerine aynı gün toplanan bakanlar kuruluda muhtıra gereğince istifa etmiştir (Keskin, 2011: 234-237). Demirel, istifa etmediği durumda yaşanacak daha büyük müdahale ve belkide darbe ihtimali kullanılarak alternatifsiz bırakılmıştır (Ahmad, 1995: 205). Muhtıra ile Meclis çalışmasına devam etmiş ancak Ordu'nun taleplerini yerine getirmekle yükümlü bir danışma meclisi fonksiyonuna bürünmüştür (Keskin, 2011: 239).

12 Mart muhtırası sol çevrelerde olumlu karşılanmış ve önde gelen sol örgütler destek açıklaması yapmışlardır (Bulut, 2006: 74). Başlangıçta bu çevreler, 27 Mayıs darbesinde olduğu gibi müdahalenin sağ kesime yapıldığı kanaatine sahiptirler ancak işleyen süreçlerin kendi aleyhlerinde gelişeceğini kısa süre içinde anlamışlardır.

Cumhurbaşkanı Sunay, Demirel'in istifa etmesinin ardından bir hafta sonra yeni hükümet kurma görevini CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim'e Partisinden ayrılması koşuluyla önermiştir (Milliyet, 20.03.1971). Erim öneriyi kabul ederek çalışmalara başlamış ve 5 AP'li, 3 CHP'li, 1 Milli Güven Parti'li (MGP) ve 14 tane TBMM dışından bakanın dahil olduğu Birinci Nihat Erim hükümeti kurulmuştur (Başbakanlık, 2017) (Boray, 2010: 348). Meclis dışından kabineye dahil olan bakanlar teknokrat özellikleri taşımaktadır ve hükümet bir takım reform paketleri hazırlamıştır. Bunlar genel olarak kamu düzeninin tekrardan sağlanmasına yönelik uygulamalar ve sosyo-ekonomik reformları içermiştir. Başbakan Erim, Sağ partilerin muhalif duruşuna

rağmen ordu'nun kendisine oluşturduğu destekle programını yürürlüğe koyabilmiştir (Zürcher, 2016: 374).

İsmet İnönü, muhtıranın ilk anlarında durumu şiddetle kınamıştır. Ancak ordu tarafından kurulacak yeni hükümetin başına Nihat Erim'in getirileceği belli olduğunda hükümete destek açıklaması yapmıştır. İnönü'nün muhtıra hükümetine destek vermesi, o dönem CHP genel sekterliği görevini yürüten Bülent Ecevit ile aralarının açılmasına ve Ecevit'in görevinden istifa etmesine sebep olmuştur (Zürcher, 2016: 374) (Milliyet, 22.03.1971).

Erim Hükümeti reform öncelikli hedeflerle yola başlamış olsa da muhtıranın devamındaki süreçte siyasal şiddet ve terör olaylarının tekrardan yükselişe geçmesi sebebiyle öncelikli gündemi değişmek zorunda kalmıştır. 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiş; gençlik ve meslek örgütleri ile sendikaların faaliyetleri yasaklanmıştır. Gazeteler kapatılmış ve özellikle sol yayınlar durdurulmuştur. TİP; Kürtçülük Propagandası suçlamasıyla, MNP ise Laikliğe aykırılık suçlamasıyla kapatılmıştır. Bu dönemde ülke çapında sol ağırlıklı olmak üzere her kesimden binlerce kişi tutuklanmıştır (Çeliker, 2016: 140-141). Ayrıca Muhtırayı izleyen günlerde TSK kendi içinde tasfiye hareketine yönelmiş ve Genelkurmay başkanı Tağmaç'ın imzasıyla Cunta gruplarına bağlı kişiler emekliye sevk edilmiştir (Tarım, 2013: 99) (Milliyet, 17.04.1971).

Demirel muhtıranın sonrasında, seçimle gelmemiş olmaları sebebiyle yeni hükümete eleştirilerde bulunmuştur. Bunun üzerine hükümet kanadı ülkenin geldiği vaziyetten Demirel'i sorumlu tutarak karşılık vermiştir. Bu karşılıklı atışmaya komuta kademesi de dahil olarak Hükümeti desteklediklerini bildirmişlerdir. Devamında Demirel, hükümette görevli AP'li bakanları çekme kararı almıştır. Bu karar üzerine Cumhurbaşkanı Sunay devreye girmiş ve onun eliyle taraflar arasında diyalog sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çabaların sonuç vermemesi üzerine Başbakan Erim istifa kararı almıştır ancak Komuta kademesi olaya dahil olarak istifayı engellemiştir. Buna rağmen ilerleyen süreçte kabine içindeki bakanlar reformlar konusunda zıt fikirler itibarıyla gruplaşmışlar ve yeni istifalar gündeme gelerek hükümet çıkmaza girmiştir. Neticede hükümet yönetimden çekilme kararı almıştır (Keskin, 2011: 283-290).

Erim hükümetinin istifasının ardından Genelkurmay Başkanı Tağmaç'la iştişare eden Cumhurbaşkanı Sunay hükümet kurma görevini tekrardan Nihat Erim'e vermiştir. Erim, Bir önceki kabineden farklı olarak daha uzlaşılı içinde çalışabilecek bir kabine oluşturmayı hedeflemiştir. İkinci Erim hükümetinin kabinesinde 11 bakan meclis dışından dahil olmuş, 7 bakan AP'den, 3 bakan CHP'den ve bir bakanda MGP'den dahil olmuştur. Ayrıca bir bakanda Kontenjan senatörlüğünden hükümete katılmıştır (Başbakanlık, 2017) (Aydın-Taşkın, 2017: 233-234).

Hali hazırda Alınan tedbirlere ve uzatılarak tatbik edilen sıkıyönetim uygulamasına rağmen siyasal terör eylemlerinin önü alınamamış ve ülkede asayiş tesis edilememiştir. Erim bu noktada ülkeyi kararnamelerle yönetmeyi ve ihtiyaca uygun olarak Güvenlik mahkemeleri tesis etmeyi istemiştir. Cumhurbaşkanı Sunay, bu talebi olumlu karşılamasına rağmen; Meclis iradesini ve yetkisini fiilen ortadan kaldıracığı gerekçesiyle partiler kararın karşısında durmuştur. Nitekim kuruluşundan 5 ay gibi kısa bir süre sonra 16 Nisan 1972 günü Erim tekrardan istifa etmiştir (Köse, 2010: 149-150) (Milliyet, 18.04.1972).

Erim hükümetlerinin başarısız olmasının ardından bu defa görev geçmiş dönemden tecrübeli olan Suat Hayri Ürgüplü'ye tevdi edilmiştir (Milliyet, 30.04.1972). Ürgüplü ismi meclisteki partiler tarafından ilk andan itibaren olumlu karşılanmış olsa da Cumhuriyet Tarihinde bir ilk olarak kabinesi Cumhurbaşkanı tarafından geri çevrilmiştir (Milliyet, 14.05.1972). Bu durumun oluşmasında ordunun dahli olduğu görüşleri mevcuttur. Kabinesinin geri çevrilmesi üzerine Ürgüplü istifa etmiştir (Ahmad, 2015: 304).

Cumhurbaşkanı Sunay, Ürgüplü'nün istifası üzerine hükümet kurma görevini bu kez Erim hükümetlerinde Milli Savunma Bakanı görevinde bulunmuş ve MGP'li olan Ferit Melen'e tevdi etmiştir (Milliyet, 16.05.1972). Melen'in kabinesi 8 AP'li, 5 CHP'li, 1 MGP'li ve meclis dışından katılan 9 bakandan oluşmuştur (Başbakanlık, 2017). Muhtıra sonrası kurulan diğer hükümetler gibi kısa ömürlü olacak Melen Hükümeti 5 Haziran 1972'de göreve başlamıştır. Melen hükümeti döneminde de sıkıyönetim uygulamaları ve ülke çapında tutuklamalar devam etmiştir. Ayrıca bu dönemde anayasada bazı değişiklikler yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi tarafından dosya

üzerinden incelenerek hükme bağlanan parti kapatma davalarının durumu değiştirilerek, muhatap partilere söz hakkı tanınan duruşma yoluyla gerçekleşmesi kararı alınmıştır. Ayrıca Devlet Güvenlik Mahkemeleri hakkında değişiklikler yapılmıştır (Aydın-Taşkın, 2017: 238-239).

Aynı süre zarfında CHP içinde genel başkan değişimi yaşanmıştır. CHP genel başkanı İsmet İnönü'nün muhtıra hükümetlerine destek açıklaması yapması ve CHP'den kabineye bakan vermesi; Bülent Ecevit'le yollarının ayrılmasına ve Muhtıra sonrası Ecevit'in Parti genel sekterliği görevinden istifasına sebep olmuştur. Bu noktadan sonra Ecevit, İnönü karşısında Genel başkanlığa aday olarak çalışmalarına başlamış ve Ecevit ekibi CHP'nin İl ve İlçe kongrelerini aşama aşama kazanmıştır. Bunun üzerine İnönü partinin olağan kongresinden bir ay önce partiyi olağanüstü kongreye çağırmıştır. Kurultayda Ecevit'in parti meclisi listesi oyların çoğunluğunu alarak İnönü'nün listesini geride bırakınca; İnönü 8 Mayıs 1972 tarihinde, Atatürk'ten sonra 34 yıldır sürdürdüğü CHP genel başkanlığından istifa etmiştir (Milliyet, 9.05.1972). 14 Mayıs tarihinde ise Ecevit parti tarafından genel başkan seçilmiştir (Milliyet, 15.05.1972).

Ecevit'in genel başkanlığının ardından, partinin eski genel sekreterlerinden Kemal Satır liderliğinde milletvekili ve senatörlerden oluşan 58 kişilik grup CHP'den ayrılarak 4 Eylül 1972'de Cumhuriyetçi Parti'yi (CP) kurmuşlardır. (Milliyet, 05.09.1972) CP kuruluşundan 6 ay gibi kısa bir süre sonra MGP ile birleşmiş ve ortak bir isim ile Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) oluşmuştur (Aydın-Taşkın, 2017: 241-242). İki partide farklı zamanlarda Ecevit politikalarına karşı çıkarak CHP'den ayrılmışlar ve sonra tek parti altında birleşmişlerdir.

Aynı dönemde; Muhtıra sonrası laikliğe aykırılık suçlamasıyla kapatılmış olan MNP'nin parti kadroları benzer içerikli bir tüzükle 11 Ekim 1972 tarihinde Milli Selamet Partisi'ni (MSP) kurmuşlardır. MNP'nin kapatılmasından sonra yurtdışına çıkan Necmettin Erbakan hali hazırda yurtdışında bulunduğu için MSP'nin başına Süleyman Arif Emre geçmiştir (İnce, 2016: 171). Partinin kuruluşundan bir yıl sonra Erbakan genel başkan seçilecektir (Çeliker, 2009: 44).

CHP içinde yaşanan genel başkanlık değişimi sonrası Melen hükümeti, CHP'nin desteğini kaybetmiştir. Yeni genel başkan Ecevit başından beri muhtıra hükümetlerine

karşı durmuştur. Nitekim 4 Kasım 1972'de Ecevit'in CHP'li bakanları hükümetten çekme kararı alması hükümette bunalıma sebep olmuştur (Köse, 2010: 150) (Milliyet, 05.11.1972). Var olan koşullarda hükümetin geleceğinin belirsiz bir duruma düşmesi neticesinde Melen, yaklaşan cumhurbaşkanlığı seçimlerine dek hükümeti ayakta tutma ve ardından istifa etme hedefiyle hareket etmiştir (Aydın-Taşkın, 2017: 241).

Muhtıra yapan komuta kademesi kendilerinden birkaç yıl önce Yunanistan'da gerçekleşen askeri darbenin ve darbeci cuntanın yönetime el koymasının Yunanistan adına oluşturduğu büyük zararların idrakinde olarak benzer bir hataya düşmek istememişlerdir. Öbür taraftan ise siyasetçileri kendi istedikleri forma getirmek için sürekli yeni muhtıralar ve ultimatolar vermeleri kendi etken konumlarını ilerleyen dönemde yitirmelerine sebep olma ihtimali taşımıştır. Bu çerçevede içinde 12 Mart muhtırasından sonraki iki yıl boyunca siyasi partiler nüfuzlarını ve etkinlik alanlarını safha safha tekrardan geliştirmeye başlamışlardır (Zürcher, 2016: 376). Bu açıdan 12 Mart müdahalesi kalıcı bir tesirde bulunamamıştır çünkü büyük bir sosyal grubun ya da siyasi partinin desteğini alamamıştır. (Kemal Karpat, s.233.) Anayasa ve meclis sisteminin devam etmesi sayesinde siyasetçiler muhtıranın ikinci yılının sonunda muhtıracıları saf dışı edebilmişlerdir (Ortaylı, 2017: 127). Nitekim AP ve Süleyman Demirel açısından yaklaşan cumhurbaşkanlığı seçimi bir anlamda 12 Mart muhtırasının rövanşı olacaktır.

Cumhurbaşkanlığı seçimi yaklaşırken Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler AP dışındaki siyasi partilerle görüşmeler yaparak Cumhurbaşkanı olabilmek umuduyla görevinden istifa etmiştir. 12 Mart muhtırasında imzası olan ve o dönem Kara Kuvvetleri Komutanı olan Gürler'in cumhurbaşkanlığı, ordu tarafından da desteklenmektedir. Cumhurbaşkanı Sunay, Gürler'i kontenjan senatörü olarak atamış ve kendinden sonra yerine geçebilmesinin yolunu açmıştır (Boray, 2010: 399). Ancak Meclisin iki büyük parti lideri Demirel ve Ecevit anlaşarak Cumhurbaşkanlığı makamına 1960 darbesinden sonra üçüncü bir asker kökenli kişi seçmeme kararı almışlardır. Ancak muhtemel bir sivil aday üzerinde de anlaşamamışlardır. Bu durum Komuta kademesinde öfkeye neden olmuş ve Sunay'ın görevinin bir anayasa değişikliğiyle uzatılmasını istemişlerdir. Bu istek meclis tarafından kabul görmeyince partiler bir uzlaşıyla yine asker kökenli olan ancak ılımlı yaklaşımlarıyla bilinen emekli

amiral ve kontenjan senatörü Fahri Korutürk'ü 6 Nisan 1973'te Cumhurbaşkanı seçmişlerdir (Ahmad, 2015: 308-309). Muhtıra sürecini bitiren ana unsur 1973 seçimleri olmakla beraber; Gürler'in ordu baskısına rağmen siyasi partiler tarafından Cumhurbaşkanı seçilmemesi muhtıra sürecinin bitişinde önemli bir etken olmuştur (Akıncı, 2014: 68).

Yeni cumhurbaşkanının seçilmesi üzerine Melen hükümeti istifa etmiştir. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Korutürk, kontenjan senatörü olan Naim Talu'ya yeni hükümeti kurma görevini vermiştir. Yeni kabinede 13 AP'li, 4 CGP'li, 6 bağımsız vekil ile meclis dışından 2 kişi dahil olmuştur (Başbakanlık, 2017). Yeni hükümet diğerlerinden farklı olarak yeni bir reform ya da vaatte bulunmamış kendisini geçici ve ülkeyi seçimlere hazırlamak vazifesi taşıyan bir hükümet olarak tanımlamıştır. Nitekim Talu hükümeti 14 Ekim 1974 seçimlerine kadar vazifesine devam etmiş ve seçimden sonra yeni hükümet kurma çalışmalarının uzamasına bağlı olarak 26 Ocak 1974 tarihine kadar görevini sürdürmüştür (Boray, 2010: 401).

12 Mart Muhtırası sonrasında 4 hükümet kurulmuştur. Bu dönemde ülkenin içine girdiği siyasal şiddet ve kaos ortamı göz önüne alınarak Komuta kademesinin yönlendirmesiyle 1961 anayasasında birtakım değişikliklere gidilmiştir. Bilindiği üzere 1961 anayasası bireysel özgürlüklere ve sendikal-örgütsel haklara geniş olanaklar sağlar bir mahiyettedir. Bunun yanında anayasa, yürütme organının elini daraltır bir nitelikte hazırlanmıştır.

Muhtırayı veren komuta heyetinin başındaki Genelkurmay Başkanı Tağmaç; başından beri anayasanın halihazırda tanıdığı temel hak ve özgürlüklerin fazlasıyla geniş olduğu ve ülkenin girdiği kaos ortamının bununla beslendiği yolunda kanaatini dile getirmiştir (Tan, 2015: 389). Muhtırayı takip eden dönemde; 20 Eylül 1971 ve 15 Mart 1973 tarihlerinde anayasada ilk olarak 34 madde değiştirilmiş ve 7 geçici madde eklenmiştir. Sonrasında ise 4 madde değiştirilmiş ve 2 geçici madde eklenmiştir. Yapılan değişikliklerle Yürütme organının gücü artırılmış, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması kolaylaştırılmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri tanımlanmış, devlet memurlarının sendikal hakları ortadan kaldırılmıştır. Üniversitelerin özerkliği daraltılmış; Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun (TRT) özerkliği ise tamamen

kaldırılmıştır. Ayrıca Askeri yargı organlarının yetkileri sivil yargı organlarının aleyhinde genişletilmiştir ve sıkıyönetim ilan etme koşulları kolaylaştırılmıştır (Gözler, 2015: 51-52). Askeri kurumlar Sayıştay ve Danıştay 'ın idari mekanizmalarından çıkmıştır (Akıncı, 2014: 68). Muhtıra döneminde başlayan sıkıyönetim uygulamaları muhtıra sonrası kurulan hükümetler döneminde de uzatılarak devam edecektir (Yılmaz, 2015: 228).

1.11. 14 Ekim 1973 Seçimleri

14 Ekim 1973 tarihinde gerçekleşen seçimlerde CHP % 33,3 oyla mecliste 185 vekil koltuğu elde ederek seçimlerde birinci parti olmuştur. AP % 29,8 oyla 149 vekil, Demokratik Parti % 11,9 oyla 45 vekil, MSP % 11,8 oyla 48 vekil, CGP % 5,3 13 vekil ve MHP % 3,4 3 vekil ile parlamentoya girmeye hak kazanmıştır (Yüksek Seçim Kurulu, 2017). Senato seçimlerinde de benzer bir sonuçla; CHP 26, AP 18, MSP 3, CGP 1 ve Bağımsızlar 1 senatörlük koltuğu elde etmiştir (Çeliker, 2009: 37).

Seçim öncesinde seçimden yeni bir AP iktidarı çıkacağı yönünde beklentiler olmuştur. Bu noktada siyasal hayatta yeni yeni yer tutmaya başlayan Demokratik Parti, MSP, MHP gibi partiler AP seçmeninin bir kısmını kendi saflarına çekebilmiştir (Özdemir, 1989: 236).

CHP ise seçimlere yeni genel başkanı Ecevit ve onun ortaya koyduğu yeni düşünceler etrafında girmiştir. Ecevit seçimlerden önce çok etkili bir kampanya yürütmüş ve CHP'nin halkın bazı kesimlerine yansıyan olumsuz imajını dönüştürebilmiştir. Bu noktada seçmen kitlesini genişleterek önceki seçimlerden AP eğilimi olan kırsal alanlar ve gecekondular gibi bölgeleri cezp edebilmiştir (Gaytancıoğlu, 2013: 187-189). Ecevit ile CHP, halk tabanı ile arasına koyduğu mesafeyi kaldırarak onlarla buluşabilmiştir (Fedayi, 2004: 173). Ayrıca muhtıra sürecinde temsil hakkını kaybeden ideolojik sol çevrelerde Ecevit'le beraber sosyal demokrat kimlik kazanan CHP'yi desteklemişlerdir (Önal, 2016: 104).

Seçim sonuçlarından çıkan ilginç bir neticede yeni kurulan MSP'nin elde ettiği başarı olmuştur. AP'nin ekonomi politikaları ile rekabet üstünlüğünü artıran büyük sermayeye karşı daha küçük çaptaki sermaye sahiplerini temsil eden MSP'nin

başarısında, ekonomik açıdan dini içerikli yaklaşımın egemen sınıflara karşı kullanılması seçmen nezdinde etkili olmuştur (Yücekök, 1983: 81).

Seçimlerle beraber muhtıra dönemi son bularak demokratik sisteme dönülmüştür ancak seçim sonuçları gereğince hiçbir parti tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edememiştir. Ülke adına 1961-1965 yıllarından sonra bir kez daha koalisyonlar sürecinin başlangıcı gerçekleşmiştir. Uzun süreler alan koalisyon hükümeti kurma süreçleri, bu hükümetlerin kırılma yapıları ve meclis dışı siyasal örgütlerin ve hareketlerin tekrardan aktif hale gelmesiyle ülkenin yeni bir kaos sürecine evrilmesine bağlı olarak tekrardan askeri müdahaleye kapı aralayacak yılların başlangıcı idrak edilmiştir. Ayrıca söz konusu etmenlerle beraber Hükümette koalisyona bağlı olarak oluşan parçalı tablo; siyasetçileri gerçekçi ve etkin politikalar üretmekten çok, kısa vadeli popülist söylemlere teşvik ederek ülke adına kendi kendini besleyen kısır bir döngüye sebep olacaktır. 1973 seçimleri bu noktada 60'lı yılların olumsuz tablosuna karşı ülkeye kısa süreli bir umut getirmekle beraber her alanda kanlı iç çatışmaların yaşanacağı başka bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Bu tarihten 12 Eylül 1980'de yaşanacak askeri darbeye kadar süren 7 yılda, siyasal şiddet her yıl artan bir ivmeyle tırmanacak ve binlerce kişinin hayatını kaybetmesine sebep olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1960'LI YILLARDA TÜRK GENÇLİĞİ ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN SİYASAL FİKİRLER VE OLUŞUMLAR

27 Mayıs ve 12 Mart askeri müdahaleleri arası dönem olan Türkiye'nin 60'lı yılları kendi içinde barındırdığı özelliklerle ülkede gençlik hareketlerinin en kitlesel ve etkili şekilde yaşandığı yıllar olmuştur. 60'lı yılların ilk yarısı bu durumun potansiyel sürecini oluşturmuş, ikinci yarısı ise bu potansiyelin açığa çıkışı ile kendini göstermiştir. Bu yıllarda Türkiye'de gençlik üzerinde ana çizgiler itibariyle 'Sağ' ve 'Sol' olarak ifade edilebilecek fikirler ve kurumlar mevcuttur. Bu anlamda çok sayıda oluşum hayat bulmuş olmasına rağmen çalışmada, kitleselliği ve nüfuz alanları yönüyle Türk siyasal hayatında etkili olan temel yapılar ele alınacaktır.

2.1. Sol Oluşumlar

27 Mayıs darbesinden sonra tesis edilen 1961 Anayasası, sosyal ve sendikal haklar noktasında geçmiş döneme izafeten geniş imkanlar sunmuştur. Bu durum Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren devlet tarafından çeşitli yollarla kontrol altında tutulmaması gerektiğine inanılan sol hareketlere ve fikirlere kendini daha rahat bir şekilde ifade imkanı tanımıştır. 1960'lı yıllarda bu noktada öne çıkan en etkili yapılanma Türkiye İşçi Partisi olmuştur ve ilerleyen dönemde onun bünyesinden ayrılan gruplar; çok çeşitli örgütlerle yasal veya yasadışı yollardan Türk siyasal hayatını etkileyecektir. Radikal sol gençlik üzerinde fikirsel anlamda etkili olan yapı ise Mihri Belli tarafından ortaya koyulan Milli Demokratik Devrim (MDD) düşüncesidir. Entelektüel kitleler, bürokrasi ve ordu üzerinde ise Yön hareketinin önemli etkileri olmuştur ki bu hareket dahil olduğu darbe cuntaları vesilesi ile askeri darbe arayışı içinde olmuştur.

2.1.1. Türkiye İşçi Partisi

TİP 13 Şubat 1961 tarihinde kurularak siyasal faaliyetlerine başlamış ve ilk genel başkanı Avni Erakalın olmuştur (Yüce, 2011: 71). Partiyi kuran kitlenin önemli

bir çoğunluğu sendikacıdır ve durum kuruluşundan sonraki ilk dönemlerde partiye, sol eğilimler açısından geçerli bir prestij ve özgünlük sağlamıştır (Aydınoglu, 1992: 46-47).

TİP kuruluşu aşamasında sistem ve rejim üzerine söylemlere sahip olmamış ve Marksist-sınıf çatışması fikriyle beslenen sosyalist yorumlarda bulunmamıştır. Sendika kökenli kurucuları gereği olarak işçi haklarının ve ekonomik durumlarının meclis düzleminde tartışılmasını ve iyileştirilmesini amaçlamaktadır. Ancak kısa bir dönem sonra, aydınların katkısı olmadan partinin etkili olamayacağı görülmüş ve parti; Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran gibi sosyalist eğilimli birçok aydını bünyesine davet etmiştir. Bir akademisyen olan Mehmet Ali Aybar parti kurucularının önerisi ve desteği ile genel başkan olmuştur (Keskin, 2011: 158-159). Aydınların katılımı ile TİP, pratik kazanımlar çerçevesine indirgenen yüzeysel siyasetinden çıkarak, sosyalist argümanlar üzerinden sistem eleştirisi ve önerileri düzeyine geçiş yapmıştır.

TİP kendisini, Türkiye'deki işçilerin ve bütün emekçi grupların yasal demokratik sistem dahilinde iktidara yürüyebileceği bir yapı olarak tanımlamış ve ana çerçevede bunun üzerinden siyaseti oluşturmuştur. Ayrıca yayınladığı bildirimlerde rejim aleyhine ifadeler kullanmamaya özellikle özen göstermiştir. Başlangıçta 'sosyalizm' ifadesinden uzak durarak 'toplumculuk' gibi ifadeler kullanmış ancak sonrasında 'sosyalizm' kavramına siyasetinde yer vermiştir. Bununla beraber bu kavramı daha ulusalcı ve Kemalist öğelerle destekleyerek açıklamış ve enternasyonal komünizm'in Türkiye şubesi gibi algılanmaktan özenle kaçınmıştır. TİP'in Türkiye için ortaya koyduğu model, kapitalist metotlarla Türkiye'nin hedeflediği kalkınmanın gerçekleşmeyeceği tezinden hareketle 'Kapitalist olmayan kalkınma yolu' görüşünde temellenen hedefler olmuştur (Açikkaya, 2009: 108-110). TİP parlamenter sistemle iktidara gelmeyi amaçlayan bir emekçi zümre partisi olarak kendini konumlandırmıştır (Ersan, 2013: 24).

TİP lideri Aybar, 'sosyalizm' ile ifade ettiklerinin, özgün bir yorum olarak; sosyalist fikir ve uygulamaların Türkiye'ye dair tarihsel süreçler ve gerçekler dahilinde teori edilmesi ve ona bağlı uygulama pratiği geliştirilmesi olarak tanımlamıştır (Özkan, 2007: 378). Bu açıdan TİP sosyalist yaklaşımlar içerisinde özgün bir tespitte bulunarak; Türkiye'de toplumsal katmanlarda var olan ekonomik-sınıfsal çatışmanın, başat

kapitalist devletlerde olduğu üzere üretim araçları ve sermaye sahipleri ile işçiler arasında değil; ABD emperyalizmine destek olan ve ondan menfaat sağlayan toprak sahipleri, sermaye sahipleri ve bürokratlar ile tüm diğer toplumsal emekçi tabakalar arasında yaşadığını savunmuştur (Açikkaya, 2009: 111).

Kendi dönemi açısından Türk siyasal hayatında etkili bir yer tutan TİP, özellikle 1965 seçimlerinde mecliste grup kurabilecek temsile sahip olmuş ancak bir sonraki seçimlerde 1969'da, seçim sisteminde yapılan değişikliğinde etkisiyle Türkiye genelinde %2.7 gibi bir oy oranıyla meclise 2 vekille girebilmiştir. Bu durum özellikle sol eğilimli genç kitleler açısından, demokratik sistemle sosyalizmin iktidara gelmesine duyulan inancı zayıflatmış ve yasadışı metotlara olan ilgiyi artmıştır. 12 Mart muhtırasından sonra TİP kapatılacak ve Aybar bir süre daha bağımsız olarak milletvekilliğine devam ettikten sonra siyaset sahnesinden ayrılacaktır (Acaer, 2010: 37-38).

2.1.2. Yön Hareketi

YÖN aslen politik bir dergidir ancak 27 Mayıs darbesinden sonraki süreçte Türk siyasal hayatında özellikle radikal sol kesimler üzerinde fikirsel anlamda etkili olmuş ve aynı eğilimlere sahip aydın kitlesini bünyesinde toplamıştır. Öyle ki dergi, siyasal partilerin sıklıkla gündeminde bulunmuş ve sol eğilimli gençlik hareketleri üzerinde tetikleyici olmuştur. Ordu içinde dahi sol eğilimli genç subaylar nazarında YÖN ve onun baş yazarı Doğan Avcıoğlu bir teorisyen olarak kabul edilmiştir.

YÖN dergisi 20 Aralık 1961 tarihinden başlayarak 30 Haziran 1967 tarihine dek yayın hayatına devam etmiştir. Daha sonradan TİP'in lider kadrosunda olacak aydınların birçoğu YÖN'de yazmıştır (Landau, 1979: 74). Derginin kadrosunda Doğan Avcıoğlu'nun yanı sıra İlhan Selçuk, Fethi Naci, Mümtaz Soysal, Cahit Tanyol, İdris Küçükömer, Muammer Aksoy gibi dönemin sol eğilimli aydınları yer almaktadır (Yüce, 2011: 76).

YÖN dergisinin ilk sayısında yayınlanan ve Türkiye'nin ahvali üzerine değerlendirmelerde bulunan bildiri, o dönem kamuoyunda uzun bir süreyle gündem olmuştur (Landau, 1979: 75). Bu bildiri altında imzası olanların büyük çoğunluğu aydın

ve kamu görevlilerinden oluşmuştur ve dolayısıyla YÖN dergisi; asker-sivil seçkin bir yaklaşımla hareket ederek, konjonktürden vazife çıkararak bir azınlığın tepkisi olarak tanımlanabilir. Nitekim aynı yıllarda dünyanın birçok sömürge ülkesinde emperyalizme karşı ulusal yönlü başkaldırı ve kalkınma noktasında sosyalist argümanlar revaçtadır. Bu noktada YÖN hareketi, Dünyada Bağımsızlık ve kalkınma temelinde bir araya gelen ‘Ulusçuluk’ ve ‘Sosyalizm’ kavramlarının Türkiye gerçekliğine uygulanmasının teorik yönünü ifade edecektir (Açikkaya, 2009: 38-40). YÖN hareketi; Marksizm düşüncesinde yer alan proletarya diktatörlüğü ve sınıfsal çatışma- hakimiyet gibi yaklaşımlara karşı Kemalist ulusçuluk ve ona bağlı argümanlara sahip çıkarak, bunlar ile sosyalizmin sentezlendiği yeni bir düşünsel alan ortaya çıkarmayı hedeflemiştir (Ergişi, 2014: 26). Temel düzeyde asriliği yakalamak olarak algılanan Kemalizm’in, sosyal adaletin tesisinde Sosyalizm ile ortak bir potada birleşebileceği yaklaşımı Yön’ün ana fikriyatını oluşturmuştur (Ünüvar, 2018: 92).

Söz konusu Yön bildirisinde ana hatlarıyla Türkiye cumhuriyeti rejiminin sağlam temeller üzerinde kalabilmesi ancak; tamamen milli olarak üretimin artırılmasına, ekonomik yaşamın planlanmasına ve sosyal adaletin gerçekleştirilebilmesine bağlanmıştır. Bunun mümkün olan tek şeklinin ise yeni bir ‘Devletçilik’ anlayışıyla ve kendi tanımlarıyla; ‘Şuurlu bir devlet müdahalesi’ ile mümkün olabileceği savunulmuştur. Bu amaçlarla topluma yön verme potansiyeli taşıyan her kesimin ve meslek grubunun ortak bir kalkınma fikri üzerinde uzlaşma sağlamalarının gerekliliği vurgulanmıştır. Bildiri kendi döneminde; her alanda hürriyetlerin artırılmasının bütün sorunların çözümü olacağı fikrinde birleşen çoğunluk aydın kitlesine karşı, sorunların çözümünü safi iktisadi argümanlarla açıklayan yaklaşımıyla dikkat çekmiştir. Ayrıca bildiri; ülke sorunlarını açıklamada Marksist metotta da olduğu üzere ekonomi temelli yaklaşıma sahip olmakla beraber, sınıf çatışması vb. temel Marksist unsurları barındırmamıştır. Bu yönüyle bildiri kalkınma temel hedefi üstüne bina edilen modernize edilmiş bir devletçilik yaklaşımını ortaya koymuştur (Öztürk, 2016: 119-120).

Avcıoğlu; Türkiye’de emperyalizme karşı ikinci bir kurtuluş savaşının sürdüğünü savunmuştur. Ona göre bu savaş küresel emperyalizmin yerel işbirlikçilerine karşı ‘zinde kuvvetler’ olarak tanımladığı; emperyalizme karşı duran bürokratlar, ordu

mensupları ve aydınlar ayrıca gençler, işçiler, köylüler ve işbirlikçi olmayan sermaye sahipleri tarafından verilmektedir. Ona göre bu savaştan zaferle çıkıldığında siyasi bağımsızlık sağlanacak ve ona bağlı iktisadi bağımsızlıkla beraber kapitalist olmayan bir yönle Türkiye'nin kalkınması gerçekleşecektir. Avcıoğlu'na göre bu durum 'Milli Demokrasi' olarak şekillenecek ve Kemalist sosyalizmin bir ön aşaması olacaktır. YÖN dergisinde yazar olan ve sonradan Milli Demokratik Devrim tezini ortaya koyacak olan Mihri Belli'de, Avcıoğlu'nun yaklaşımlarını ana çerçevede sahiplenmektedir (Aydın, 2008: 19-20).

YÖN kadrosu; Türkiye'nin kapitalist bir metotla ve sosyal adaleti gözetmeden kalkınmaya çalışmasını büyük bir hata olarak görmüş ve bunun zamanla keskinleşen sınıfsal bir topluma sebep olarak ilerleyen dönemde büyük toplumsal karışıklıklara ve hatta belki bir iç savaşa dahi sebep olabileceğini savunmuştur. Bu noktada üretimde, kardan öncelikli olarak toplumsal yararın gözetilmesi gerektiğini, ağır sanayi kuruluşlarının ve yatırımlarının tamamen devlet inisiyatifinde olmasını ve işçilerin siyaset arenasında çok güçlü bir şekilde temsil edilerek haklarının korunmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Ayrıca çok güçlü ve merkezi bir ekonomi planlamasını zaruret olarak görmüşlerdir (Oktay, 1996: 45-46).

Avcıoğlu, Kemalist devrim sürecinin bitmediğini ve hatta kendi dönemi açısından bir gerileme içerisine girdiğini ifade etmiştir. Tanımladığı emperyalizm karşıtı ulusal cephenin ve 'zinde güçlerin' ortak hareket ederek hedefler doğrultusunda 'devrim' niteliğinde bir askeri müdahale ile yönetimi ele geçirmesini çeşitli şekillerde ima yoluyla ifade etmiştir (Acaer, 2010: 27). Bu noktada çok temel çerçevede TİP ve YÖN benzer hedefler ile hareket etseler dahi fikirlerin iktidara geliş yöntemi üzerinden ayrılmışlardır. TİP parlamenter sistem dahilinde iktidara gelmeyi ve düşüncesini ülkeye hakim kılmayı ön görürken, YÖN hareketi bunu devrimsel bir askeri darbe ile gerçekleştirmeyi ön görmüştür (Atalay, 2009: 44). YÖN hareketi, TİP'i Türkiye'de olmayan bir sınıf hareketi üzerinden sosyalizm algılamasına sahip olmakla eleştirmiştir. Çünkü YÖN hareketine göre Türkiye'de etkili sosyalist hareketler oluşturacak sınıf veya kitle yoktur ve dolayısıyla sosyalist fikirlerinde siyasal partiler aracılığıyla bir yere gelme imkanı yoktur (Kongar, 2004: 168). Avcıoğlu'nun bu noktada gözünü diktiği kesim ordunun genç subayları olmuştur. Avcıoğlu, TSK ile yakın ilişkiler kurmuş öyle

ki 27 Mayıs darbesinden sonra MBK tarafından tesis edilen kurucu mecliste üyelik görevi yapmıştır (Belge, 1990: 170). YÖN dergisinin 1967 yılında kapatılmasının ardından 1969 yılında YÖN dergisinin devamı niteliğinde yayın hayatına katılan 'Devrim' gazetesinde bu yönelim daha açık hale gelecek ve Avcıoğlu kendi betimlediği 'Ulusal-Sol' cephe için fiili girişimlerde bulunacaktır. Yön hareketinin dahil olduğu '9 Mart Cuntası' olarak literatüre geçen yasadışı asker-sivil ortaklıkları ve her anlamda oluşturdukları etkiler çalışmanın son kısmında teferruatlı olarak ele alınacaktır.

2.1.3. Milli Demokratik Devrim Düşüncesi

MDD anlayışı YÖN dergisi yazarlarından Mihri Belli tarafından ortaya konulmuş ve onunla simgeleşmiştir (Ergişi, 2014: 27). Dönemin önde gelen sol aydınlarından Hikmet Kıvılcımlı tarafından da desteklenmiştir. Aslen Sovyet Devrimi lideri Vladimir İlyiç Lenin'in 'Aşamalı ve Kesintisiz Devrim' teorisinden esinlenerek bunun Türkiye konjonktürüne uyarlanması ile ortaya konmuştur (Şahin, 2012: 41).

Teori Lenin'den sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) liderliğini yürüten Josef Stalin tarafından da zenginleştirilmiştir. Teorinin; kalkınma noktasında geri kalmış ülkeler için Sovyet teorisyenlerce üretilmiş bir sosyalizm öncülü model olduğu söylenebilir. Ayrıca ÇİN'de kırsal alanlarda örgütlenme ve gelişmesini tamamlayıp şehirlere doğru yayılarak gerçekleşen sosyalist devrimin lideri Mao Zedong'un oluşturduğu devrim tecrübesi, Türkiye gibi kırsal nüfusu fazla olan ülkelerin sol görüşlü aydınları tarafından karşılık bulmuş ve MDD düşüncesinin entelektüel alt yapısını beslemiştir (Açikkaya, 2009: 142-143).

Belli'ye göre Türk halkı üstü örtülü bir emperyalist işgalin ve kırsal kesimde feodalitenin baskısı altındadır ve bu sebeplerle de sosyalizme hazır değildir. Bu noktada Emperyalizme karşı olarak 'Milli', Feodal yapılara karşı da 'Demokratik' devrimler yapılarak halk üstündeki baskıları bitirilmelidir. Devrimleri yapacak kitle ise emperyalizm yerel işbirlikçileri ve feodal yapılar dışındaki bütün halktır. Bu noktada tanımlanan MDD, özünde sosyalizmin bir ön aşamasıdır ki Belli'ye göre bu ön aşama tamamlanmadan Türkiye'de sosyalizmin gerçekleşmesi olanaksızdır (Yüce, 2011: 80). Belli Türkiye'yi; emperyalist ülkeler tarafından sömürülen geri kalmış bir tarım ülkesi olarak tanımlamıştır (Erbaş, 2014: 86).

TİP ile MDD hareketinin ayrıştığı temel noktalardan biri sosyalizme gidiş yollarında tanımladıkları sınıf dinamikleri üzerindedir. MDD hareketi; Türkiye’de hali hazırda kapitalizmin, sınıfsal bir toplum oluşturacak şekilde gelişmediğine ve ülkenin yarı feodal bir yapı ihtiva ettiğine atıfla; emekçi sınıf vurgusu yapan TİP’den ayrılmıştır (Yüce, 2011: 81-82). Ayrıca TİP’in vurguladığı ‘Kapitalist olmayan Kalkınma’ düşüncesine MDD hareketi şiddetle karşı çıkmış ve bu durumun toplumun sosyalizme geçişini engelleyeceğini savunmuştur (Oktay, 1996: 61-62).

Dönemin sol camiasında TİP; parlamenter sisteme inanarak siyaset yapması ve onun kurallarına göre hareket etmesi sebebiyle ‘İcazetli Sosyalizm’ yapmakla eleştirilmiştir. YÖN hareketi ise sahiplendiği Kemalist fikirler ve devrimcilikten ziyade statüko destekçiliği yapmakla itham olunmuştur. Bu noktada Enternasyonal sosyalist geleneğe - ‘Proleter Devrimci’liğe uygun siyaset boşluğu Belli tarafından doldurulacak ve temsil edilecektir (Açıkkaya, 2009: 144). Bu yönüyle MDD, sol içinde radikal eylemlere taraf olan genç kitlelere son derece cazip bir seçenek olmuştur.

MDD hareketinin ‘Milli’ kavramına yaptığı vurgu özünde, sosyalizme bir alternatif değil, ‘Milli’ kavramının kendi bünyesi dışında pratik amaçlar taşımaktadır. Marksist anlayışın sosyalizme giden yolu tarifinde; feodal toplumdan demokratik burjuva toplumuna bir anlamda ‘Ulusçuluk’ anlayışına ve kapitalizme sonrasında ise sosyalizme giden bir süreç vardır. Belli’ye göre bu sürecin tamamlanamaması ülke adına sosyalizme giden yolu tıkamaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de feodal sistemden ve emperyalist etkiden kurtulmak ve her yurttaşın iktisadi olarak olmasa da siyasi olarak eşitlendiği ‘Milli ve Demokratik’ bir devrim gerçekleştirmek kısa vadeli temel hedeftir. Bu şekliyle modern bir yapıya kavuşacak Türkiye’nin, Marksist kronolojinin ortaya koyduğu süreçler doğrultusunda bir sonraki aşama olan sosyalizme geçişinin önü açılacaktır. Belli’ye göre sosyalist devrim için sosyalist siyaset yapmak zaruri değildir. Var olan konjonktür ve aşamalar doğrultusunda başka siyasi argümanlarla temel hedef maskelenebilir. Belli; Atatürk’ün kurtuluş savaşı esnasında Hilafeti kurtarmak amacıyla hareket ettiğini ilan etmesini siyasi bir taktik olarak yorumlamış ve kendi kitlesine bu davranış kalıbını örnek göstererek, sosyalist içeriklerin şartlar uygun bir hale gelene kadar ertelenmesini ve ‘millilik’ kavramına vurgu yapılmasını önermektedir. Dolayısıyla söz konusu olan ‘Milli’ ve ‘Demokratik’ devrim, içinde barındırdığı

kavramların dışında gerçekte ‘Sosyalist’ devrime zemin arayan bir maske siyasetidir (Erbaş, 2014: 87-89).

MDD yaklaşımı 1960’lı yıllarda ortaya çıkmış olması ile beraber Türkiye’nin önceki dönemlerinden Türkiye Komünist Partisi (TKP) geleneğini taşımaktadır. Nitekim Belli’de geçmişten TKP kökenlidir. MDD düşüncesi 27 Mayıs darbesi sonrasında Belli tarafından YÖN dergisinde ifade olunmaya başlanmıştır. TİP’in ilk dönemlerinde MDD düşüncesi, parti içinde özellikle gençlik kitleleri üzerinde nüfuz sahibi olmuştur. Ancak ilerleyen dönemde TİP, kendi içindeki MDD taraftarlarını tasfiye etmiş, YÖN hareketi seçkinci çizgisini sabitlemiştir. Bu durumlar dahilinde MDD hareketi kendi yolunu çizerek 1967 yılında yayına giren ‘Türk Solu’ dergisi etrafında toplanmıştır. Onu, ‘Aydınlık Sosyalist Dergi’ takip edecektir. İlerleyen Dönemde MDD hareketi kendi içinde fikirsel ve fiziksel bölünmeler geçirecektir (Öztürk, 2016: 128).

2.1.4. Fikir Kulüpleri Federasyonu ve Dev-Genç

27 Mayıs darbesinden sonraki süreçte TİP’in kurulması ve 1965 seçimlerinde mecliste temsil hakkı kazanmasıyla beraber özellikle üniversite öğrencileri arasında sosyalist fikirlerin cazibesi artmış, sosyalist eğilimler güçlenmiştir (Şahin, 2014: 30). Özellikle 1961 anayasasının oluşturduğu özgürlük ortamına paralel olarak ülke çapında sol yayınlarda büyük artış olmuş ve uluslararası sol eserler Türkçe’ye çevrilerek yayımlanmıştır (Ergişi, 2014: 26). Bunun devamında çeşitli üniversitelerde ‘Sosyalist Fikir Kulüpleri’ adı altında öğrenci toplulukları kurulmuştur. Bu topluluklar 1965 yılında ise ortak bir çatıda birleşerek ‘Fikir Kulüpleri Federasyonu’ (FKF) adını almışlardır. FKF’nin ana merkezi Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi olmuştur (Şahin, 2014: 30-31). İlerleyen dönemde ise isim değişikliğiyle Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) adını alacaklardır (Atalay, 2009: 45). Yukarı kısımda bahsi geçen üç ana akım sol hareketin FKF içinde tesirleri olmuştur. FKF; sol eğilimli üniversite öğrencilerinin; akademik sorunlar, ülke siyaseti ve ideolojik teoriler üzerine fikir telakkisi yaptıkları bir platform niteliği taşımıştır (Yüce, 2011: 85).

FKF’nin kuruluşu ve sonrasında faaliyette olduğu 2 senelik dönemde TİP’in FKF üstünde önemli nüfuzu olmuştur. Özellikle 27 Mayıs öncesi ve esnası süreçte

CHP'ye gönül veren sol eğilimli gençler FKF'nin kuruluşu sonrası TİP'e yönelmeye başlamışlardır. Bu başlangıç döneminde FKF üyesi olan gençlerin büyük çoğunluğu aynı zamanda TİP üyesidir. TİP'in hali hazırda kendi gençlik kolları olmasına rağmen bu dönemde gençlere ulaşma önceliği FKF ile olmuştur (Öztürk, 2016: 158). Bu durum MDD düşüncesinin gençlik nezdinde yükselişe geçmesi ve diğer sol yapıların TİP muhalifi pozisyon almasıyla değişecektir (Atalay, 2009: 46).

FKF ilk birkaç yıllık süreçte NATO karşıtı etkinliklerde bulunmuş, Özel okullara karşı çıkan eylemler düzenlemiş ve petrolün milli olarak işlenmesine yönelik kampanyalar organize ederek kamuoyunda ismini duyurmuştur. Bu dönemde FKF barışçıl ve demokratik haklardan kaynaklanan eylemlerde bulunmuştur. Ancak 1968 yılından itibaren MDD düşüncesinin FKF içinde etken bir konuma gelmeye başlaması ile daha radikal tutumlar içerisine girilecektir (Aydın, 2015: 23).

1969 yılında kongreye giden FKF'nin yönetimi değişmiş ve yeni yönetim yapının ismini değiştirerek Dev-Genç olarak belirlemiştir. Ayrıca bir öğrenci federasyonu konumunda olan yapının alanı genişletilerek sosyalist işçi ve köylü derneklerinin de federasyona üye olabilme tanımlaması yapılmıştır. Dev-Genç 18 ay gibi kısa bir ömre sahip olacak olmasına rağmen gerek radikal ve etkili eylemleriyle Türk siyasal hayatında etkili olacak gerek kendi bünyesinden Türk siyasal hayatını ve gündemini yoğunca etkileyen örgütler doğuracaktır. Deniz Gezmiş ve çevresi tarafından kurulan 'Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu', Mahir Çayan ve çevresi tarafından kurulan 'Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi' ve Doğu Perinçek ve çevresi tarafından kurulan 'Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi' örgütleri Dev-Genç bünyesinden kopuşlarla ortaya çıkmıştır (Acaer, 2010: 38-39). Dev-Genç bünyesinden 50'ye yakın farklı sol fraksiyon grubu ortaya çıkmıştır. Ancak en ön plana çıkan ve siyasal hayatta yer tutanlar yukarıda ismi geçen yapılar olacaktır (Yüce, 2011: 88).

2.2. Sağ Oluşumlar

Türkiye'de 60'lı yılları şekillendiren ortamda ön plana çıkan gençlik hareketleri ve diğer sosyal hareketler çoğunlukla sol yönlüdür. Bu yıllarda sağ eğilimli gençlik hareketleri ve sosyal hareketler ana eksen; solun her geçen gün artan gücüne ve etki alanına karşı bir anlamda 'sosyalizm', 'komünizm' tehdidi algısı sebebiyle milli-manevi

değerler ile devlet ve vatani korumak gayesiyle tepkisel olarak gelişmiştir. Bu anlamda 1965 yılından 1968-1969 yıllarına uzanan süreçte ön plana çıkan yapı Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) iken, devamında ülkü ocakları ve ülkücü kuruluşlar ön plana çıkacaktır.

2.2.1. Ülkü Ocakları

27 Mayıs askeri darbesi sonrasında, MBK kendi bünyesinde tasfiyeye giderek ‘14’ler’ olarak anılan ve içlerinde Alparslan Türkeş’in de bulunduğu grubu emekliye sevk etmiş ve yurtdışında farklı ülkelerde pasif denilebilecek görevlere tayin etmiştir. 1963 yılında yurda dönen gruptan bir kısmı CKMP saflarından siyaset sahnesine geri dönüş yapmıştır. 1965 yılında Türkeş’in doğal liderliğinde, ‘14’ler’ grubundan; Dündar Taşer, Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal, Ahmet Er CKMP’ye katılmışlardır. Ayrıca aynı dönemde Türkeş’e yakın olan 60’dan fazla siyasetçi de CKMP’ye geçiş yapmıştır (Keskin, 2011: 174-175). CKMP’nin 1965 yılından itibaren idrak ettiği seçimler ve meclis sahasında yürüttüğü siyaset, Türkeş’in Genel Başkanlığı ve Milliyetçi Hareket Partisi’ne giden süreçlere çalışmanın birinci bölümünde değinilmiştir.

Ülkücü kuruluşlar 1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren kurularak teşkilatlanmaya başlamışlardır. Bundan önceki süreçte milliyetçi ve muhafazakar düşünceye sahip genç kitlelerin çoğunluğu; CKMP gençlik kolları, Türk Ocakları, Komünizmle Mücadele Derneği (KMD), MTTB, Türkiye Milliyetçi Gençlik Teşkilatı (TMGT) gibi yapılar içinde kendilerini ifade etmişlerdir (Feyizoğlu, 2005: 13). Dönemin konjonktüründe merkez sağda duran siyasi partiler yüksek oy oranlarına ve Türkiye çapında büyük teşkilatlara sahip olmalarına rağmen bilhassa yüksek öğrenim gören milliyetçi-muhafazakar gençler açısından fikri temelleri olan bir yol-doktrin ortaya koyamamışlardır. Bu durum söz konusu genç kitleler nazarında, karşısında durdukları sol cenaha muhalefet açısından bir boşluk oluşturmuştur (Sanlı, 2017: 386).

Ülkücü kuruluşlar tesis edilmeye başladıkları ilk günden itibaren bütün milliyetçi gençleri kendi çatısı altında toplamak hedefi taşımış ve buna yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır (Sanlı, 2017: 364). Önceki gençlik yapılanmaları, ülkücü kuruluşlara izafeten kısıtlı ve teşkilatlanması basit olarak tesis edilen daha küçük yapılarıdır. Ayrıca, milliyetçi düşünceye sahip genç kitleler açısından karşıt oldukları ve her geçen gün eylem etki ve şiddetini artıran sol-sosyalist cenaha set oluşturmak

noktasında etkili direnç kolları oluşturamayan, görece pasif kuruluşlardır. Bu durum ülkücü kuruluşların tesis edilmesinden itibaren kısa sürede büyük kitlelerin desteğini kazanmalarını sağlamıştır.

CKMP’de Türkes dönemi başladıktan sonra özellikle gençlik üzerindeki ‘ithal ideoloji’lere dikkat çekilmiş ve ülkücü-milliyetçi fikriyatın temel odak noktası üniversiteler ve genç kitleler olmuştur (Öztürk, 2016: 146-147). Bu dönemden itibaren Dündar Taşer gibi Türkes’e yakın isimlerin katkılarıyla, özellikle üniversite öğrencisi gençler tarafından çeşitli isimlerde milliyetçi dernekler kurulmuştur ve üniversite öğrencileri arasında ‘Ülkü Ocağı’ olarak tabir olunan ancak resmi olmayan topluluklar kurulmuştur. Ancak daha çatı sayılabilecek kuruluş olan ‘Genç Ülkücüler Teşkilatı’, 29 Şubat 1968’de resmen kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. Bu yapı 12 Mart muhtırasına kadar yaklaşık 3 yıl içinde emsali zor görülecek şekilde Türkiye çapında 348 şubeye ulaşmıştır (Feyizoglu, 2005: 28-30). ‘Ülkü Ocağı’ olarak kendini isimlendiren ilk topluluk 1966 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde tesis edilmiştir. Bu oluşum kendi varoluş gayesini; *“Öğrencilerde milliyetçi, toplumcu, ahlakçı ve ülkücü duygu ve düşüncelerin kökleşmesine yardımcı olmak. Milli birlik ve beraberliğimizi kuvvetlendirecek ve yaşatacak eserlerin yurt çapında dağıtımını için çalışmak. Yükseköğretim gençliği arasında, samimiyet, danışma ve yardımlaşmayı sağlamak. Her türlü zararlı ve bölücü faaliyetlerin karşısında bulunmak”* olarak açıklamıştır (Turhan, 2016: 4). Ülkücü topluluklar daha sonradan 1969 yılında ‘Ülkü Ocakları Birliği’ (ÜOB) olarak bir üst çatı altında varlık gösterecektir (Şahin, 2014: 36). Bu yıl aynı zamanda CKMP’nin MHP’ye dönüşüm geçirdiği yıl olacaktır.

CKMP’nin Türkes ile girdiği dönüşüm sürecinde 1965 yılından itibaren İslami temeller gerek parti içinde gerek gençlik teşkilatlarında güçlenerek yer almıştır. Dönem açısından; milliyetçiliğin islami kaidelerle beslenerek doktriner anlamda yeni bir yol ortaya koyulmasıyla, milliyetçi-muhafazakar kitleler adına bir boşluk tamamlanmıştır (Keskin, 2011: 177). Bu dönüşümün sembolü olarak CKMP dönemi ‘terazi’ olan parti amblemi MHP döneminde ‘Üç Hilal’ olarak belirlenmiştir. Aynı gayelerle ülkü ocakları amblemi ise ‘Hilal İçinde Bozkurt’ olarak tasarlanmıştır (Tekin, 2000: 232). Ülkücü kuruluşlar; MHP ve öncesi CKMP döneminde, bu siyasi partilerle resmi bir organik bağları bulunmamakla beraber parti siyasetinin tabanda ve gençler üzerinde temel

yürütücüsü konumunda yer almıştır (Teazis, 2001: 14). Bu durum günümüzde de devam etmektedir.

Alparslan Türkeş Gençliğe yaptığı çağrılarında dönemin Türkiye'sini değerlendirerek; aynı kitaba, aynı peygambere, aynı kültüre, aynı devlete sahip olan insanların suni fikirlerle birbirine düşman haline getirilmeye çalışıldığı vurgusu yapmıştır (Bahar, 2011: 17). 1965 yılında ülkücü-milliyetçi düşünce 'Dokuz Işık' adında bir kitapçık halinde yayınlanmıştır (Zürcher, 2016: 371). Dokuz Işık, temel 9 prensip üzerinde şekillenen, teorik ve pratik içerikler taşıyan milli bir doktrin düşüncesi ihtiva etmektedir. Türkeş, Dokuz Işık eserinin varoluş sebebiyle ilgili olarak; Bağımsız kalan son Türk devletinin yani Türkiye'nin korunabilmesi için milli bir fikir etrafında birleşmek gerekliliği olarak ifade etmiştir. Bu ilkeler; Milliyetçilik, Ülkücülük, Ahlakçılık, Toplumculuk, İlimcilik, Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik, Köycülük, Gelişmecilik, Endüstricilik ve Teknikçiliktir (Türkeş, 1997: 13-16). Türkeş bu eserle, dönemin siyaset sahnesinde popüler olarak savunulan komünizm veya kapitalizme sert şekilde karşı çıkmakta ve ülkede her sahanın milli olarak dönüşüme uğradığı veya tekrar tasarlandığı tamamen yeni bir devlet nizamı kurulmasını hedeflemektedir (Keskin, 2011: 177).

Dokuz Işık ilkelerinin öne çıkanları özetle aktarılmak istenirse, Milliyetçilik ve Ülkücülük ilkelerinde Türkeş; Türk milletine duyulan derin sevginin ifadesi olarak bu prensipleri tarif etmiş ve Türk milletini bulunduğu hali hazırda ki olumsuz şartlardan onu uygarlığın en önüne çıkarma gayreti üst başlığında toplamıştır. Ayrıca SSCB esaretinde bulunan Türkiye dışındaki Türklere vurgu yapmış ve Turan fikrinin bir hayalperestlik veya macera olmadığını çeşitli argümanlarla açıklamıştır. Ahlakçılık prensibinde Türk milletini oluşturan öz benliğin, milli tarihten ve inancı olan islamdan kaynaklandığı ifade edilmiş ve bunlar çerçevesinde bir ahlak bütünlüğü ortaya konulmuştur. Toplumculuk ilkesinde, toplumda emek talep edenlerle emek arz edenler arasında milletin umum menfaatine ters düşmeyecek adil bir planlamanın ve denetlemenin devlet eliyle gerçekleştirilmesi gerektiği ve bu şartlar altında özel sektöre yönelik girişimciliğin desteklenmesi gerektiği bildirilmiştir. Ayrıca bölgesel planlamalarla halkın oluşturduğu küçük çaplı üretimlerin devlet eliyle birleştirici kooperatiflere ve büyük ölçekli iktisadi girişimlere dönüştürülmesinin gerekliliğinden

bahsedilmiştir. Ayrıca bu prensip içinde sosyal devlet olgusuna ve aile kurumunun desteklemesine yer verilmiştir. Bununla beraber sanatın milli menfaatler yönünde devlet tarafından yönlendirilmesi gerekliliğinden bahsedilmiş ve milli getiriler oluşturacak zorunlu eğitim harici meslek ve sanat eğitim faaliyetlerinin devlet eliyle tesis edilecek kurumlar vasıtasıyla millete ulaştırılması belirtilmiştir (Türkeş, 1998: 73-108).

Türkeş, Marksizm kökenli sistemleri ve kapitalizmi; toplumu sınıfsal parçalara ayırarak bölen sınıfçı sistemler olarak değerlendirmiş ve gayelerinin bir sınıfın diğeri üzerinde hakimiyet kurması olarak ifade etmiştir. Dolayısıyla ona göre sınıfçı bu sistemler toplumda bir sınıfın diğeri sömürmesi üzerine kurgulanmıştır. Türkeş; sınıfsal toplumu kesinlikle reddetmektedir ve toplumda mülk sahibi olmayan çoğunluk kitlenin her şekilde sömürüye açık olduğunu, bu yönüyle ‘Dokuz Işık’ sisteminin milletin her ferdi mülkiyet sahibi yapmayı hedeflediğini bildirmiştir. Ayrıca Türkeş, ülkücü hareketin dönemin Türkiye’inde her geçen artan düzeyde tehdit olmaya başlayan komünizm tehlikesine karşı oluşturulmuş bir reaksiyon değil, bizzat milli hüviyete uygun bir aksiyon olduğunu belirtmiştir (Öztürk, 2016: 148-149).

Ülkücülük; siyasi tarih literatüründe yaygın olarak Türkeş ve Dokuz Işık ilkeleri etrafında sınırlandırılarak ifade edilmiş olmakla beraber, Dokuz Işık özünde kendi dönemi Türkiye’sinin içinde bulunduğu sorunlara çözümler sunmakta ve milli siyasi hedefler ortaya koymaktadır. Ancak Dokuz Işık eserinin ortaya çıktığı 1965 tarihinden itibaren Seyid Ahmet Arvasi, Dündar Taşer, Galip Erdem, Erol Güngör gibi çok çeşitli aydınların katkıları aracılığıyla Ülkücülük; zenginleşerek siyasi ve dönemselsel bir çerçevede kısıtlı kalmamış ve çok daha kapsamlı bir yöne, bir dünya görüşüne evrilmiştir.

2.2.2. Milli Türk Talebe Birliği

MTTB kökleri Osmanlı Devleti’ne kadar uzanan bir gençlik teşkilatıdır. (MTTB, 1996: 2) İmparatorluğun son döneminde devlet yönetiminde etkili olan İttihat ve Terakki Partisi taraftarı genç öğrencilerce 1916 yılında kurulmuştur. MTTB kendi içinde dönemselsel olarak farklı eğilimler taşımakla beraber, çalışmanın konusu gereği incelenen yıllarda sağın radikal kısmında; İslami-Muhafazakar ve Milliyetçi eğilimleri ile ön plana çıkmaktadır (MTTB, 2018).

2.2.2.1. 1965 Öncesi Dönem

MTTB'nin kuruluş yılları, Osmanlı Devleti'nin de dahil olduğu birinci dünya savaşının sürdüğü döneme denk geldiği için, birliğin göze çarpan aktif eylemlerine rastlanmamaktadır. Ancak Türkiye cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren birlik tekrardan toparlanmış ve 1929'dan başlayarak kapatıldığı 1936 yılına kadar aktif bir dönem geçirmiştir (Aydemir, 2014: 128). Bu dönemde MTTB, iktidardaki tek parti yönetimine uygun olarak Kemalist bir çizgi içinde olmakla beraber seküler-milliyetçi tarafı ağır basan bir yapı ihtiva etmektedir. Turancı eğilimler birlik içinde ön plana çıkmaktadır (MTTB, 2018).

1929 yılında MTTB, Çanakkale şehitleri için bir anıt yapılmasını ilgililerden talep etmiş ve bu taleplerini kendi dergilerinde neşretmişlerdir (Öznur, 1999: 44). O dönem gündemde olan 'Güneş Dil Teorisi' ve 'Türkçeleşme Hareketi' çerçevesinde MTTB; 'Vatandaş Türkçe Konuş' sloganıyla kampanya düzenlemiş, İstanbul'da yürüyüşler organize etmiş ve Türkçe olmayan dükkan isimleri birliğin baskısıyla değiştirilmiştir. Ayrıca dönemin yataklı vagon işletmesi olan Vagon-Lits şirketinde kurumsal olarak Fransızca konuşulması ve müşterilerin de buna zorlanması bilgisinin yayılması sonucu birliğe bağlı gençler tarafından şirket binasında şiddet içeren eylemler gerçekleştirilmiştir (Kazan, 2012: 7). 1933 yılında Bulgaristan'da ırkçı gruplar tarafından bir Türk mezarlığının tahrip edilmesi üzerine MTTB önderliğinde İstanbul'da toplanan çok sayıda öğrenci protesto gösterileri düzenlemiş ve Bulgaristan konsolosluğuna yürümüştür. Bunun ardından 1936 yılında Suriye ile yaşanan Hatay'ın Türkiye'ye ilhaki sorunu ve o bölgedeki Türklere yapılan zulümler sebebiyle MTTB tarafından valiliğin izin vermemesine rağmen İstanbul'da üniversite ve lise öğrencilerinin katıldığı büyük bir miting düzenlenmiştir. Mitingde, eğer Hatay'ın Türkiye'ye ilhaki bir an önce sağlanmazsa Türk gençliğinin bunu yapmaya hazır olduğu açıklaması yapılmıştır. Dönemin devlet erkanı tarafından bu durum Türkiye'yi uluslararası kamuoyunda sıkıntıya düşüreceği endişesiyle hoş karşılanmamıştır (Öznur, 1999: 46-47). Nitekim MTTB bu eyleminden bir ay sonra kapatılmıştır (MTTB, 2018).

MTTB kapatılmasının ardından 10 yıl sonra 1946 yılında 'Türk Talebe Birliği' adıyla tekrardan kurulmuş ve kısa süre sonrada MTTB ismini tekrardan kazanmıştır

(Aydemir, 2014: 128). Birlik mensupları ve milliyetçi öğrenciler, birliğin resmi olarak kapalı olduğu dönemde üniversitelerde bir arada kalarak kendilerine gönül veren kitlenin dağılmasını engellemişlerdir (Boynukalın, 2012: 57). Bu dönemde MTTB düşünsel anlamda seküler ve Kemalist çizgisini genel anlamda korumakla beraber, milliyetçilik noktasında daha radikal bir hal almıştır.

MTTB resmi anlamda tekrardan kurulmasından önceki yıllarda iktidarda bulunan tek parti İnönü iktidarı, 1944 yılından başlayarak milliyetçilik düşüncesine karşıt bir pozisyon almış ve Atatürk sonrası CHP, artan bir ivmeyle siyaseten solda konumlanmaya başlamıştır. Bu dönemde milliyetçi eğilimleri olan kişiler hükümet destekli belirli sol yayın organlarınca haber yapılmış ve adeta jurnallenmiştir. Bu noktada öne çıkan gazete ise TAN gazetesidir. Bu durumu protesto amacıyla 1945 yılında İstanbul'da 2.000 dolaylarında milliyetçi genç toplanmıştır. Halkında destek amaçlı katılımıyla bu sayı 10.000 civarlarına ulaşarak büyük bir kalabalığa dönüşmüştür. Kalabalık, TAN gazetesine giderek binayı ve matbaayı tahrip etmiş ve levhalarını sökmüştür. Bundan sonra ise kalabalık, sol yayınlar satan Rus kitabevini tahrip etmiştir. Bu olaylardan 2 yıl sonra ise Ankara'da toplanan milliyetçi gençler Dil Tarih Coğrafya Fakültesine (DTCF) yürüyerek açıkça Marksist kimliğiyle bilinen ve üniversite kürsülerinden bunun propagandasını yapan akademisyenlerin ve onlara destek veren rektörün istifasını istemişlerdir. Kolluk kuvvetlerinin engel olamadığı gösteriler sonrasında rektör Şevket Aziz Kansu istifa etmiştir. Ankara valisi bizzat gelerek gençleri dindirmeye çalışmış ancak buna vasıl olamamıştır. Olayların devamında söz konusu akademisyenler görevlerinden ihraç edilmiştir. 1950 yılında ise Milli Mücadelenin önemli komutanlarından Fevzi Çakmak'ın vefatı sonrasında iktidar kontrolündeki radyo yayınından hareketli ve coşkulu müziklerle yayın yapılması milliyetçi genç kitleyi kızdırmıştır. Aynı dönemde Türkiye'de, Papa gibi yabancı kanaat önderleri için dahi matem ilan edilirken Fevzi Çakmak'a yapılan bu saygısızlık gençlerin protesto hareketlerine sebep olmuştur. İstanbul'da Radyo merkezinde toplanan çok sayıda genç yayının kesilmesini talep etmiş ancak valilik Ankara'dan gelen emirler doğrultusunda buna karşı çıkmış ve neticede kolluk kuvvetleri ile gençler arasında arbede yaşanmıştır. Hükümet tarafından sokaklarda geniş güvenlik önlemleri alınmış ve askeri kuvvetler sokağa çıkmıştır. Olaylar buna rağmen birkaç gün boyunca yatışmamış ve öğrencilerle askerlerin karşı karşıya geldiği durumlar yaşanmıştır.

Olaylar boyunca MTTB tarafından milli sloganlar atılmış ve İstanbul'da birçok pavyon ve meyhane baskı ile kapatılmıştır. Nitekim Çakmak'ın cenaze merasiminde gençlerin öncülünde büyük kalabalıklar toplanmış ve protestolar bu esnada da devam etmiştir (Öznur, 1999: 47-53). 1950 yılında ayrıca MTTB organizasyonu ile Kıbrıs'taki Türklere, Rumlar tarafından uygulanan zulmü protesto etmek için gençler tarafından yürüyüş düzenlemiştir (Aydemir, 2014: 128).

MTTB 1950 yılından başlayarak 1960'lı yıllara dek bu yıllardan önceki döneme izafeten daha pasif olarak var olmuştur. Bu yıllarda her geçen gün sayısı artan ve çeşitlenen milliyetçi derneklerin ve gençlik topluluklarının da bu durumda etkisi olmuştur. Nitekim MTTB bu dönemde milliyetçi gençlerin tek çatısı olma vasfını kaybetmiştir (Öznur, 1999: 54). MTTB, 1960'ların ortalarına kadar Kemalist ve laik çerçevesini koruyacak olmasına rağmen bu dönemde İstanbul'un fethinin 500. yıl dönümü gibi etkinliklere katılarak tarihsel bir sahipleniş ve mukaddesatçılığa aşamalı adımlar atmıştır (Milliyet, 30.05.1953).

1960'ta gerçekleşen 27 Mayıs askeri darbesinde MTTB, darbeyi destekleyen tarafta yer almıştır. Birlik tarafından Ankara ve İstanbul'da MBK'ya bağlı sıkıyönetim komutanlarının katılarak konuşmalar yaptığı toplantılar düzenlemiştir. MTTB, MBK'dan öğrenci eğitim ve imkanlarının iyileştirilmesine dair taleplerde bulunmuştur (Kazan, 2012: 8). Bu dönemde Birlik, gerek eylemleri gerekse yayınlarında; yoğun bir 'Laiklik' ve 'Antikomünizm' vurgusu içerisinde olmuştur. Ayrıca ülke ve siyaset ile alakalı görüşlerini Atatürk üzerinden açıklamaya ve onun düşünceleriyle temellendirmeye özen göstermiştir (Öztürk, 2016: 355).

Birlik 60'lı yılların ilk yarısında bahsi geçen çizgisi dahilinde çeşitli eylem ve kampanyalar organize etmiştir. Siyasi arenada tartışılan Nazım Hikmet'in affı ve Türk Ceza Kanununun 'Komünizm' ve 'Bölücülük' noktasında hükümler içeren maddelerinin kaldırılması meselelerine sert şekilde karşı çıkarak imza kampanyası başlatmış ve toplanan imzaları başbakanlığa iletmıştır (Kazan, 2012: 8). İskenderun'da Atatürk heykeline yapılan bir saldırı sonucu MTTB organizasyonu ile Türkiye çapında protesto eylemleri düzenlenmiştir (Öztürk, 2016: 355). Dönemin Türkiye'sinde en elzem konulardan biri olan Kıbrıs meselesine Birlik tarafından dikkat çekilmiş ve 'Millet

Yapar' adıyla bir kampanya başlatılarak; öğrencilere Türk savaş gemilerinin yapımında gönüllü çalışma çağrıları yapılmıştır (Kazan, 2012: 8).

2.2.2.2. 1965 Sonrası Dönem

1963 yılında başkan seçilen Yüksel Çengel döneminde MTTB, tavır ve yayınlarında sol düşünceye karşı daha ılımlı bir yaklaşım içine girmiştir. Bu durum Birliğe bağlı kitleler arasında büyüyen bir huzursuzluğa sebep olmuş ve hoş karşılanmamıştır (Boynukalın, 2012: 58-59). Nitekim MTTB'nin yaşayacağı eksen dönüşümü de bu dönemde gerçekleşmiştir. 1965 yılında başkan Çengel; o yıllarda radikal solun çatı örgütü konumunda olan TİP'in, MTTB salonunda kongre düzenlemesine izin vermiştir. Üstelik kongre ile aynı gün için, öncesinde salonu talep eden Birliğe bağlı bir grubun düzenleyeceği seminere izin verilmemiştir ki bu durum meseleyi ileri bir boyuta taşımıştır. Tabanda büyük infial uyandıran bu vaziyet sonrası Birliğe bağlı gençler yöneticileri protesto etmiş ve kongrenin iptalini istemişlerdir. Bundan sonuç alınamayınca kongre günü 700'e yakın Birlik mensubu genç toplanarak TİP kongresine yürümüş ancak kolluk kuvvetlerince engellenmişlerdir. Bunun üzerine kalabalık, TİP genel merkezine giderek parti tabelasını indirmiş ve bayrak asmışlardır. Başkan Çengel bu olay sonrası taban nezdinde ki meşruiyetini kaybetmiş ve Birliğe bağlı çoğunluk onun istifasını istemiştir ve aynı yıl 12 Mart'ta yapılan yoğun kavgalı kongre ile Rasim Cinisli başkan seçilmiştir (Öztürk, 2016: 358-359).

MTTB'nin önceki dönemlerinde geçerli olan Kemalist çerçeveli milliyetçilik anlayışının, muhafazakar ve İslami hassasiyetlere dayanan yeni bir yöne girmesi bu dönemden sonra, yeni başkan Cinisli ile başlayacaktır. MTTB kendisine bağlı öğrenci derneklerinden sol meyilli olanlarla ilişkilerini bitirmiş, sol düşünceli öğrencilerin kendi bünyesinde varlık göstermesini engellemiştir. Ayrıca Birlik'te 'Anti Komünist' yaklaşımlar keskinleşmiş ve çeşitli eylemler vasıtasıyla ortaya konulmuştur (Kazan, 2012: 9). Bununla birlikte yayınlarda ve eylemlerde Cumhuriyet öncesi Türk tarihine atıflar artmıştır (Yorgancılar, 2006: 2). Ayrıca yeni dönemde 'Müslüman Türk' vurgusu öne çıkmıştır. Türkiye'nin kendi kaynaklarıyla kalkınabilmesi adına düşünsel çalışmalar yürütülmüş ve oturumlar düzenlenmiştir (Boynukalın, 2012: 60-61).

Rasim Cinisli'nin ardından 1967'de MTTB başkanlığına İsmail Kahraman seçilmiştir (Yorgancılar, 2006: 9). Kahraman ile MTTB'nin karakteri ve yaklaşımları İslami temellerle daha çok bütünleşecektir. Ülke içindeki sorunların ve gençliğin sorunlarının çözümünde manevi değerlere sarılmanın öncelik olduğu görüşü bu dönemde Birlik tarafından sıklıkla ifade edilmiştir (Öztürk, 2016: 363). Ayrıca İslami unsurların güçlendiği yeni dönemde tarihsel anlayış açısından Osmanlı Devleti üzerine vurgular da artmıştır. O yıllarda muhafazakar ve sağ görüşlü gençler arasında eserleri en çok okunan münevverlerden olan Necip Fazıl Kısakürek'in, MTTB ile ilişkisi Kahraman'ın başkanlığı döneminde oldukça artmıştır. Kısakürek'in katıldığı birçok toplantı ve sempozyum düzenlenmiş ve 'Millileşme', 'İslamlaşma' gibi temel kavramlar üzerinden Birlik gençlerinin fikrîsel eğitimleri sürdürülmüştür. Ayrıca Kısakürek'in görüşlerinde ön plana çıkan resmi ideoloji ve resmi tarih eleştirisi ile komünizm karşıtlığı, MTTB kitleleri üzerinde etkili olacaktır (Boynukalın, 2012: 64).

Yeni anlayış çerçevesinde büyük kitlelerin toplandığı Fetih mitingleri, Kıbrıs mitingleri, Çanakkale Şehitleri Anma etkinlikleri, Mehmet Akif Ersoy'u anma etkinlikleri düzenlenmiştir. Dönemin Katolik Kilisesi lideri Papa VI. Paul'un Türkiye'ye yaptığı ziyaret esnasında, tek parti yönetimi tarafından müzeye çevrilen Ayasofya Camii'nde dua etmesi ve bu esnada orda olan yabancı turistlerin de bu duruma iştirak etmesi vakası üzerine MTTB bu duruma sert tepki göstermiş ve İstanbul'un Fetih sembolü Ayasofya'da bu hareketle Fetih'e hakaret edildiği bildirilmiştir (Boynukalın, 2012: 62-63). Günümüze kadar süren ve hali hazırda devam eden bir protesto eylemi bu mesele üzerine başlamış ve MTTB'liler Ayasofya'da toplanarak namaz kılmıştır (Milliyet, 28.07.1967).

1965'ten 1969 yılına kadarki süreçte MTTB'de İslami karakter ön plana çıkmış ve ülkücü yaklaşımda olduğu gibi İslami temelli bir Türk milliyetçiliği anlayışı muhafaza edilmiştir. Ancak aynı dönemde Alparslan Türkeş liderliğindeki CKMP'nin gençlik temelli çalışmaları ve üniversitelerde ülkücü gençlik kuruluşlarının tesis edilmesi MTTB'yi önemli ölçüde etkileyecektir (Öztürk, 2016: 371). 1965 sonrasında MTTB tarafından ortaya koyulan ve Türk siyasal hayatında ses getiren eylemlere çalışmanın ilerleyen bölümünde değinilecektir.

1969 yılında yapılan MTTB kongresi Birlik içinde yeni bir dönüşüm getirmiştir. Türkiye’de radikal sağ’ın; Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan’ın oluşturdukları, MHP ve MNP-Milli Selamet Partisi (MSP) yolları üzerinden ikiye ayrılması, siyasi tabanı ve gençlik yapılanmalarını da etkilemiştir. Bu durum dahilinde MTTB kendi içinde, ‘Milliyetçiler’ ve ‘İslamcılar’ gibi kategorize edilebilecek iki temel gruba ayrılmıştır (Boynukalın, 2012: 64). ‘Milliyetçiler’ grubunun desteklediği ‘Mustafa Ok’ ile, ‘İslamcılar’ grubunun desteklediği Burhanettin Kayhan başkanlık için aday olmuş, kongrede şiddet eylemleri ve kavgalar yaşanmıştır. Ertelenen kongre, bir süre sonra tekrar toplanmış ve şiddet olaylarının gölgesinde tekrardan oylama yapılmış, Burhanettin Kayhan başkan olarak seçilmiştir (Öztürk, 2016: 371).

Kayhan’ın başkanlığı döneminden itibaren MTTB, kapatılacağı 1980 askeri darbesine kadar ‘İslamcı’ kimliğiyle var olacaktır (Boynukalın, 2012: 66). Bu süreçte aksiyoner sokak hareketlerine dahil olmayacak ve eğitim-kültür faaliyetlerine yönelecektir (Kazan, 2012: 11). Bu dönem aralığında MTTB ve MSP, aralarında organik bağlar olmamakla beraber her geçen gün birbirlerine daha çok yakınlaşacaktır (Yorgancılar, 2006: 27). Siyaset arenasında Erbakan ile özdeşleşen; küresel Siyonizm ve mason kuruluşlarının faaliyetlerine dikkat çekme, 1969 sonrası MTTB tavırlarında sıklıkla yer alacaktır (Kazan, 2012: 10). Bu dönemden sonra MTTB içinde var olan milliyetçi kanat, Birlikten çekilecek; Ülkü Ocakları ve Genç Ülkücüler Derneği gibi kuruluşlara iştirak edecektir. Ayrıca MTTB, 1974 yılında Hilal için Bozkurt olan amblemini değiştirerek; Hilal içinde kitap amblemini kullanacaktır (Öznur, 1999: 80).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1960-1971 YILLARI ARASINDA YAŞANAN GENÇLİK HAREKETLERİ

1960 ve 1971 arası dönem Türkiye cumhuriyeti tarihinde gençlik hareketlerinin en yoğun yaşandığı yıllar olmuştur. Bu yılları iki dönem halinde incelemek isabetli olacaktır. 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrası 1967 yılına kadarki ilk dönemde, gençlik hareketleri görece olarak ‘temel’ denilebilecek talepler üzerine gerçekleşmiş ve keskin olmayan yönelimler barındırmıştır. Ancak 1961 anayasasının sağladığı geniş imkanlar özellikle marjinal sol yayınların hızla artışına ve toplu eylem-protesto hareketlerinin güç kazanmasına vesile olmuştur. Ayrıca anayasa ile üniversitelere tanımlanan özerk statü bu durumu besleyici bir unsurdur. Bu dönemde kurulan TİP ve ona bağlı hareket eden FKF’ler gençler arasında solun örgütlenme yeteneği edinmesinde; YÖN gibi yayınlar ve MDD düşüncesi ise entelektüel altyapısının tesisinde etkili olmuştur.

Bu dönem gençlik kitlelerinde sağ yönlü eğilimler açısından da kilit yılları içerisinde barındırmaktadır. Alparslan Türkeş’in daha sonradan MHP’ye dönüşecek olan CKMP’nin genel başkanı seçilmesi ile bu dönemde ülkücü kuruluşların tesis olunmaya başlamıştır ve cumhuriyet öncesi bir tarihe sahip olan MTTB’nin Kemalist temelli milliyetçi çizgisinden, muhafazakar-milliyetçi bir çizgiye geçiş yapması ile sağ düşünce ve teşkilatlanma gençlik kitleleri arasında artan bir ivmeyle karşılık bulmuştur. Bu durumun oluşma şartlarında sağ açısından bir tehdit algısı dahilinde her geçen gün güçlenen sol hareket ve örgütlerin varlığı da etkili olmuştur. Dolayısıyla ilerde yaşanacak etkili hareketlerin ve şiddet eylemlerinin potansiyel varoluş şartları bu dönem aralığında meydana gelmiştir.

1967 ve 1971 yılları arası ikinci dönem ise gençlik hareketlerinin, sosyal hareketler kapsamında en yoğun yılları olmuştur. Özellikle sol yönlü eylemler açısından dünyada gerçekleşen ’68 Kuşağı’ eylemleri ülkemizde de tetikleyici bir model olmuş ve üniversite işgalleri başlamıştır. Bu dönemde sağ ve sol saflar keskinleşmiş, gençlik eylemleri ‘öğrenci talepleri’ boyutunu aşarak siyasi kaygılarla devlet ve düzenle her yönden çatışmak üzere gelişmiştir. Marksist temelli ideolojilerin gereği olarak, toplumda ‘sınıf çatışması’ ve ‘sınıf savaşı’ oluşturmak adına gençlik hareketleri, işçi

hareketleri ile ortak alanlarda kendini ifade etme eğilimine girmiştir. İlerleyen dönemde sol eğilimli gençler tarafından radikal örgütler kurulmuş ve resmi güçlere karşı adeta savaş verilmiştir. Bunun karşısında sağ eğilimli gençler ise durumdan vazife çıkaran bir inisiyatifle kendilerini kolluk kuvvetleri yerine koymuş ve devleti-düzeni koruma hedefiyle sol ile çatışmaya başlamıştır. Öğrenci cinayetleri ve şiddet olayları bu yıllarda başlamıştır. Ayrıca bu yıllarda ordu-sivil ittifakı içeren sol cuntalar oluşmuş; aydınlarla ve gençlik önderleriyle ilişkiler kurulmuştur. Nitekim sol bir darbe teşebbüsü de gerçekleşmiş ancak başarılı olamamıştır. 1971'den itibaren kitlesel ideolojik hareketler ve çatışmalar yerini terör faaliyetlerine bırakmıştır.

3.1. Gençlik Hareketlerinde Birinci Dönem 1960-1967

'Gençlik' ifadesi kavramsal olarak bir yaş algısı oluşturmakla beraber konumuz açısından 'Üniversite Öğrencileri' kapsamını da taşımaktadır (Atalay, 2009: 44). 1961 anayasasının sağladığı siyasi özgürlük ortamı ve hemen akabinde kurulan TİP ve yayına başlayan YÖN dergisi Türkiye'de söz konusu dönemde gençliğe etki eden sol fikirler ve örgütlenmeler noktasında mihenk taşı olmuştur. Özellikle gençlik üzerinde etkili olan MDD düşüncesi başlangıçta YÖN hareketi ile paralel bir çizgide yürürken, 1967'den itibaren bağımsız çizgisini ortaya koyacaktır (Öztürk, 2016: 101). Genç kitleler açısından sosyalist sol örgütlenme pratiği; TİP'in legal bir sosyalist parti olarak mecliste temsil hakkı kazanması sebebiyle Üniversitelerde kurulan FKF'ler aracılığıyla rahatlıkla deneyim kazanmıştır.

Bir önceki bölümde gelişim ve dönüşüm sürecine değinilen MTTB, 60'ların ilk yarısına kadar Kemalist-milliyetçi bir çizgi barındırmaktadır. MTTB ile yakın çizgiye sahip Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF), TMGT gibi farklı gençlik örgütleri bu dönemde faaliyette bulunmakla beraber, 27 Mayıs askeri darbesini takip eden ilk yıllarda gençlik örgütleri; devletle ve düzenle sorunları olmayan ve temel düzeyde milli hassasiyetlerle hareket eden aynı zamanda yoğun olarak Kemalist ilkelere vurgu yapan bunun yanında bir kısım eğitim sahasına dair öğrenci taleplerini dile getiren yapılar ihtiva etmektedir. 60'ların ilk yarısında gençlik örgütlerinin çoğunluğunun yaklaşımlarında DP karşıtlığı ve 27 Mayıs askeri darbesini sahipleniş göze çarpmaktadır.

27 Mayıs darbesinden hemen sonra 1960 yılının Haziran ayında gençlik örgütlerinin ve ordu mensuplarının katılımıyla birçok miting tertip edilmiş ve sevinç gösterileri düzenlenmiştir. Ayrıca darbenin hemen öncesinde 28-29 Nisan 1960 yılında yaşanan hükümet karşıtı gençlik eylemlerini anma amacıyla bir sene sonra aynı tarihte İstanbul Beyazıt meydanında birçok gençlik örgütü ile MBK ve devlet erkanının da katılımıyla büyük bir anma töreni yapılmış ve kamuoyuna ‘Ordu-Gençlik Elele’ mesajı verilmiştir (Battal, 2014: 37-38). 27 Mayıs darbesinden sonraki ilk süreçte müdahalenin getirdiği etkiler ve tesis edilen yeni düzen gereğince gençlik hareketleri sabit bir minval üzere seyretmiştir.

60’lı yılların sonlarından başlayarak 12 Eylül darbesine kadar sürecek olan gençlik çatışmalarının potansiyel durumu ve ilk zıtlasmalar 1962 yılının başında gerçekleşmiştir. 6 Ocak 1962 tarihinde milliyetçi eğilime sahip gençler İstanbul’da Taksim’de toplanarak sol-sosyalist yönlü yayınlarda buldukları gerekçesiyle YÖN, Cumhuriyet, Milliyet, Dünya ve Akşam gazetelerini protesto etmişlerdir. Bu protesto esnasında ‘Komünizm’ tehlikesi üzerinde durulmuş ve Türkiye’de bu yolda güçlenen eğilimin ülkeyi tehdit ettiğini ve bu duruma kararlı şekilde karşı duracakları gençler tarafından bildirilmiştir (Kabacalı, 2007: 160). Birkaç gün sonra ise TMGT, TMTF ve MTTB gibi gençlik örgütleri toplanarak 27 Mayıs darbesine muhalif görüşler bildiren yayınları protesto etmişler, gericikle suçlamışlar ve cumhuriyetin bekçisi olduklarını bildirmişlerdir (Battal, 2014: 39). 13 Ocak’ta ise Ankara’da DTCF salonunda komünizme karşı aydınların katıldığı bir toplantı düzenlenmiş ve iktidar ‘Komünizm Tehdidi’ ile alakalı uyarılmıştır. Aynı gün binlerce genç günümüzde adı Anadolu Meydanı olan eski Tandoğan Meydanında toplanarak komünizm aleyhtarı gösteri düzenlemişlerdir (Öznur, 1999: 54).

9 Ekim tarihinde çeşitli öğrenci dernekleri tarafından İstanbul Şişhane’de bir protesto mitingi tertip edilmiştir. 27 Mayıs darbesine karşı tutumu ile bilinen ‘Yeni İstanbul’ gazetesi topluluk tarafından gericilikle suçlanarak kınanmıştır (Kabacalı, 2007: 161). Ayrıca o dönem ülke gündeminde olan DP’lilere af konusuna gençler tarafından karşı çıkılmıştır (Cumhuriyet, 10.09.1962). Şişhane’de bulunan gazete binasının camları taş atılmak suretiyle kırılmıştır. Bu eylemin devam ettiği esnada sağ yönelimli başka bir grup Şişhane’ye doğru hareket etmiş, potansiyel bir çatışma ortamı

oluşmasına herhangi bir şey yaşanmadan gruplar dağılarak semtten ayrılmışlardır. Bu olaydan yaklaşık bir ay sonra 11 Kasım tarihinde ise Milliyetçi bir grup İstanbul Beyazıt'ta yapılan TİP toplantısına giderek partiyi protesto etmiş ve TİP genel başkanı Aybar aleyhinde broşürler dağıtmışlardır (Kabacalı, 2007: 161). Ayrıca toplantıda bulunan Aziz Nesin, Kemal Türkler gibi tanınmış Marksistler grup tarafından hırpalanmıştır (Öznur, 1999: 55).

1963 yılına gelindiğinde ise AP tarafından eski DP'lilere yönelik yürütülen siyasi af kampanyası gençlik örgütlerinin gündeminde olacaktır. Darbe yönetimi tarafından Yassıada'da kurulan mahkeme ile yargılanıp hüküm giyen eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, af konusunun kamuoyunda tartışıldığı bu dönemde Kayseri cezaevinde bulunmaktadır (Kabacalı, 2007: 161). 22 Mart 1963 tarihinde Bayar, sağlık sorunları nedeniyle bir müddet süreyle izinli olarak serbest bırakılmıştır. Bayar'ın Kayseri'den Ankara'ya gelişi esnasında darbe karşıtları tarafından büyük sevinç gösterileri düzenlenmiş ve kalabalıklar toplanmıştır. Ancak olayın hemen ardından MTTB, TMTF, TMGT gibi gençlik örgütleri bu duruma sert karşılık vermişler, 28-29 Nisan olaylarında ölenlerin mezarlarını ziyaret ederek tepkilerini dile getirmişlerdir. Ayrıca birkaç güne yayılan yoğun protesto eylemlerinde bulunmuşlar ve bu esnada AP taraftarlarıyla karşı karşıya gelmişlerdir (Battal, 2014: 39-40).

Bayar'ın serbest bırakılmasından 2 gün sonra 24 Mart tarihinde bir gençlik kitlesi Ankara'da AP Genel merkezine, AP'nin 27 Mayıs darbesine muhalif tutumları gerekçesiyle taşlarla saldırmışlardır. Aynı gün İstanbul'da ise bir grup genç, birkez daha 'Yeni İstanbul' gazetesi önünde toplanmış ve gazete binasına taşlarla saldırmışlardır. Polisin araya girmesiyle muhitten ayrılan grup Taksim'e yürüyerek Atatürk anıtı önüne gelmiş ve çeşitli konuşmalar yapıldıktan sonra dağılmıştır. Hemen ertesi gün daha büyük bir kitle toplanarak tekrardan gazetenin önüne yürümüşler ancak bu sefer gazetenin çevresi askeri birliklerce kordona alınmış halde olduğu için bir müddet slogan atarak, Taksim'e doğru yönelmişlerdir. Aynı gün sağ eğilimli ve eski DP'yi destekleyen başka bir gençlik grubu İstanbul Saraçhane'de toplanmış ve destek amacıyla 'Yeni İstanbul' gazetesine doğru yürüyüşe geçmiştir. İki karşıt grup İstiklal Caddesinde plansız şekilde karşılaşmış ve gruplar arasında kısa süren bir kavga yaşanmıştır (Kabacalı, 2007: 161-162). Yaşanan hadiseler neticesinde 27 Mayıs taraftarı genç

gruplar eylemlerinin umdukları neticesini almışlar ve hükümet sağlık sorunları sebebiyle serbest bırakılan Bayar hakkındaki hükmü değiştirmiş ve Bayar tekrardan cezaevine dönmek zorunda kalmıştır (Battal, 2014: 40).

1963 yılında gençlik yapılanmaları açısından önemli bir olayda, 27 Mayıs darbesi ile faaliyetleri durdurulan ‘Komünizmle Mücadele Derneği’ nin aydınların öncülüğünde ‘Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği’ (TKMD) adıyla tekrar faaliyete başlamasıdır. TKMD ülke çapında düzenlediği ‘Komünizmi Tel’in Mitingleri’ ve yürüttükleri Milliyetçi eğitim programlarıyla öne çıkan bir yapı olacak ve kısa sürede gençlerin de yoğun teveccühü ile Türkiye çapında 110 şubeye ulaşacaktır (Öznur, 1999: 98-99).

1963 yılının Aralık ayında başlayarak 1964 yılına uzanan Kıbrıs olaylarına çalışmanın birinci bölümünde yer verilmiştir. Söz konusu olaylar gençlerinde gündeminde önemli yer tutmuştur. Olaylar esnasında İstanbul’da beş bin dolayında genç toplanarak Rum örgüt Ethniki Organosis Kyprion Agoniston’ u (EOKA) Tel’in etmişler ve Kıbrıs’ın asla Rum’lara terk edilemeyeceğini söylemişlerdir (Milliyet, 25.12.1963) (Cumhuriyet, 25.12.1963). 1964 yılı gençlik hareketleri açısından Kıbrıs temasının birincil unsur olarak ele alındığı bir yıl olmuştur (Battal, 2014: 41). Bu dönemden başlayarak gençlik örgütlerinin ilgi alanları temel başlıklarla beraber daha spesifik alanlara da yönelme eğilimine girmiştir. MTTB ve TMTF gibi kuruluşlar ‘Toprak Reformu’, ‘Üniversite Reformu’, ‘Anayasaya Aykırı Kanunlar’ vb. güncel politik konularda oturumlar düzenlemişlerdir. 1965 yılının ilk döneminde ülke çapında ses getiren bir kampanya olarak TMTF, ‘Milli Petrol Kampanyası’ organize etmiştir. Bu kampanya Türkiye’de faaliyet gösteren çoğu ABD kaynaklı yabancı petrol şirketlerini hedef almaktadır. Kampanya esnasında, ilerleyen yıllarda gençler tarafından sıklıkla kullanılacak olan propaganda içerikli sokak yazıları ve büyük afişler ilk defa kullanılmıştır. Bilinçli olarak seçilen 27 Mayıs günü İstanbul caddelerinde geceden yazılmış olan çok sayıda duvar yazıları görülmüştür. Emniyet güçleri olaydan ötürü 50 kişiyi tutuklamışlardır (Kabacalı, 2007: 163-165).

60’ların ilk yarısında gençlik hareketlerinde çoğunluk grupların temel motivasyonu Atatürk ilkeleri ve 27 Mayıs darbesinin getirilerine sahip çıkmak iken,

60'ların ikinci yarısından itibaren değişen konjonktür ve etkileşimler gereği hareketlerin motivasyon kaynağı değiştirecektir.

1965 yılında yapılan genel seçimler sonucu TİP mecliste 15 vekil ile temsil hakkı kazanmıştır (Şahin, 2012: 29). TİP'in meclise girişı ile sosyalist düşünce ülke siyasetinde meşru bir konum edinmiştir (Çilengir, 2011: 56). Bu durum üniversitelerdeki sol eğilimli gençler açısından da etkili bir unsur olacaktır. AP iktidarının ülkeyi yöneteceği bu dönemde, CHP'de yer tutmaya başlayan 'Ortanın Solu' düşüncesi ile ana muhalefette görülen daha sol içerikli siyaset de takip eden yıllarda bu durumu besleyen bir unsur olacaktır (Bakındı, 2001: 63). 60'ların başlarından itibaren Üniversiteler bünyesinde bağımsız birer öğrenci topluluğu olarak kurulan ve görece pasif sayılabilecek 'Sosyalist Fikir Kulüpleri' ortak bir çatı altında ve TİP çizgisinde birleşerek 'Fikir Kulüpleri Federasyonu'nu kurmuşlardır (Çilengir, 2011: 57). FKF, 1968 -1969 yılları arasında kendi içinde dönüşüm geçirerek MDD düşüncesini benimseyene dek TİP'e tabi olarak faaliyette bulunacaktır. Kurulduğu ilk dönemde birkaç yüz kişilik mensubu olan FKF birkaç yıl içinde binlerce mensubu ve sempaticanı olan büyük bir gençlik yapısına dönüşecektir (Atalay, 2009: 46).

1965 yılı sağ oluşumlar açısından da önemli bir yıl olmuştur. Daha öncede değinildiği üzere MTTB bu dönemde muhafazakar-milliyetçi bir hüviyete dönüşmüştür. CKMP'de ise Alparslan Türkeş'in başkanlığıyla beraber milliyetçi gençlik kitleleri düşünsel anlamda ve teşkilatlanma yolunda ortak çatılar altında toplanmaya başlayacaktır.

1965 seçimleri sonrasında gençlik gruplarının sokaklarda ve üniversitelerde karşı karşıya gelmeleri hız kesmeden devam edecektir. 1965 yılında Ankara Kızılay meydanında FKF'lerin kurulmasının hemen akabinde sosyalist içerikli 'Dönüşüm' dergisi satan gençler, AP taraftarı gruplarla karşı karşıya gelmişler ve kavgalar yaşanmıştır (Höke, 1989: 31). 16 Mart 1966'da ise Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesinde TİP genel başkanı Aybar'ın konferansında sağcı ve solcu gençler arasında olaylar çıkmış ve dört öğrenci ile bir polis yaralanmıştır (Yılmaz, 1997: 109). 60'lı yılların ilk yarısında aynı çizgi üzerinde hareket eden MTTB ve TMTF, MTTB'nin kendi içinde fikirsel dönüşüm geçirdiği evreden sonraki bu olay esnasında karşı karşıya

gelmiştir. Nitekim bu olayın ardından öğrenci yurtlarındaki gençler arasında cepheleşmeler artmaya başlamıştır (Bakındı, 2001: 63).

1965 yılından itibaren özellikle gençler olmak üzere tüm Türkiye’de Amerikan karşıtlığı yayılmaya başlamıştır. Bu durumun oluşmasında Vietnam savaşı, ABD’nin Kıbrıs meselesindeki Türkiye aleyhtarı tutumu ve paralel olarak kamuoyu ile paylaşılan ‘Johnson Mektubu’ gibi olaylar etkili olmuştur (Battal, 2014: 41). TMTF’nin öncülük ettiği farklı gençlik grupları ortak bir bildiri yayınlamaya; ABD kaynaklı Emperyalizme ve Türkiye’nin bu minvalde içine çekilmeye çalışıldığı duruma vurgu yapmışlar ve bunun baş aktörü olarak gördükleri Türkiye’nin ABD Büyükelçisi Raymond Hare’nin ABD tarafından geri çekilmesini Türk-ABD ilişkilerinin olumsuz bir seyir almaması için zaruri olduğunu söylemişlerdir (Kabacalı, 2007: 163-164). 1966 yılında ise ABD’li Dışişleri Bakanı Dean Rusk’ın Türkiye’ye diplomatik temaslar için gelmesi sebebiyle çeşitli gençlik örgütlerinin katılımıyla ABD karşıtı protestolar düzenlenmiş ve 70 öğrenci bu esnada tutuklanmıştır. MGK genel sekreteri konu üzerine yorum yapmış ve gençlik örgütlerinin yaklaşımlarını ülke adına olumlu bulmadığını bildirmiştir (Cumhuriyet, 20-21.04.1966). Gençlik eylemleri ülke iç ve dış siyasetine yönelen nitelikler taşıma evresine girdikçe resmi organların da gündeminde daha çok yer tutmaya başlayacaktır.

20 Mart 1966 tarihinde MTTB öncülüğünde ‘Komünizmi kınama ve halkı dalgınlıktan uyarma’ mitingi düzenlenmiş ve halkında iştirak etmesiyle İstanbul Taksim’de on binlerce kişi toplanmıştır. Ayrıca aynı dönem SSCB Başbakanı Kosigin’in Türkiye’ye yapacağı ziyareti protesto için MTTB tarafından çok sayıda bildiri dağıtılmış ve Sovyet işgali altındaki Türk’lere vurgu yapılmıştır (Öznur, 1999: 57).

Gençlik hareketlerinin işçi hareketleri ile yakınlaşmasının ilk adımları 16 Mart 1965 tarihinde gerçekleşmiştir. Belirtilen tarih itibariyle uzun süredir grevde olan Zonguldak Kozlu Maden İşçilerine destek için Ankara’da gençlik gösterileri düzenlenmiştir (Höke, 1989: 29). 12 Kasım 1966 tarihinde başkentte Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) ve gençlik örgütlerinin katılımıyla ‘Amerika’yı Tel’in Mitingi’ düzenlenmiştir. Eylemler çeşitli vesilelerle birkaç güne yayılmış ve

çeşitli sayıda tutuklamalar gerçekleşmiştir (Battal, 2014: 43). Gençlik örgütleri ve işçi sendikalarının ortak bir düzlemde hareket etmesi örneği sosyal hareketler açısından Türkiye’de yeni bir deneyimin kapısını aralayacak ve ilerleyen yıllarda radikalleşen eğilimlerin özellikle sol yönlü ifadesinde önemli bir yer tutacaktır.

1966 yılının son ayları Türkiye’de dönemin gençlik hareketleri ve eylemleri açısından önemli bir yere sahip olan öğrenci boykotlarına sahne olmuştur. 7 Kasım 1966 tarihinde İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesinde TMTF ve ona destek veren çeşitli gruplarca öğrenci haklarının iyileştirilmesine yönelik büyük çaplı bir boykot düzenlenmiştir (Milliyet, 08.11.1966). Boykota binlerce öğrenci iştirak etmiş ve derslere girmek isteyen öğrencilerle boykot yapan öğrenciler arasında gerilimler yaşanmıştır. Olayların kontrol dışına çıkma ihtimaline binaen Dönemin İstanbul Üniversitesi Rektörü Ekrem Şerif Egeli, boykotu organize eden gençlik kuruluşlarıyla bir toplantı düzenleyerek onların taleplerini dinlemiş, kendisi ise derse girmek isteyen öğrencilere saygı duyulması yönünde boykot yapan gençleri ikna etmiştir. Bu süreçler dahilinde boykot dört gün sürmüştür (Battal, 2014: 42-43).

Boykottan kısa bir süre sonra 23 Kasım 1966’da Sakarya’da düzenlenen TMTF genel kurulunda Federasyona bağlı sağcı ve solcu gruplar arasında şiddetli kavgalar yaşanmıştır. İki grupta federasyon yönetimini ele geçirmek için çabalamış neticede ise yaşanan çatışmalar sonrası federasyon iki başlı bir yapıya bürünmüştür (Kabacalı, 2007: 166). 26 Kasım’da ise Adapazarı’nda yapılan olaylı kongre sonucu Federasyon, Ekrem Özer liderliğindeki milliyetçilerin yönetimine geçmiştir. Bu durumu kabul etmeyen federasyon bünyesindeki sol görüşlü gruplar konuyu mahkemeye taşımış ve federasyonun genel merkezini işgal etmişlerdir. Mahkeme karar olarak Federasyon binasının belirsizlik bitene kadar yed-i emin sıfatıyla Doç.Dr. Nevzat Yalçıntaş’a teslim edilmesine hükmetmiştir. Ancak binayı işgal eden gruplar bu karara itiraz etmiş ve neticede polis zoruyla binadan çıkarılmışlardır. Sol grupların binayı işgali sırasında yeni milliyetçi yönetime destek için bina önüne gelen CKMP’li gençler ile sol gruplar arasında zaman zaman şiddet olayları yaşanmıştır. Federasyon binasını teslim etmemek için direnenler arasında ilerleyen yıllarda radikal solun en meşhur simalarından biri olacak olan Deniz Gezmiş’te bulunmaktadır (Öznur, 1999: 82-84). Binanın teslim alınmasından sonraki süreçte Cumhuriyet gazetesinde konuyla alakalı olarak sol gruplar

‘Fikir Kulüpleri’ namına bir yazı yayınlamış ve kendilerini ‘Atatürkçü’ olarak tanımlayarak; bu sefer yenilmelerine rağmen bir dahaki sefere daha güçlü olarak sağcıların karşısına çıkacaklarını bildirmişler ve kendilerine taraftar gençleri göreve çağırılmışlardır (Cumhuriyet, 20.01.1967).

Gençlik tarafında her geçen gün daha radikal yaklaşımların görülmeye başladığı bu yıllarda eylemler ve talepler, ilerleyen yıllarda yaşanacak emsallerine izafeten daha temel düzeydedir. Ancak görüldüğü üzere her geçen gün, gelecekte yaşanacak sayısız şiddet olaylarının potansiyel durumunu besleyici bir içerik taşımaktadır. Anlatılan süreçler dahilinde 1967 yılına gelinecek ve bu yıldan itibaren başlangıçta ideolojileri doğrultusunda solcu gençliğin ona bir karşılık olarak ise sağcı gençliğin radikal eylemlerine ve müesseselerine sahne olacaktır. Ne yazık ki Türkiye, baş aktörlerini gençlerin oluşturduğu ve yılları kapsayacak bir iç savaş ortamına adım adım sürüklenecektir.

3.2. Gençlik Hareketlerinde İkinci Dönem 1967-1971

Bir önceki kısımda Türkiye’de gençler açısından sağ ve sol kutuplaşmanın potansiyel oluşum sürecini incelemiştik. 1967 yılından itibaren ise bu potansiyel durum kendi nihayetine ulaşarak güçlü bir şekilde açığa çıkacaktır. Bu dönemde İdeolojik gençlik eylemleri ve çatışmaları Türkiye siyasetini doğrudan etkileyen bir nitelik taşıyacaktır. Solcu gençlik kitleleri açısından ‘68 kuşağı’ hareketleri kilit bir rol oynayacak ve tüm ülkede üniversite işgalleri başlayacaktır. 1969 yılında ise ‘İlimli Sosyalizm’ ile temsil olunan TİP, seçim sisteminin değişmesi sebebiyle meclise giremeyecek ve bu durum solcu gençler tarafında yasadışı eylemleri savunanların elini güçlendirecektir. FKF’ler TİP çizgisinden çıkarak MDD düşüncesi etrafında toplanacak ve Dev-Genç’e dönüşerek fikirsel anlamda daha radikal bir noktaya evrilmiş olacaktır. Sağcı gençlik tarafında ise bu dönemde Türkeş liderliğindeki CKMP dönüşüm geçirerek MHP olacak ve Türk-İslam Ülküsü düşüncesi milliyetçi gençlik kitlelerinin çoğunluğunda hakim olacaktır. Ayrıca Ülkücü kuruluşlar hızla ülke çapında ve üniversitelerde teşkilatlanmalarını sağlayacaklardır. MTTB ise bu dönemin ilk yıllarında etkili eylemlerde sahne alacak daha sonra ise tekrardan bir eksen değişimine

girerek ‘Siyasal İslamcı’ nitelikte oluşan yeni kimliği ile yetmişli yıllardan itibaren sokak hareketlerinden aşamalı olarak çekilecektir.

1967 yılından itibaren üniversitelerde boykot ve işgal eylemleri yaşanmakla beraber 1968 yılına kadar ki süreçte bu fiillerin içeriği çoğunlukla eğitim hayatı ve öğrenci taleplerine yönelik hedefler olmuştur (Bakındı, 2001: 63). Ancak işgal eylemleri dışında 1967 yılından itibaren gençlik temelli sokak hareketleri ve protestoları; Bazı Kanun tasarılarının engellenmesi, özel yüksekokulların devletleştirilmesi, zeytinyağı üzerine yapılan hilekarlığın engellenmesi, ABD istihbarat örgütü Central Intelligence Agency’nin (CIA) dünyadaki faaliyetlerinin ortaya konulması, seyyar satıcıların haklarının korunması vb. birbirinden çok farklı alanlara yönelmiştir (Kabacalı, 2007: 168-169).

1967 senesinde sağ-sol yönlü gençlik çatışmaları sık olmamakla beraber, sene bu açıdan hızlı başlamıştır. 3 Ocak tarihinde içinde İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği mensuplarının çoğunlukta olduğu ve FKF’lilerin de dahil olduğu sol görüşlü bir grup MTTB binasına giderek camları kırmışlar ve MTTB’li birkaç öğrenciyi darp etmişlerdir (Öznur, 1999: 60). Ertesi gün ise MTTB’li gençler İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği’ne giderek lokali tahrip etmişlerdir (Battal, 2014: 43). Solcu gençler toplanarak durumu protesto etmiş ve ellerinde ‘Gericiler Ezilecektir’ yazılı afişlerle Taksim’e yürümüşlerdir. Yürüyüşe bazı Öğretim üyeleri de iştirak etmiştir. Grup, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve İçişleri Bakanından güvenlikleri ile alakalı teminat istemiş aksi halde derslere girmeyeceklerini bildirmiştir (Milliyet, 05.01.1967). 6 Ocak’ta ise konuyla alakalı olarak geniş katılımlı bir protesto yürüyüşü düzenlenmiş ve İçişleri Bakanı Faruk Sükan Protesto edilmiştir. Bu yürüyüşe de sol görüşlü bazı Öğretim üyeleri iştirak etmiştir (Milliyet, 07.01.1967).

1967 yılı Türkiye’deki işçi hareketi açısından bir dönüm noktası olacaktır. Dönem açısından farklı sektörlerin işçi sendikalarının çatı kuruluşu olan Türk-İş karşısında bir alternatif olarak 13 Şubat 1967 yılında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kurulmuştur. DİSK işçi hareketlerinde radikal solu temsil edecek ve açıktan TİP’i destekleyecektir. Marksist görüşe uygun olarak toplumu sınıf temelli olarak kategorize eden yaklaşımlara sahip olan DİSK, ayrıca Türkiye’nin NATO

ile batı kaynaklı ekonomik örgütlerden ve anlaşmalardan ayrılmasını savunmuştur. Kuruluşundan 1970 yılına dek 40 bin üyeden 100 bin üye sayısına ulaşacak olan DİSK; dönemin siyasal hayatında çok büyük katılımlı yürüyüşler, etkinlikler ve boykotlarla etkin olarak rol alacaktır (Köse, 2010: 58-59). Nitekim 1967 yılında gençlik hareketleri ile işçi ve emekçi hareketleri ortak düzlemde buluşmaya devam etmiştir. Temmuz ayında gençler seyyar satıcıların kendi hakları için yürüyüş düzenlemelerinin organizasyonunda yardımcı olmuşlardır. Eylül ayında ise Antalya Elmalı'da yerel halkın toprak protestosuna destek vermişlerdir. Ayrıca Singer Firmasındaki işçilerin grevine destek vererek çıkardıkları bir broşür ile Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı şirketlerin küresel sömürü ağının parçası oldukları anlatılmıştır (Kabacalı, 2007: 168-169).

1967 yılı ayrıca TİP ve FKF tarafından yaz aylarında başlatılan ve birkaç ay boyunca devam eden 'Doğu Mitingleri' yönünden de önemlidir. Söz konusu mitinglerde Türkiye'nin doğusunun batısına göre gelişmişlik yönünden neden geride kaldığı konuları değerlendirilmiş, konuyla alakalı geçmiş yönetimler ile hali hazırdaki düzen itham edilmiş ve doğunun kalkınmasının birleşik sol hareketle mümkün olacağı belirtilmiştir (Battal, 2014: 44). Bu süreçte Ankara, İstanbul, Diyarbakır, Batman İllerinde ve bazı doğu ilçelerinde Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) kurulmuştur. TİP ile yakın ilişkileri olan DDKO'lar, etnik ve bölgesel farklılıklar üzerinde temellenen sol bir siyaset algısında konumlanmıştır. DDKO'ların ilk zamanlarında genç üyelerinin birçoğu aynı zamanda Dev-Genç üyesidir ancak MDD düşüncesi Dev-Genç üzerinde hakim olmaya başladıkça iki örgüt arasındaki bağlar kaybolacaktır (Aydın-Taşkın, 2017: 172). Türkiye'de günümüze kadar uzanan etnik bölücülük ve terör hareketlerinin fikirsel ve örgütsel noktada ön zeminini hazırlayan DDKO gibi yapılar dönem açısından sosyalist harekete kazanımlar edinebilmek adına sosyalist parti ve kuruluşlar eliyle tesis edilmiştir. Nitekim PKK terör örgütünün isminin Türkçe açılımı 'Kürdistan İşçi Partisi'dir ve ilk dönemlerinde kullandığı sözde bayrağında Sosyalizm-Komünizm temsili olan orak ve çekiç sembolleri yer almıştır.

Bu dönem sol gençlik örgütlerinin ortaklaşa ve birlik halinde hareket ettikleri ve ülke yönetimini her geçen gün daha sert düzeyde eleştirmeye başladıkları yıllardır. 29-30 Temmuz'da birçok sol gençlik örgütü ODTÜ'de büyük çaplı bir toplantı

düzenleyerek bir bildiri yayınlamışlar ve AP hükümetini itham ederek ‘ülkenin faşist bir yönetime doğru götürülmek istendiğini’ söylemişlerdir (Höke, 1989: 34).

1967 yılının Kasım ayında sol eğilimli gençlik örgütleri Özel Yüksekokullar konusu üzerinde durmuştur. Özel Yüksekokulların kurulabilmesinin önünü açan yasa 1965 yılında kabul edilmiştir ve siyasi arenada zaman zaman tartışma konusu olmaktadır. Konu gençlik örgütlerinin gündeminde ise 2 sene sonra yer alacaktır. Birçok sol gençlik örgütünün katılımıyla 7 Kasım 1967 tarihinde İstanbul’dan Ankara’ya ‘Özel Yüksekokullar Devletleştirilmelidir’ temasıyla 13 gün süren yürüyüş düzenlenmiştir. Yürüyüş yapan gruplar daha sonradan konu ile alakalı siyasi partilere mektuplar yollamışlar ve TİP konuyu meclis gündemine taşımıştır (Kabacalı, 2007: 170-172).

Gençlik açısından sol cenahta bunlar yaşanırken sağ ise kendi düşünceleri yörüngesinde eylemlerde bulunmaktadır. 28-31 Mart 1967 tarihinde İstanbul’da Türk-Sovyet Kültür Anlaşması çerçevesinde S.S.C.B. sergisi açılmıştır. Bu sergiye MTTB sert tepki göstermiş; MTTB’li gençler sergi alanına giderek S.S.C.B. kurucu lideri Lenin’in büstünü indirmişler ve Sovyetler’i eleştiren afiş asmışlardır. Ayrıca sergide bulunan Türk Bayrağını, renginin orijinale uygun olmadığı gerekçesiyle indirerek yerine yeni Türk bayrağı asmışlardır. Sovyet elçilik görevlilerinin olayı resmi makamlara şikayet etmesi ile sergiye emniyet güçleri gelmiş ve büstü yerine geri koymuşlardır. Eylemi yapan MTTB’li gençler için resmi makamlarca soruşturma başlatılmıştır. Kasım 1967’de ise MTTB ülke çapında ‘Gönüllüler Ordusu’ adıyla Yunanistan’a karşı bir kampanya başlatmış ve Yunanistan’ın Kıbrıslı Rumlar tarafından Türkler’e yapılan zulümü desteklemesini ve Yunanistan sınırlarında kalan Batı Trakya’da yaşayan Türkler’e yapılan baskıları protesto etmiştir. Kampanyaya iştirak eden gençler yanlarında folklor ekibiyle 25 Kasım’da İstanbul’dan otobüslerle Türk-Yunan sınırına giderek kamuoyuna her an her şeye hazır olduklarını bildirmişlerdir (Öznur, 1999: 60-62).

22 Kasım 1967 tarihinde ise İstanbul’da Hürriyet Meydanında on binlerce gencin katılımıyla ‘Kıbrıs Mitingi’ düzenlenmiştir. Çoğunlukla milliyetçi sloganların atıldığı ve pankartların taşındığı mitinge hem sağ hem sol gençlik örgütleri iştirak etmiştir (Öznur, 1999: 84). Resmi organlar yaşanabilecek olumsuz bir duruma karşı

yoğun güvenlik önlemi almış olmakla beraber miting birlik ve beraberlik havasında gerçekleşmiştir (Milliyet, 23.11.1967). Kendi aralarında her alanda çok çeşitli uzlaşmazlıklar ve gerilimler olan sağ ve sol gençlik örgütlerinin Türkiye menfaatlerine dokunan yabancı tesirler karşısında bir araya gelebilmeleri özellikle bu dönem açısından son derece dikkat çekici ve değerli bir gerçekliktir.

1967 yılının Türk siyasal hayatına etki eden en dikkat çekici gençlik eylemleri ise Türkiye’de yükselen anti-Amerikan eğilimin bir yansıması olarak 68 kuşağı eylemlerinin öncüleri sayılabilecek ‘Altıncı Filo’ eylemleridir. Amerikan Donanmasına bağlı Altıncı Filo, ikinci dünya savaşından itibaren düzenli aralıklarla müttefiklik ilişkileri gereği Türk limanlarını ziyaret etmekte ve Türkiye tarafından hoş karşılanmaktadır. Ancak 60’lı yıllardan itibaren ABD’nin gerek Kıbrıs konusundaki tutumu gerekse ‘Johnson Mektubu’ sebebiyle Türk siyaset sahasında; ABD’nin Türkiye’deki üslerinin durumu, ABD ile ilişkilerin daha mesafeli hale getirilmesi gibi konular sürekli tartışılmaktadır (Kabacalı, 2007: 169). Kıbrıs meselesi bu yıllarda her geçen gün yaşanan yeni bir gündem ile ABD-Türkiye ilişkilerini olumsuz bir noktaya tırmandırmaktadır. Bunun yanında gençlik üzerinde etkili olan sol yönlü aydınların sıklıkla; ABD’nin Türkiye’yi bir yarı sömürge haline getirmek istediği, Türkiye’nin bekası için ABD ile müttefiklik ilişkisinin bir an önce sonlandırılması gerektiği fikirleri gençler üzerinde önemli derecede etkili olmuştur. Ayrıca bu yıllarda ABD’nin yürüttüğü Vietnam savaşı sebebiyle tüm Dünyada özellikle gençler arasında bir anti-Amerikan yönelim güçlenmektedir.

1967 yılının Haziran ayında Altıncı Filo İstanbul’a gelmiş ve Taksim Anıtında Atatürk heykeli önüne çelenk bırakmıştır. Daha sonrasında bu çelenk toplanan gençler tarafından yakılmış ve yerine, üzerinde ‘Emperyalizmin kanlı eli Ata’mıza uzanmasın, kırılacaktır’ yazan başka bir çelenk konulmuştur. Bu çelenk ise kısa süre sonra polis tarafından kaldırılmıştır ancak bunun üzerine daha kalabalık bir öğrenci kitlesi anıta giderek aynı cümlenin yazılı olduğu ikinci bir çelenk bırakmıştır. Bu hadiseleri takip eden günlerde gençler, akşamları İstanbul’da gezen Altıncı Filo’ya bağlı Amerikan askerlerinin keplerini alıp kaçırmaya başlamışlardır. Kep kaçırma yeni bir protesto şekline dönüşmüştür. 24 Haziran’da ise İstanbul’da yüksek katılımlı bir yürüyüş ve ardından miting gerçekleşmiş, Altıncı Filo protesto edilmiştir. Beyazıt Meydanından

Taksim'e uzanan yürüyüş esnasında Dolmabahçe rıhtımında bulunan ABD bayrağı gençler tarafından indirilerek yerine büyük boyutlarda bir Türk bayrağı çekilmiştir. Miting günü Altıncı Filo'ya bağlı askerler karaya çıkamamıştır (Kabacalı, 2007: 170) (Milliyet, 25.06.1967).

Hazirandan sonra Ekim ayında Altıncı Filo tekrardan İstanbul'a gelmiş ve yoğun yağmura rağmen gençler Dolmabahçe rıhtımında toplanarak oturma eylemi yapmışlardır. Eylem sebebiyle askerler karaya inememiş, filo komutanı ise helikopterle Yeşilköy'e gitmek zorunda kalmıştır (Milliyet, 08.10.1967). 15 Ekim'de ise İzmir'de gençler tarafından protestolar düzenlenmiş ve gençler ile emniyet güçleri arasında arbede yaşanmıştır (Milliyet, 16.10.1967). Altıncı Filo eylemleri 1967 yılında başlayarak dozu artan bir halde 1969 yılına dek sürecektir. 1969 yılında ise yaşanacak 'Kanlı Pazar' hadisesinden sonra ise Altıncı Filo, 12 Mart muhtırasına kadar ki süreçte Türk Limanlarına uğramayacaktır (Kabacalı, 2007: 169).

1967 yılı bahsi geçen gelişmelerle tamamlanırken gençlik hareketlerinde dönüm noktası olan 1968 yılı idrak edilecek ve 1971 yılına dek süren Türkiye tarihinin gençlik hareketleri noktasında en önemli yılları yaşanacaktır.

3.2.1. Dünyada 1968 Yılı Gençlik Hareketleri

Literatürde '68 Kuşağı Hareketleri' olarak yer alan sosyal hareketler, 1968 yılında dünya çapında yaşanan gençlik eylemlerine vurgu yapmakla beraber; ABD'de 1965 yılında yoğunlaşan siyahi vatandaşların sivil haklar mücadelesinden 1970 yılına dek uzanan, küresel çapta toplumsal mücadele hareketlerinin özellikle gençler önderliğinde yoğunlaştığı ve temel anlamda Fransa'da gerçekleşen 1968 yılı Mayıs ayı olayları ile karakterize edilen; anti-emperyalist, düzen karşıtı politik-ideolojik aksiyonun öne çıktığı simgesel bir dönemi kapsamaktadır (Çilengir, 2011: 41). Küresel bir etkileşim ve tetiklenme meydana getiren 68 kuşağı hareketleri, bu etkisi yönüyle; gerek ülke yönetimleri gerekse spontan bir şekilde yaşadıkları toplumun kabullerini sorgulayan eylemciler tarafından tahmin edilebilir olmamıştır. Literatürde, 68 Kuşağı hareketlerine dair 'bir dünya devrimi' ifadesi temelinde, tek bir hareket olarak algılayan yaklaşımlar mevcut olmakla beraber; 68 kuşağı hareketlerinin birbirine benzerlikleri olmakla beraber her biri kendi yapısıyla ayrı hareketler olduğu yorumları da mevcuttur

(Turan, 2018: 4-5). Netice olarak her düşünce veya pratik bir toplumdan diğer topluma ihraç yada ithal edilebilmekte ancak girdiği yeni konjonktürün sayısız değişkeniyle bütünleşerek farklı biçimlere dönüşebilmektedir (Uysal, 2018: 19).

Küresel olarak gençlik kuşakları kendi özgün değer ve eğilimleri olan birçok alt kuşağı içinde barındırmakla beraber, aynı dönem içinde doğan ve kendi tarihsel döneminin benzer şartlarına muhatap olan genç kitleler açısından temel özellikler yönüyle çatı bir sınıflandırma yapmak mümkün olmaktadır (Lüküslü, 2015: 15). 1968 yılı ve bu yıl içinde gerçekleşen toplumsal hareketler dünya çapında eş zamanlı yaşanması yanında farklı ülkelerde kendi özgün taleplerini de içermiştir (Lüküslü, 2015: 18). 60'lı yılların başlarında farklı toplumlarda kendi yerel sorunları ve talepleri ile kurulan gençlik kuruluşları, 1968 yılına gelindiğinde temel düzeyde birbirleriyle benzeşerek bir kuşak hareketi ortaya çıkarmışlardır (Fraser, 2008: 64).

İkinci dünya savaşı sonrası dönemde dünya iki kutuba ayrılmıştır. Bir yanda ABD ve kapitalizm ile özdeşleşen Batı Bloğu ülkeleri, diğer tarafta ise SSCB ve komünizm ile özdeşleşen Doğu Bloğu ülkeleri meydana gelmiştir. Bu iki blok arasında 'Soğuk Savaş' olarak ifade edilen rekabet ve tehdit dönemi başlamıştır. ABD, ikinci dünya savaşına katılan diğer ülkelere nazaran savaşın olumsuz getirilerine daha az muhatap olmuştur ve dolayısıyla savaş sonrası dönemde küresel olarak iktisadi ve askeri yönden öncü bir konum edinmiştir.(Fraser, 2008: 24-25) Bu konumu ile ABD, küresel emperyalizmin sembol ülkesi olarak öne çıkmıştır. Bu durum gerek kapitalist ülkelerde gerekse kalkınma yolunda olan ülkelerde, emperyalizm karşıtı görüşlerin; Doğu Bloğu tarafından temsil edilen değerlerle bütünleşmesinin yolunu açmıştır.

68 kuşağı toplumsal hareketlerinin en büyük öznesinin gençler olmasında bazı konjonktürel dönüşümler etkili olmuştur. İkinci dünya savaşının bitmesini takip eden yıllarda, savaşın oluşturduğu çok boyutlu yıkımların etkileri azaldıkça özellikle batı ülkelerinde doğum oranları yüksek seviyelerde artış göstermiştir. 1963 yılında İngiltere ve Fransa gibi Avrupa'nın başat ülkelerinde genç nüfus sayısı on yıl öncesi topluma göre 800 bin dolaylarında artmıştır. Bu durum doğal olarak yüksek öğrenim gören gençlik sayısında da çok hızlı artışlara sebep olmuştur. 1960'lı yıllarla beraber yüksek öğrenim gören genç sayısı önceki döneme göre Fransa'da üç katına, Almanya'da iki

katına çıkmış; ABD’de yüzde 70, İngiltere’de yüzde 60 oranında artmıştır.(Fraser, 2008: 83-84) Yüksek öğrenim gençliğinde görülen bu hızlı artış beraberinde birçok fiziki ve sosyal sorunu yanında getirmiştir. Bunun yanında batı ülkelerinde ikinci dünya savaşı sonrasında görülen hızlı iktisadi gelişmeler ve refah dönemi, 60’ların sonuna doğru etkisi kaybetmeye başlamıştır. Bu durum toplumun her kesimini etkilediği gibi yüksek öğrenim gençliği üzerinde olumsuz etkiler oluşturmuştur. Bu noktada gençlik tarafından reform istekleri dillendirilmeye başlanmıştır. Gençler, öğrenime dair içeriklerin ve sistemin kendilerinin inisiyatifi alınarak değiştirilmesini savunmaktadır (Lavabre-Rey, 1998: 22).

Söz konusu etkiler yanında, ekonomik açıdan gelişmiş olan ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde bu dönem gençler nezdinde, modernizm ve onun oluşturduğu sistemler-getiriler sorgulanmaktadır. Toplumun ve dolayısıyla gençliğin modernist yaklaşımlara uygun olarak yukarıdan aşağı inşa edilmeye çalışılması ve bir anlamda nesneleştirilmiş bir bakış açısıyla ele alınması ayrıca yetişkin orijinli kurumlar eliyle gözetim altına alınarak disipline edilmeye çalışılması vb. hususlar gençler nezdinde sosyal gerilimler oluşturmuştur (Lüküslü, 2015: 83).

Alman fikir adamı Herbert Marcuse bu dönem gençleri açısından önemli bir unsurdur. Marcuse; batı dünyasına dair tespitlerinde dönem açısından entelektüel sahada yoğun yer tutan ve tartışılan Marksist öğretilere dokunarak; işçi sınıflarının toplumsal bir devrim hareketi oluşturacak bilinçten yoksun olduklarını ve edindikleri refah gereği buna girişmeleri için onları zorlayacak şartlara sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. Marcuse’a göre, kapitalist toplumlarda oluşan haksız düzenin sonuçları; ancak öğrenim gören gençliğin önderliğinde başlayan ve tüm haksızlığa uğrayan toplum katmanlarının katıldığı sokak hareketleri sayesinde düzenin reformlara zorlanması şeklinde değiştirilebilir (Ersoy, 1998: 93). Marcuse’a ait ‘Tek Boyutlu İnsan’ kitabı dönemin gençleri arasında fazlaca rağbet görmüştür (Şahin, 2014: 16).

68 Kuşağı hareketleri, gençlik ve öğrenci hareketleri seviyesinde başlayarak aşamalı şekilde toplumların diğer katmanlarına sıçrayan hareketler bütünüdür. Öğrenciler tarafından ortaya konan; eğitime ayrılan bütçelerin artırılması, eğitim kalitesinin artırılması, eğitim kurumlarında öğrencilerin yönetime katılması gibi talepler

toplumların ikinci sınıf vatandaş noktasında hissedilen ötekileştirilmiş gruplarının da kendilerine dair hak ve özgürlük talepleriyle birleşmiştir. Bu durum toplumlardaki farklı katmanların hak ve özgürlük taleplerini ortak ve birleşik bir hareketle etkili bir şekilde ortaya koymasına sebep olmuştur. Küresel anlamda yaşanan 68 hareketleri temelde öğrenci talepleri, azınlık hakları ve anti-kapitalist öğeler içerirken Avrupa'daki hareketler onlara ek olarak Marksist içeriklerle de yoğrulmuştur. 68 kuşağı hareketlerinin genel olarak tetikleyicisi ABD'de yaşanan eylemlerken Türkiye'ye birincil olarak etki eden Fransa'da yaşanan eylemler olacaktır (Göktolga, 2005: 938-940).

68 kuşağı hareketlerinde daha çok Avrupa örneklerinde görülen Marksist içerikler kendi içinde neden-sonuç ilişkileri taşımaktadır. İkinci dünya savaşı ve sonrasında gerek dönemin öncelikleri sebebiyle gerekse Marksist yaklaşımın en büyük sahiplenicisi konumunda olan SSCB'nin ikinci lideri Stalin ile özdeşleşen sert ve insanlık dışı uygulamalar sebebiyle, Avrupa genelinde çeşitli seviyelerdeki sol-marksist eğilimler yasal politik sahalarda kendini yeterli temsil imkanı bulamamış ve gün yüzüne çıkamamıştır (Morin, 1998: 102-103). 1968 yılında öğrenci eylemlerinin oluşturduğu kırılma, söz konusu eğilimlerin aksiyona dönüşmesi için uygun fırsatı oluşturmuştur. Nitekim ilerleyen kısımda detaylı şekilde ele alınacak olan Türkiye 68'i de benzer bir fırsatı içinde barındıracaktır.

1968 yılında ABD'de Kuzey Kaliforniya'da bulunan Berkeley Üniversitesinde büyük çaplı öğrenci kitlelerinin katıldığı oturma eylemi düzenlenmiş ve eyleme katılan 800 öğrenci güvenlik güçleri tarafından tutuklanmıştır. ABD'de siyahilerin hak ve özgürlük hareketlerinin lideri Malcolm X'in 1965 yılında bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra 4 Nisan 1968 tarihinde onun halefi konumunda bulunan Martin Luther King'de bir suikast sonucu öldürülmüştür. Bu durum ABD'li siyahilerin özellikle başkent Washington'da büyük kitlesel eylemlerine sebep olmuştur. Olay kolektif gençlik hareketlerini tetiklemiş ve Columbia Üniversitesi'nde siyahi ve beyaz öğrencilerin katıldığı büyük eylemler düzenlenmiştir. Güvenlik güçleri ise şiddet kullanarak olayları bastırmıştır (Şahin, 2014: 11-13). 1968 yılında Dünya çapında Almanya, İngiltere, İtalya, Çekoslovakya, Polonya, Tunus, Fas, Mısır ve Latin Amerika

ülkeleri benzer şekilde gençliğin ve ‘ötekileştirilenler’in eylemlerine sahne olmuştur. Ancak en yoğun ve etkili eylemler Fransa’da gerçekleşmiştir (Göktolga, 2005: 940).

Fransa’da 1968 yılına gelindiğinde toplumda oranı oldukça fazla olan işçilerin yaşam, çalışma ve ücret koşulları olumsuz durumdadır. Bu yıla kadar lokal olarak çeşitli işçi grevleri ve boykotları yaşanmıştır. Öğrenciler tarafında ise Marksist fikirler hızla taraftar bulmakta ve bunun yanında eğitim hayatına dair olumsuz şartlar ve sert kurallar öğrencilerde süregelen bir gerilim oluşturmaktadır (Mater, 2009: 315). Fransa’da bu esnada öne çıkan dört farklı sol öğrenci örgütü olmakla beraber, olaylar sırasında bu örgütler birbirleriyle tam koordineli şekilde hareket etmişlerdir (Çilengir, 2011: 45). İlk eylemler Nanterre Üniversitesinde gerçekleşmiştir (Mater, 2009: 315).

20 Mart’ta Marksist örgütler ideolojik içerikli bir eylem düzenlemişler ve emniyet güçleri birçok eylemciyi tutuklamıştır. Bunun üzerine 22 Mart günü başını Daniel Cohn Bendit’in çektiği 142 öğrenci Nanterre Üniversitesi Konsey binasını işgal etmiştir. Ayrıca karşıt görüşlü öğrenci gruplarından gelebilecek bir reaksiyon hareketine karşı üniversite alanı, işgalci öğrenciler tarafından çeşitli nesnelere oluşturulan barikatlarla savunma alanına çevrilmiştir. Nanterre Üniversitesi yaşanan işgal sonrası kapatılmıştır. Bu olaydan kısa süre sonra 3 Mayıs günü emniyet güçleri sınav güvenliği sebebiyle Sorbonne Üniversitesi’ne girmiştir. Bu durum ilk defa yaşanan bir olay olması sebebiyle gençlerde büyük infial uyandırmıştır (Cumhuriyet, 05.05.1968). Duruma tepki gösteren bazı öğrencilerle emniyet güçleri arasında arbede yaşanmış ve dört öğrenci tutuklanmıştır. Bunun üzerine 6 Mayıs’ta, tutuklanan öğrencilerin serbest bırakılması ve Sorbonne’un polislerden boşaltılması talebiyle gençlerin önderliğinde binlerce kişi toplanarak Sorbonne’a yürüyüşe geçmiştir (Cumhuriyet, 06.05.1968). Onlara engel olmak isteyen emniyet güçleriyle yürüyüşçüler arasında şiddetli çatışmalar yaşanmış ve çok sayıda kişi yaralanmıştır (Cumhuriyet, 09.05.1968). Bunun üzerine gençlik örgütleri istediklerini elde edene kadar her gün eylem yapma kararı almışlardır. Eylemler ‘Barikatlar Gecesi’ ismiyle anılacak olan 10 Mayıs gecesi doruğa ulaşmış ve eylemciler Fransa sokaklarında bulunan her nesneyle emniyet güçlerine karşı sokaklarda barikatlar kurmuşlardır. Ayrıca bazı radyolar olayları kesintisiz olarak sunmuş ve böylelikle hem dünya medyasının ilgisi olaylara çekilmiş hem de farklı bölgelerdeki eylemciler bu sayede birbirleri ile koordinasyon sağlayabilmiştir. Olaylar

Barikat Gecesi sonrasında da devam etmiş ve eylemciler Fransa'daki tüm üniversiteleri işgal kararı almışlardır. Bunun üzerine yönetim geri adım atmak zorunda kalmış ve Sorbonne'daki emniyet güçleri geri çektilerle tutuklu dört öğrenci serbest bırakılmıştır. Bu durum eylemciler tarafından eylemlerinin bir zaferi olarak algılanarak festival havasında kutlamalar yapılmış ve emniyet güçlerinden boşalan Sorbonne eylemci öğrenciler tarafından işgal edilmiş ve her yana düzen-yönetim karşıtı büyük afişler asılmıştır (Çilengir, 2011: 45-47). Bu anlamda üniversite yerleşkeleri hızlı bir şekilde siyasallaşmıştır ve bunun bir getirisi olarak hareketler, sokaklara ve diğer toplumsal gruplara sirayet etmiştir (Uysal, 2018: 20).

Genç kitlelerin başlattığı sistem karşıtı direnme ve işgal eylemlerinin kendi görecesiyle zafer kazanarak taleplerini elde edebilmesi Fransa'da öncelikle işçilere devamında ise birçok meslek grubuna ilham kaynağı olmuştur. Ayrıca eylem konusunda tecrübe kazanan gençler işçi eylemlerine de destek sağlayacaktır.

Fransa'da 1968 Mayıs'ında, daha önce 50 bin kişinin iştirak ettiği genel işçi grevi 800 bin kişilik rakama ulaşmıştır. İlerleyen günlerde ise Fransa çapında 10 milyona yakın kişi greve katılmıştır. Gençler ise bu greve destek gösterisi düzenleyerek emniyet güçleriyle çatışmış, olaylarda karşılıklı olarak çok sayıda kişi yaralanmıştır. Fransa ile özdeşleşen 'Renault' fabrikasına kıvılcık bayraklar çekilmiştir. Devlet memurlarının da bir kısmı hem greve gitmiş hem de kurumlarını işgal etmişlerdir. İşgal edilen kamu kurumlarına da kıvılcık bayraklar çekilmiştir. Buna bağlı olarak bazı bölgelerde Valiliklerin çalışmaması sebebiyle merkezi devlet otoritesi tamamen yok olarak grev komitelerinin otoritesi başlamıştır. Ayrıca bu süreçte emniyet güçleri merkezi idareden aldıkları talimatlara karşı gelmeye başlamıştır. Bu noktada Fransa'da adeta bir 'Devrim' ortamı oluşturulmuştur ki olaylar esnasında en ön plana çıkan gençlik lideri olan Daniel Cohn Bendit kendisiyle yapılan bir söyleşide, amaçlarının rejimi devirmek olduğunu belirtmiştir. Ancak yaşananlar Fransa'da yönetim taraftarlarını da harekete geçirmiş ve başkent Paris'te bir milyon kişi toplanarak Cumhurbaşkanı De Gaulle'e destek için yürümüştür. De Gaulle olaylar sebebiyle tekrardan seçime gitmiş ve zaferle çıkmıştır. Bu süreçten sonra Fransa'da tekrar düzen tesis edilmiş ve çalışanların yüzde 40'ı işten çıkarılmıştır. Fabrika grevleri devlet eliyle engellenmiştir ancak işçilerin protestoları lokal olarak devam etmiş ve 1969 yılında da

sürmüştür. Gençler tarafında ise eğitim imkan ve şartları iyileştirilmiş, Üniversitelere özerklik hakkı tanınmış ve öğrencilerin Üniversite yönetimine katılmaları sağlanmıştır (Mater, 2009: 316-317). 68 kuşağı hareketleri gerek onu oluşturan eylemciler gerekse buna muhatap olan sistemler-yönetimler açısından tahmin edilemez bir şekilde gelişmiştir. (Morin, 1998: 103) Bu durum hareketlerin toplumlar üzerindeki etkilerini artırmıştır.

1968 Fransa'sında gerek öğrenci olayları gerekse sonraki süreçte yaşanan grev ve işgal hareketleri sadece hak ve özgürlükler talebi olmayıp aynı zamanda Marksist içerikli ideolojik yönler taşımaktadır. Kamu kurumlarına çekilen kızıl bayraklar ve Bendit'in ortaya koyduğu hedef bu noktada olayı netleştirmektedir. Fransa'da yaşanan söz konusu süreçler ve adeta 'Devrime ramak kalması', Türkiye açısından çok önemli bir model olacak ve toplumsal kurgu oluşturan kesimler açısından önemli deneyimler barındıracaktır.

3.2.2. Türkiye'de 1968 Yılı Gençlik Hareketleri

1968 ve 1971 yılları arası dönem Türkiye tarihi içinde ayrı bir öneme sahiptir. İdeolojik terör, siyasi çatışmalar ve siyasi cinayetlerin en yoğun yaşandığı yıllar 1970'lerin ikinci yarısı olmakla beraber 'Gençlik Hareketleri' tamlamasının kapsadığı anlamı en yoğun karşılayan aralık bu dönem olacaktır.

Dünya genelinde, özellikle de Fransa'da görülen eylem metotları Türkiye'de de karşılık bulacak ve üniversite işgalleri başlayacaktır. Başlangıçta sağ ve sol farkı gözetilmeden öğrenci talepleri boyutunda gerçekleşen eylemler, devamında çoğunlukla sol gençlik tarafından gerçekleştirilecek ve kendilerine çıkardıkları düzeni koruma vazifesiyle sağ gençlik ise buna karşılık verecektir. Bu döneme kadar karşıt görüşlü gençler arasında sokaklarda ve üniversitelerde yaşanan kavga, darp ve arbede gibi olaylar daha üst seviyeye çıkarak silahlı çatışmalar ve cinayetler olarak kendini gösterecektir. 1968 yılından itibaren her geçen gün radikalleşen sol gençlik örgütlerinin içinden, 'Gençlik Örgütü' vasfını yırarak terör örgütüne evrilen yapılar ortaya çıkacaktır. Bunun yanında MTTB ve benzeri kuruluşlar içindeki milliyetçi gençlik kitleleri, bu dönemde güçlenen ülkücü kuruluşların bünyesine katılacak ve sağ, etkili bir güç olarak sol'un karşısına dikilecektir. Sol örgütler Filistin'de El-Fetih kamplarında

Gerilla eğitimi alacak, Sağ'da ise literatüre 'Komando Kampları' adıyla dahil olacak fikri ve fiziki eğitim kampları kurulacaktır.

1968 yılı sağ ve sol arasında işlenen ilk cinayet ile başlamıştır. Bu olay adeta bir kan davası gibi kendinden sonraki yılların siyasi cinayetlerini tetikleyen yeni bir seviyeye geçiş olacaktır. 4 Ocak'ta Ankara İlahiyat Fakültesi öğrencisi Ruhi Kılıçkiran kaldığı Site Yurdunda, FKF'li diğer öğrenciler tarafından öldürülmüştür. Bu olay sağ cenahta büyük tepki ile karşılanmış ve Kılıçkiran'ın cenazesi binlerce kişinin katıldığı büyük bir törenle memleketine nakledilmiştir. Ruhi Kılıçkiran cinayeti büyük yangının ilk kıvılcımı olacaktır (Öznur, 1999: 148).

Mecliste partiler arasında yaşanan gerginlikler de bir yandan gençlik hareketlerini düzenli olarak etkilemiştir. 19 Şubat'ta Mecliste yapılan bütçe görüşmeleri esnasında TİP'li ve AP'li milletvekilleri arasında yumruklu kavgalar yaşanmıştır. 22 Şubat'ta ise MTTB tarafından üzerinde 'Komünizm yolunda olanları ezeceğiz' yazılı bir çelenk TİP binası önüne bırakılmıştır (Cumhuriyet, 23.02.1968). Bunun üzerine 24 Şubat'ta Ankara'da FKF öncülüğünde mecliste yaşanan olayı protesto mahiyeti taşıyan 'Uyanış' veya 'Anayasa' mitingi adıyla bir organizasyon gerçekleşmiştir. Bu mitingi protesto için alana gelen MTTB'li ve AP'li gruplarla, mitinge katılanlar arasında taşların ve sopaların kullanıldığı yoğun kavgalar yaşanmıştır (Yılmaz, 1997: 113) (Milliyet, 25.02.1968). Ayrıca Ocak ayında TİP'in doğu mitinglerinin bir uzantısı olarak İstanbul'da Spor ve Sergi Sarayı'nda, FKF tarafından düzenlenen 'Doğu Gecesi', olay yerine gelen MTTB'li gruplarca protesto edilmiş, gruplar arasında çatışmalar yaşanmıştır (Kabacalı, 2007: 172-173).

1968 yılının 3 Mart ve 30 Mart tarihlerinde MTTB tarafından, FKF'nin Uyanış Mitingine bir tepki olarak anti-komünist içerikli 'Şahlanış' Mitingleri düzenlenmiştir (Öznur, 1999: 62-65). Necip Fazıl Kısakürek'in gençlere hitap ettiği mitinglerde, Komünizme karşı sert mesajlar verilmiş, gençler tarafından; "Götürse de bu aziz vatanda gövdeyi seller gibi kan, mukaddestir İslam için giriştiğin davan" şeklinde sloganlar atılmıştır (Yorgancılar, 2006: 90-91). Çeşitli sol gençlik örgütlerinin ve meslek derneklerinin bulunduğu bir grup, basın üzerinden Şahlanış mitinglerini kınamıştır (Milliyet, 31.03.1968).

7 Mart'ta ise uluslararası bir öğrenci kuruluşu olan Association Internationale des Etudiants en Sciences Economiques et Commerciales'in (AIESEC) toplantısı 44 ülkeden 200 temsilcinin katılımıyla İstanbul'da düzenlenmiştir. Açılış konuşması yapmak üzere Başbakan Süleyman Demirel'in toplantıya katılması planlanmış ancak Devlet Bakanı Seyfi Öztürk açılış konuşmasını yapmıştır. Aralarında Deniz Gezmiş'in de bulunduğu bir grup solcu öğrenci bir protesto planlayarak toplantı için gelen batılı temsilcilere, Türkiye'de demokrasi olmadığından şikayet etmek ve iç-dış basının ilgisini üzerlerine çekmek istemişlerdir. Devlet Bakanı Öztürk'ün konuşması yoğun sloganlarla ve bağırışlarla grup tarafından engellenmiştir. Bir ay sonra ise ülkede 'Gerici akımların güçlendiği' argümanı ile 'Türkiye Devrimciler Güç Birliği' (Dev-Güç) kurulmuştur. Birliğin ekseriyeti gençlik örgütleri olmakla beraber çok farklı meslek gruplarından sendikalar ve dernekler birliğe iştirak etmiştir (Kabacalı, 2007: 174-175). Dev-Güç oluşumu, 27 Mayıs askeri darbesine iştirak eden eski subaylar tarafından kurulan '27 Mayıs Milli Devrim Derneği' güdümünde olacaktır. Dev-Güç oluşumu bir üst çatı olarak kurumsal aktiviteleri ile ön plana çıkmasa da ordu içindeki sol cuntalarla irtibat halinde olması yönüyle; bir anlamda solcu gençliğin, planlanan sol darbenin zeminini oluşturabilmek adına kanalize edilmesi fonksiyonunu yerine getirecektir (Aydın-Taşkın, 2017: 162).

23-24 Mart tarihlerinde düzenlenen FKF'nin 2. Kurultayında, Federasyonun başkanlığına Doğu Perinçek seçilmiştir. Yeni dönem ile beraber FKF'de, Perinçek'in de dahil olduğu MDD düşüncesi TİP karşısında daha etken bir hale gelecektir. Bunun yanında FKF, kurultayda alınan yeni karar gereği olarak sadece öğrenci örgütü olmaktan çıkmış, işçi ve köylü gençlerinin de katılımına açılmıştır (Yılmaz, 1997: 116-117). Bu sembolik açılım eylem noktasında da kendini göstermiştir. Nitekim 1968 yazında başlayarak aylara yayılan Antalya Elmalı'da köylülerin tarım arazilerinin taksimi ve toprak ağalarına karşı başlattıkları eylemlere çok sayıda FKF'li gençte olay yerine giderek müdahil olmuş ve zaman zaman güvenlik güçleriyle çatışmıştır (Aydın-Taşkın, 2017: 170). Ayrıca MDD çizgisine giren FKF, Dev-Güç oluşumuna dahil olacak, ancak bu durum FKF içinde bir ikilik oluşturacaktır. Radikal eylemlere taraf olmayan TİP sempaticileri gruplar Temmuz ayında Perinçek ve ekibini tasfiye ederek FKF yönetimine tekrardan gelecekler ve Dev-Güç bünyesinden ayrılacaklardır (Aydın-Taşkın, 2017: 162).

Türkiye Devrimciler Güç Birliği tarafından 29 Nisan'da Ankara'da, DP döneminde gerçekleşen 28-29 Nisan Gençlik olaylarını anma töreni organize edilmiştir. MTTB'li kalabalık bir grup ise töreni protesto etmek için tören alanına yürümüş ve karşıt görüşlü gençler arasında yoğun çatışmalar yaşanmıştır. Olaylar esnasında çatışmaları önlemek isteyen emniyet güçlerinden de aralarında olduğu 50 kişi çeşitli şekillerde yaralanmış, 100 kişi ise tutuklanmıştır (Milliyet, 30.04.1968) (Cumhuriyet, 30.04.1968).

Olaylardan kısa süre sonra Türkiye Devrimciler Güç Birliği'ne bağlı gençlik örgütlerinin ön ayak olması ile 14-19 Mayıs tarihleri arasında 'NATO'ya Hayır' haftası düzenlenmiştir.13 Mayıs gecesi etkinliğin propagandasını gerçekleştirmek üzere yüzlerce genç İstanbul'un farklı noktalarında cadde ve sokaklara yazılar yazmaya ve afişler asmaya çıkmışlardır. Bu faaliyet esnasında kimi yerde gruplar, sağcılarla karşı karşıya gelmiş ve kavgalar yaşanmıştır. Ayrıca emniyet güçleri 106 genci gözaltına almışlardır. Ertesi gün ise İstanbul Taksim meydanında basın toplantısı düzenlenmiş ve büyük bir NATO bayrağı gençler tarafından ateşe verilmiştir. Basın bildirisinde NATO'nun; emperyalizmin devamlılığı ve kazanımlarının artırılması için oluşturulan bir kılıf olduğu ve ülkeleri 'komünizm' tehdidiyle aldatarak bünyesine kattığı, Türkiye'nin NATO'dan acilen ayrılması gerektiği bildirilmiştir. Hafta boyunca caddelere yazı yazma faaliyeti gençler tarafından devam ettirilmiş ve İstanbul'dan sonra Ankara'ya da sıçramıştır. 19 Mayıs'ta ise İstanbul Açık hava Tiyatrosu'nda TİP temsilcileri ile sol yazarların katıldığı bir toplantıyla son bulmuştur (Kabacalı, 2007: 174-177).

1968 yılında dünya ile paralel olarak Türkiye'de de başlayacak olan Üniversite işgal furyası büyük çoğunlukla Fransa örneğinde olduğu gibi sol ağırlıklı bir ifade ve eylem yöntemi olacak olmasına rağmen ilk işgal başörtüsü sebebiyle sağ yönlü bir hareket olarak gerçekleşmiştir.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Hatice Babacan isimli öğrencinin başörtüsü ile derse girmesi Doç.Dr. Bahriye Üçok tarafından engellenmek istenmiş ve çıkan tartışmada Babacan'a destek olan Mustafa Demirsöz adlı öğrenci ile beraber Hatice Babacan fakülteden uzaklaştırılmıştır (Öztürk, 2016: 299). Bunun üzerine 15

Nisan'da 100 kadar öğrencinin katıldığı ilk işgal gerçekleştirilmiştir. Eylemci öğrenciler işgal müddetince Fakülte Dekan'ını fakülteye sokmamışlar ve taleplerini fakülte girişine asmışlardır. Söz konusu talepler; İlim, Tarafsızlık, Samimiyet, İman ve Vicdan Hürriyeti, Hakka Saygı, Fakülteden ihraç olunan öğrenciler hakkındaki kararın iptali, İslam'ı dini kaynaklardan talim etmek, aleni ve tarafsız sınavlar olmuştur (Kabacalı, 2007: 184).

Bundan sonra ise Erzurum'da başlayarak Ankara ve İzmir'e yayılan Ziraat Fakültesi işgalleri başlamıştır (Aydemir, 2014: 74). Tarım Bakanlığı tarafından yürürlüğe konulan yeni bir yönetmeliğin, Ziraat meslek grubu açısından mesleğe başlangıçta büyük gelir farkı oluşturacağı gerekçesi işgal eylemini doğurmuş; 28 Mayıs'ta Erzurum, 30 Mayıs'ta Ankara, 3 Haziran'da ise İzmir'de Ziraat Fakülteleri, yönetmeliği protesto eden öğrenciler tarafından işgal edilmiştir. Eylemci öğrenciler tarafından Tarım Bakanı'nın istifası istenmiş, işgal dışında çeşitli yürüyüş ve oturma eylemleri de düzenlenmiştir. İşgaller üzerine söz konusu yönetmelik Bakanlık tarafından yürürlükten kaldırılmış ve gençlerin fakültelerine dair kimi istekleri de kabul edilmiştir. Bunun üzerine işgal 24 Haziran'da sonlandırılmıştır (Kabacalı, 2007: 184-185).

Üniversite işgali süreçlerini başlatan bu iki eylem bireysel özgürlükler ve mesleki sorunlar kaynaklıdır ki bu işgalleri kendinden sonra yaşanacak işgal hareketlerinden farklı bir noktada konumlandırmak mümkündür. Bu safhadan sonra gerçekleşecek işgal hareketleri daha büyük talepler barındıracak ve gün geçtikçe siyasi-ideolojik temeller üzere yükselecektir. Gerek dünyada yaşanan üniversite işgalleri gerekse ziraat fakülteleri örneğinde görüldüğü üzere bakanlığın kararının dahi işgal eylemi neticesinde geri çektirilebilmesi, gençlik örgütleri açısından işgal eylemleri için güçlü birer motivasyon olacaktır.

Söz konusu motivasyon yanında 1968 yılına günümüz nazariyesinden bakılırken, o dönem için Türkiye'de üniversite öğrencisi olmanın içeriğine değinilmesi gerekir. Bulduğumuz dönemde Türkiye çapında yükseköğretim kurumunun olmadığı bir il kalmamıştır. Büyük şehirler önde olmak üzere birçok ilde birden fazla üniversite mevcuttur. Oysa 1968 yılına bakıldığında Türkiye çapında Devlet Üniversitesi olarak

yalnızca; İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi vardır (Lüküslü, 2015: 37). Bu durum dönemin üniversite öğrencilerine, toplum içinde ayrıcalıklı ve özel bir konum edindirmiş ve onlara toplumun her konuda yönlendirici-itici gücü oldukları kanaatini oluşturmuştur (Lüküslü, 2015: 35). Ayrıca bu kanaate sahip öğrencilerin az sayıdaki üniversitede ortak alanlarda beraber olmaları, karşılıklı etkileşimi ve dolayısıyla sosyal hareketlerin kitleselliğini artırıcı bir unsurdur.

10 Haziran'da Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde işgal eylemi başlamıştır (Battal, 2014: 48). İşgal eylemini gerçekleştiren öğrenciler isteklerini 13 maddelik bir bildiriyle açıklamışlardır. Bunlar genel olarak; dekanının Atatürk ilkelerine saygılı olması aksi takdirde görevinden derhal istifa etmesi, fakülteden mezun olanların layık oldukları göreve layık oldukları ücretlerle atanması, dil için uygulanan baraj sisteminin tamamen kalkması, öğrenci harçlarının dondurulması, birinci sınıflarda imtihan uygulamasının kaldırılması, fakülte yönetimine öğrencilerin de katılması, fakülteye öğrenci alımında belli bir oran gözetilmesi, bir günde sadece bir imtihan yapılmasıdır (Cumhuriyet, 11.06.1968). DTCF'de fakülte yönetiminin, isteklerin birçoğunu kabul etmesi üzerine işgal eylemi 22 Haziran'da sonlandırılmıştır (Kabacalı, 2007: 186). 10 Haziran'da DTCF işgali yanında aynı zamanda gençler tarafından bir sessiz yürüyüş gerçekleştirilmiştir. Bir AP milletvekilinin hastanede doktorlara şiddet uyguladığı iddiası bu yürüyüşün nedeni olmuş ve yürüyüşe Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin de olduğu 300 kişilik bir katılım olmuştur (Aydemir, 2014: 75).

DTCF'de yaşanan boykot ve işgal eylemi Fransa'da yaşanan eylemlerden etkilenmiş ve herhangi bir planlama olmadan gelişmiştir. Ancak DTCF işgali bir domino etkisiyle Türkiye çapında birçok fakültede işgal hareketlerinin başlamasına öncü olacaktır. DTCF işgali aynı zamanda bundan sonraki işgallerde önemli bir etken olan FKF'nin, kendi içinde yaşadığı bir ihtilafa sebep olmuştur. FKF içinde radikal eylem metotlarına taraf olan MDD taraftarları ile TİP'in onayı olmadan işgal eylemlerine katılmanın yanlış olduğunu düşünenler arasında açık bir kutuplaşma gerçekleşmiştir (Çilengir, 2011: 71).

MTTB ise başlangıçta yüksek öğrenim gençliğinin meşru haklarını müdafaa etmesi perspektifiyle eylemlere olumlu yaklaşmıştır. Ancak MTTB başkanı Kahraman; öğrenci eylemlerinin Fransa'da olduğu gibi zararlı ideolojiler tarafından kendi amaçları doğrultusunda yönlendirilebileceğini vurgulamış, eylemlerin ancak ülkede anarşiye sebep olmaması koşuluyla desteklenebileceğini bildirmiştir (Boynukalın, 2012: 63). Ayrıca 27 Haziran'da MTTB tarafından organize edilen bir mitingte, üniversitede yaşanan olayların yakinen takip edildiği, milli birliğe kastedecek komünistlere gerekirse en büyük darbenin indirileceği bildirilmiştir (Köse, 2010: 86).

DTCF İşgalinin hemen akabinde Ankara Üniversitesi Hukuk ve Fen Fakülteleri, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Gazi Eğitim Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi işgalleri başlamıştır. Ankara'da başlayan işgal eylemleri birkaç gün içinde İstanbul ve İzmir'e de sıçramıştır. İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesine bağlı fakülteler ile Ege Üniversitesinin bazı fakülteleri öğrenciler tarafından üst üste işgal edilmiştir (Kabacalı, 2007: 186).

Ankara'da işgal eyleminde bulunan Hukuk Fakültesi öğrencileri, öncekilere benzer olarak fakülte yönetmeliğindeki olumsuz şartlara ve fakülteadaki zorlu sınav sistemine vurgu yapmış, basına verdikleri röportajda; işgal eyleminin hiçbir siyasi veya ideolojik nitelik barındırmadığını, meşru haklarını talep ettiklerini ve Fransa'daki eylemler ile kendi eylemlerinin benzetilmesinin yanlış olduğunu vurgulamışlardır (Milliyet, 12.06.1968) (Milliyet, 13.06.1968). Aynı görüşler Ankara Üniversitesi Fen Fakültesini işgal eden öğrenciler tarafından da bildirilmiştir (Milliyet, 14.06.1968). İşgal eylemine katılan öğrencilerle, bunu tasvip etmeyen öğrenciler arasında kimi zaman kavgalar yaşanmıştır (Cumhuriyet, 12.06.1968).

Ankara'da yaşanan eylemler sonrası İstanbul'da sağ ve sol gençlik örgütleri eylem noktasında birbirleriyle rekabet haline girmişlerdir. İşgal eylemi öncesinde hem sağcı Talebe Birliği hem de solcu Devrimci Hukukçular Örgütü ve FKF İstanbul sekreterliği, üniversitede öğrenci sorunlarına dair çalışmalar yapmışlardır (Öztürk, 2016: 310). 11 Haziran'da Talebe Birliği başkanı Ufuk Şehri bir basın toplantısı düzenlemiş ve Üniversitede talep ettikleri reformları açıklamıştır (Kabacalı, 2007: 187). Sıralanan talepler Ankara eylemlerinde olduğu gibi öğrenci hakları ve imkanlarına dair

olmuştur (Milliyet, 12.06.1968). Talebe Birliği'nin harekete geçmiş olması sol açısından, yaşanacak eylemlerin inisiyatif ve kazanımlarının sağcılara bırakılması endişesi oluşturmuş ve onlar da bir an önce harekete geçmişlerdir. Hemen ertesi gün sabah saatlerinde İstanbul Hukuk Fakültesi'nde sınava girmek için amfide bekleyen öğrencilere Deniz Gezmiş bir konuşma yaparak işgale davet etmiş ve öğrencilerin iştirak etmesiyle işgal başlamıştır. İşgal eylemine dahil olan öğrenciler üniversitenin kapılarını tutmuşlar ve yeni gelen öğrencilere işgali haber vermişlerdir. Saatler ilerledikçe işgale katılan öğrenci sayısı binlere ulaşmıştır (Öztürk, 2016: 311). Aralarında Gezmiş'in de bulunduğu üç kişilik bir grup kendilerini 'boykot komitesi' olarak adlandırmış ve eylem adına sözcülük üstlenmişlerdir. Öğrenciler taleplerini Fakülte Dekanına iletmış ve Üniversitenin santral ve teksir odasını ele geçirmişlerdir. Fakülte panolarına 'Ne sağ, Ne sol Boykot var' yazıları asılmıştır (Kabacalı, 2007: 187).

Komitenin yayınladığı bildiriye genel olarak; Öğrenci sayısına sınırlama getirilmesi, lisan muafiyetinin uzatılması, pratik uygulamaların çoğaltılması, öğrencilerin yönetime katılması gibi talepler yer almıştır (Yılmaz, 1997: 119). Eylemci öğrenciler büyük bir kalabalık halinde rektörlük binasına yürümüşlerdir. Rektör Ord. Prof. Ekrem Şerif Egeli öğrencileri ayakta karşılamış, ellerini sıkarak kabul etmiştir (Kabacalı, 2007: 188). Öğrencilerle rektör arasında bir görüşme gerçekleşmiş ve rektörün öğrencileri ikna çabaları Gezmiş tarafından yapılan müdahaleyle engellenmiştir (Öztürk, 2016: 311). İşgale katılan öğrencilerin aktarımıyla; Egeli hitabet yeteneği olan ve insanları konuşmasıyla etkileyen biridir. Bu noktada Eylemci öğrencilerin Egeli'yi dinledikçe ikna olmaya başlamaları üzerine Gezmiş, Rektör'ün masasına sopayla vurarak masanın üzerindeki camı kırmıştır. Bunun üzerine Egeli çekinerek susmuştur (Kabacalı, 2007: 188). Gezmiş, eğitimde 'Devrim' istediklerini ve üniversiteleri 'hükümetlerin dümen suyuna' sokturmayacaklarını söylemiştir. Görüşmeden bir sonuç alınamayacağını ve olayın dozunun giderek artacağını düşünen Egeli, Rektörlük binasından ayrılarak arabası ile uzaklaşmak istemiş ancak eylemciler tarafından arabasından zorla indirilmiş, arabasının tekerleri patlatılmış ve istifa etmesi yönünde sloganlar atılmıştır. Egeli daha kötü bir olay yaşanmadan kampüsten uzaklaşmıştır (Öztürk, 2016: 311-312). Daha sonra Hukuk fakültesinde tekrardan bir araya gelen bir kısım eylemci öğrenci, kendi aralarında yine Gezmiş'in de bulunduğu 21 kişilik yeni 'Boykot Komitesi'ni seçmişlerdir (Kabacalı, 2007: 188). Bu andan itibaren

eylem yapılan her fakültede buna benzer komiteler kurulacaktır. Bu metod esasen sol örgütlerle özdeşleşen bir pratiktir. Nitekim işgal hareketleri başlangıçta siyasi-ideolojik bildirimlerde bulunmamakla beraber eylemlerden ve başı çekenlerden görüldüğü üzere sol yönlü ağırlık hissedilmektedir.

İşgal hareketlerinde yoğun kitlesel desteği sağlayabilmek adına keskin ideolojik söylemlere yer verilmemiştir. Bunun yerine ‘Ne sağ, Ne sol...Boykot var’ gibi ifadeler öne çıkmış olmakla beraber; Deniz Gezmiş, Bozkurt Nuhoglu, Kemal Bingöllü gibi Marksist öğrencilerin eylemlerin öncüsü ve lideri konumunda olması sağ gruplarda rahatsızlık oluşturmuştur (Öztürk, 2016: 314). Nitekim 15 Haziran’da eylemci öğrenciler adına yayınlanan bir bildiri, ‘Eğitimde Devrim Gereklidir’ başlığı taşımış ve ‘eğitim düzeninin burjuva eğitim düzeni olduğu, öğrencilerin kapitalist düzen için bir üretim aracı olarak yetiştirildiği, ülke gerçeklerinin eğitimde sahte bilgilerle saptırıldığı’ gibi unsurlarla açıkça Marksist yaklaşımlar barındırmıştır (Yılmaz, 1997: 120). İşgal eylemlerinin bu noktada temel öğrenci taleplerinin dışına çıkarak, eğitim sisteminin geneline karşı bir direniş ve devrim içeriği taşıması üzerine sağcı gruplar eylemlerden çekilerek, işgal eylemlerine karşıt pozisyon almışlardır.

14 Haziran’da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde işgal eylemine karşı çıkan sağcı öğrencilerle, fakülteyi işgale gelen solcu öğrenciler arasında yoğun kavgalar yaşanmıştır (Öztürk, 2016: 312). Öğrenci gruplarının karşılıklı olarak silah ve molotof gibi nesnelere kullandığı olaylarda 50 kişi yaralanmıştır (Yılmaz, 1997: 120). Olaylar sonrası solcu gençler Fakülteyi işgal ederek, ‘İşgal Komitesi’ adıyla talep bildirimleri yayınlamışlardır (Kabacalı, 2007: 190). Birgün sonra ise Ankara’da İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi’nde eylem başlatmak isteyenler ile engel olmak isteyenler arasında silahların dahil olduğu çatışmalar yaşanmıştır (Cumhuriyet, 16.06.1968). Benzer bir olay ayrıca DTCF’de yaşanmış; Fakültenin işgalinin sonlandırılmasının ardından FKF içinden bir grup Felsefe Bölümünün işgalini devam ettirmek istemiş buna karşı çıkan Hukuk Fakültesi sağcı bir grup ise olaya müdahale etmiştir. İki grup arasında yaşanan kavgada gene silah kullanılmış ancak ölen ya da yaralanan olmamıştır (Öztürk, 2016: 309). Bu olaylardan anlaşılacağı üzere artık üniversitelerde sağcı ve solcu öğrenci grupları birbirleriyle mekan ve karar hakimiyeti sağlama mücadelesine girişmekte ve

bunun elde edilebilmesi amacıyla ateşli silahların dahi kullanıldığı çatışmalar başlamaktadır.

Üniversitelerde üst üste yaşanan işgal eylemleri devletin yüksek kademesinde ve siyasi partilerin gündemlerinde yer almıştır. Cumhurbaşkanı Sunay, haklı taleplerin yerine getirilmesi için çaba göstereceğini belirtmiştir (Köse, 2010: 48). Başbakan Demirel hadiseleri, dünya genelinde yaşananların ülkemizde ki etkisi olarak ifade etmiş, ‘masum arzuların’ üniversite yönetimleri tarafından itina ile itibara alınacağını bildirmiştir (Aydemir, 2014: 80). O dönem CHP adına konuşan Nihat Erim; “*Gençliğimiz esasında yerden göğe kadar haklıdır.*” ifadelerini kullanmış ve gençlerin eğitime dair bütün taleplerini haklı bulmuştur (Höke, 1989: 43). CHP genel başkanı İnönü ise, olaylardan AP hükümetinin yanlış uygulamalarını sorumlu tutmuş, ayrıca hükümeti; suni bir şekilde karşıt gençlik örgütleri oluşturmak ve beslemekle itham etmiştir (Aydemir, 2014: 81). TİP adına konuşan Behice Boran eylemleri “*Bu boykot ve işgal olayları bir sosyal huzursuzluğun, sıkıntının, aksaklıkların dışa vurulmuş tezahürleridir.*” şeklinde ifade ederek, ülkede yıllardan beri devam eden genel bir eğitim ve gençlik sorunu olduğunu, gençlerle sağduyulu şekilde müzakere edilirse herkes adına olumlu neticeler alınacağını bildirmiştir (Yılmaz, 1997: 122).

İstanbul’da işgal eylemi sonrası hemen hemen her fakültede kurulan ve kendilerini işgal ya da boykot komitesi olarak adlandıran gruplar birleşerek ‘İşgal Komiteleri Konseyi’ adıyla bir çatı oluşturmuşlardır. Üniversite Senatosu bu öğrenci oluşumuyla 22 Haziran ve 26 Haziran tarihlerinde görüşmelerde bulunmuş, taleplerinin büyük çoğunluğunu kabul ederek yerine getirmeyi taahhüt etmiştir. Bunun üzerine işgal eylemleri aşamalı olarak son bulmuştur (Kabacalı, 2007: 191-193). Ancak yazın bitişiyle beraber yeni eğitim yılında boykot eylemleri yaşanmaya devam edecektir.

Haziran ayında gençlik hareketlerine dair yeni bir gelişmede ‘Ülkü Ocakları’ kuruluşunun ilk defa toplu bir yürüyüş gerçekleştirmiş olmasıdır. Ankara’da tertip edilen yürüyüşe çok büyük sayıda katılım olmamakla beraber yürüyüş emniyet güçlerince engellenmek istenmiş ve grup, emniyet güçlerine direnmeden dağılmıştır. Daha sonra tekrar bir araya gelen grup, eski Tandoğan meydanından Kurtuluş semtine yürümüştür (Öznur, 1999: 232-233).

Temmuz ayı başlarken Türkiye’de, aynı Fransa’da olduğu gibi gençlik eylemleri işçi eylemlerini tetiklemiş ve ortak düzlemlerde hareketlere sebep olmuştur. 4 Temmuz’da Derby Lastik Fabrikası binlerce işçi tarafından işgal edilerek üretim durdurulmuştur (Cumhuriyet, 05.07.1968). İşgale destek veren sol gençlik grupları fabrikaya gelerek işçilerle beraber gösteri düzenlemişlerdir (Çilengir, 2011: 73). Grev, İşgal, İş Yavaşlatma, Protesto Yürüyüşü gibi çeşitli şekillerde gerçekleşen işçi eylemleri bu yıllarda hızla artacak ve gençlik grupları tarafından da desteklenecektir.

Gençlik eylemlerinin yüksek dozda yaşandığı bu günlerde Amerikan 6. Filo’sunun tekrardan Türk limanlarına girmesi ülkede suların durulmasını engellemiştir. Daha önce 1967 yılının Haziran’ında başlayan 6. Filo eylemleri bir sene sonra etkinlik seviyesini artırarak devam edecek ancak bu defa emniyet güçleri ile eylemci gençleri şimdiye kadar hiç olmadığı ölçüde karşı karşıya getirecektir. Bu durumun oluşmasında hükümetin, gençlik hareketlerinin Fransa örneğinde olduğu gibi kontrolden çıkmasının önüne geçme çabası yanında, işgal eylemleri esnasında başı çeken Marksist öğrenci liderlerinin eylem seviyesini ve kapsamını daha da yukarılara çekme isteği vardır. Üniversite işgal eylemleri sol gençlik grupları açısından, gücün kullanıldığı zorlayıcı eylemlerin ülkenin siyasal gündeminde etkili şekilde yer bulması ve devlet organlarının kendilerini muhatap alarak taleplerini yerine getirmek zorunda kalmaları yönüyle önemli birer tecrübe olmuştur. Ayrıca işgal eylemleri sürecinde öncesine nazaran çok daha fazla üye ve sempatizan edinmişler, böylece hem örgüt ve eylem deneyimi noktasında hem de sayısal olarak güçlenmişlerdir.

6. Filo’nun 15 Temmuz günü İstanbul’da Dolmabahçe limanına yanaşması üzerine, İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) öğrencilerinin başını çektiği bir gençlik grubu rıhtıma gelerek, Türkiye’nin bağımsız bir ülke olmadığını ifade amacıyla göndere yarıya kadar bayrak çekmiş ve buradan Taksim’e doğru yürüyüşe geçmiştir. Emniyet güçleri izinsiz gösteri yapıldığı gerekçesiyle olaya müdahale etmiş ve gruptan direnen bazı gençleri gözaltına almıştır. Eylemler gece vakti de devam etmiş ve İstanbul’da gezen ABD’li askerlerin üzerine gençler tarafından siyah boyalar atılmıştır (Höke, 1989: 45). Ayrıca Gümüşsuyu semtinde ABD arabaları tahrip edilmiştir. Bunun üzerine emniyet güçleri trafiği kapatarak 19 öğrenciyi gözaltına almış ve İTÜ’yü de kordon

altına almıştır (Milliyet, 16.07.1968). Eylemler ertesi günde benzer şekilde devam etmiştir (Milliyet, 17.07.1968).

6. Filo'nun gelişinin 3. günü olan 17 Temmuz'da protesto eylemleri zirveye ulaşmıştır. Bu durumun oluşmasında yaşanan önceki hadiseler sonrası tesadüf addedilemeyecek şekilde Filo askerlerinin Gümüşsuyu'nda, İTÜ yurdunun karşısındaki otelde konaklamış olmaları sebep olmuştur. İTÜ yurdu emniyet güçleri tarafından kordon altına alınmış olmakla beraber öğrencilerden bazıları otele taş fırlatarak askerlerin huzurunu kaçırmak istemişlerdir. Bu esnada olaya müdahale eden emniyet güçleriyle öğrenciler arasında arbede yaşanmış, iki öğrenci gözaltına alınırken, bir emniyet amiri de öğrenciler tarafından zorla yurda çekilerek alıkoyulmuştur (Öztürk, 2016: 266). Bunun üzerine olay yerine askeri inzibat birliği gelerek düzen almış, birliğin komutanı Albay öğrencilerle görüşerek olayların büyümemesi için arabuluculuk vazifesi üstlenmiştir. Öğrenciler, polisin elindeki arkadaşları serbest bırakılırsa kendilerinin de emniyet amirini serbest bırakacaklarını bildirmişlerdir. Polis gözaltında bir gencin bulunduğunu söylemiş ve bunun üzerine gözaltındaki öğrenci ile emniyet amiri 'takas' edilmiştir (Kabacalı, 2007: 196). Filo askerlerinin tahrik içerikli otel seçimine gençler tarafından verilen sert tepkiler haklı sebepler taşımaktadır ancak bir emniyet amirinin rehin alınma cüreti ve başka bir güvenlik kuvvetinin aracı olmasıyla serbest bırakılması ve hatta 'takas' edilmesi; dönem itibariyle ülkenin içinde düşmekte olduğu olumsuz durumu göstermesi bakımından önemlidir.

Bu olaylar sürerken öğrenciler tarafından polis telsizine gelen bir anons duyulmuş ve polisin İTÜ yurduna baskın yapacağı öğrenilmiştir. Bunun üzerine İTÜ Talebe Birliği'nin başkanı Harun Karadeniz, İTÜ Rektörü Prof. Dr. Bedri Karafakioğlu'nu arayarak durumu haber vermiştir (Öztürk, 2016: 267). Ancak Rektör, yurt binasının Üniversite sınırları içinde kabul edilmediğini söylemiştir (Höke, 1989: 46). Nitekim kısa süre sonra 1000 dolaylarında polis 400 kişinin kaldığı yurda baskın düzenlemiştir. Baskın esnasında direnen öğrencilerle polisler arasında yoğun fiziki kavgalar yaşanmış ve Vedat Demircioğlu isimli öğrenci olaylar esnasında camdan düşerek ağır şekilde yaralanmıştır (Kabacalı, 2007: 196-197). Demircioğlu sonrasında yaklaşık bir hafta komada kalacak ve 24 Temmuz günü hayatını kaybedecektir (Höke, 1989: 47). Konuyla alakalı olarak Sol yönlü kaynaklarda söz birliği edilmiş şekilde,

Demircioğlu'nun polis tarafından feci şekilde dövölerek kasten camdan aşağı atıldığı iddiası mevcut olmakla beraber; olaylar esnasında Demircioğlu ile beraber bulunan bir arkadaşının penceren yurdun çatısına tırmanması ve böylelikle gözaltına alınmaktan kurtulmuş olması Demircioğlu'nun da benzer bir teşebbüste bulunmuş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir (Öztürk, 2016: 267). Demircioğlu'nun ölümü yeni olayların fitilini ateşleyerek 1969 yılında yaşanan 'Kanlı Pazar' hadisesinin bir anlamda vesilesi olacaktır.

Ertesi gün sabahı bir kısım İTÜ bünyesinden gençlik örgütleri, İTÜ öğrencileri adına olayı kınayan sert bir bildiri yayınlamışlardır. Öğlene doğru ise protesto yürüyüşü için Üniversite'de toplanan öğrencilerle Rektör Karafakioğlu görüşmek istemiş ancak yuhalanarak protesto edilmiştir. Bu olaydan sonra Üniversite Senatosu toplanarak Rektör Karafakioğlu ile beraber istifa kararı almıştır (Kabacalı, 2007: 197). Yürüyüş amacıyla toplanan kalabalığa İTÜ Talebe Birliği başkanı Harun Karadeniz seslenerek, yürüyüşün 6. Filo'nun bulunduğu Dolmabahçe'ye değil Taksim'e yapılacağını, amaçlarının birkaç ABD erine değil Emperyalizme karşı gelmek olduğunu, buna sadık kalınarak içlerindeki 'Anarşist'lerin yönlendirmelerine kapılmamaları gerektiğini bildirmiştir. Karadeniz'in 'anarşist'ler sıfatı ile ifade ettiği Deniz Gezmiş ve vb. radikal görüşlü gruplar ve kimselerdir. Taksim'e yapılan yürüyüş sonrası kalabalığa disiplin bozulmadan yurda geri dönüleceği bildirilmiş olması rağmen kalabalığın içinde bulunan Deniz Gezmiş bir anda ortaya çıkarak kitleye ateşli bir konuşma yapmış; buraya nutuk dinlemeye gelmediklerini, kimsenin boş laflarla kendilerini yoldan çevirmeye çalışmamasını ve Dolmabahçe'ye yürüyeceklerini söylemiştir (Öztürk, 2016: 268).

Gezmiş'in konuşması yaşananlardan ötürü öfke dolu olan kalabalık üzerinde etkili olmuş ve yürüyüşçülerin yarından fazlası onun peşine takılarak koşar adımlarla Dolmabahçe'ye yönelmişlerdir. Öfkeli kitle buraya vardığında 6. Filo'ya ait motorları taşlamış, ABD'li askerlerden yakalayabildiklerini tutarak denize atmışlardır. Ayrıca bir sivil polisi darp ederek tabancasına el koymuşlardır (Kabacalı, 2007: 198). Bu esnada Filo'ya erzak getirdiği düşünölen bir kamyon durdurulmuş ve gençler tarafından devrilerek ateşe verilmiştir (Yılmaz, 1997: 156). Polisin bu sefer müdahale etmediği olayda, alana askeri kuvvet gelerek gençlerden dağılmalarını istemiş, gençlerde ordu lehine sloganlar atarak isteği yerine getirmişlerdir (Kabacalı, 2007: 198).

İstanbul'dan sonra 6. Filo eylemleri diğer illere de yayılmıştır. Ankara'da ABD'ye ait resmi ve özel kuruluşların binalarına gençler tarafından Molotof kokteyli atılmış, ABD kuvvetleri için lojistik hizmet veren The United States Logistics Group (TUSLOG) binasının duvarı siyaha boyanmıştır (Höke, 1989: 46). Trabzon'da ise bir grup Karadeniz Teknik Üniversitesi öğrencisi olan solcu genç, Boztepe Radar Üssü'ne yürümek istemiş ve kendilerine engel olan emniyet güçleriyle karşı karşıya gelmiştir. Bu esnada 16 öğrenci gözaltına alınmıştır. İzmir'de de sokakta içkili olarak gezen ABD'li askerlerle gençler arasında kavgalar yaşanmıştır (Milliyet, 20.07.1968).

20 Temmuz'da İstanbul Hürriyet Meydanında sol gençlik örgütlerinin organize ettiği ve bazı TİP vekillerinin de katıldığı 'Amerikan Emperyalizmine Hayır' mitingi tertip edilmiştir. Bu miting esnasında Deniz Gezmiş ve arkadaşları tekrardan kalabalığa seslenerek Dolmabahçe'ye yürümek için çağrıda bulunmuş ancak bu sefer kalabalıktan rağbet görememişlerdir (Kabacalı, 2007: 199). 20 Temmuz'da aynı zamanda Bakanlar Kurulu toplantısı yapılmış ve İçişleri bakanı Faruk Sükan, TİP ve FKF tarafından gençlerin polisle çatışmaya özellikle teşvik edildiğini söylemiştir (Milliyet, 21.07.1968). Dönemin sol gençlik liderlerinden Harun Karadeniz ise yaşananlara dair tespitlerinde; Deniz Gezmiş ve çevresi ile yollarının Dolmabahçe yürüyüşü meselesinde tamamen ayrı düştüğünü, kendilerinin makul ve ölçülü planlar çerçevesinde eylemler gerçekleştirdiklerini, onların ise buldukları en ufak bir potansiyeli bile değerlendirerek emniyet güçleri ile çatışma ortamı oluşturmak istediklerini bildirmiştir. Karadeniz bunun sebebi olarak ise; oluşturulacak yoğun çatışma ortamları sayesinde ordu içindeki darbeci cuntaların harekete geçmeleri sağlanarak, bir askeri darbenin önünün açılması ve halk nezdinde ki meşruiyetinin sağlanması hedefini görmektedir (Kabacalı, 2007: 198-199). Nitekim Deniz Gezmiş ve çevresi 1968 yılının Ekim'inde FKF ve Talebe Birliklerine bir alternatif olarak 'Devrimci Öğrenci Birliği'ni (DÖB) kuracaklardır (Yılmaz, 1997: 127).

24 Temmuz günü İTÜ yurt baskınından beri komada olan FKF üyesi Vedat Demircioğlu hayatını kaybetmiştir (Höke, 1989: 46-47). Bunun duyulması üzerine toplanan İTÜ'lü bir grup valilik önüne giderek üzerinde 'Katiller' yazan bir çelengi bırakmak istemiş, emniyet güçlerinin engel olmaya çalışmasıyla taraflar arasında arbede gerçekleşmiştir (Yılmaz, 1997: 157). Hemen akabinde çok sayıda FKF'li valilik önüne

giderek ‘Katiller’ diye slogan atmaya başlamış ve bu esnada 36 öğrenci gözaltına alınmıştır. Aynı zaman diliminde İstanbul Üniversitesi’nde toplanan başka bir grup İçişleri Bakanını protesto etmiş ve yürüyüşe geçmiştir. Emniyet güçleri grubu engellemek istemiş ve tekrardan çatışmalar yaşanmıştır. Grup Divanyolu’nda dağılmış, polis ise yakındaki Balıkesir öğrenci yurduna girerek gruptan kişileri aramıştır. Ertesi gün ise protesto eylemleri daha da şiddetlenmiştir. Demircioğlu için sembolik bir cenaze töreni tertip eden kalabalık bir grup, sırtlarında bayrağa sarılı sembolik bir tabutla Hürriyet Meydanından Valiliğe yürümek istemiştir. Kalabalık Cağaloğlu semtine geldiğinde Emniyet güçleri yürüyüşün devamına engel olmak istemiş ve bunun üzerine kalabalık tarafından taş yağmuruna tutulmuşlardır. Emniyet güçlerinin de duruma coplarla karşılık vermesi üzerine DP döneminden beri görülen en yoğun polis- gençlik çatışması yaşanmıştır (Kabacalı, 2007: 200). Semt savaş alanına dönmüş ve olay yerine 200 inzibat eri sevk edilmiştir. Askerin müdahil olması ile taş atmayı kesen grup ordu lehine slogan atmış ve sonra dağılmıştır (Milliyet, 26.07.1968). Ertesi gün ise olaylar esnasında gözaltına alınan gençlerin duruşmaları için adliyeye getirilmesi sebebiyle büyük bir kalabalık yeniden toplanarak ‘Adalet İstiyoruz’ sloganları ile adliyeye yürümüşlerdir. Bu yürüyüş esnasında da emniyet güçleriyle kalabalık arasında yoğun çatışmalar gerçekleşmiştir (Kabacalı, 2007: 200).

Solun bu yoğun eylemleri esnasında sağ cenahta keskinleşmektedir. MTTB binasına yerleştirilen bir hoparlör aracılığıyla; ‘İmanlı vatandaşların komünistlere karşı durma ve birlik olma zamanıdır’ içeriğinde yayınlar yapılmıştır (Höke, 1989: 48). Bu dönemde MTTB başkanı İsmail Kahraman devletin ve emniyet güçlerinin yanında olduklarını belirterek, *“Türk gençliği olarak Türk adliyesine, Türk polisine, demokratik meşru nizama ve hukuk devletine bağlılığımızı ve bu müesseselere karşı girişilecek tertip ve tecavüzlerin karşısında olduğumuzu belirtiriz”* şeklinde konuşmuştur (Milliyet, 18.07.1968). Muhafazakar camia üzerinde etkili olan Bugün gazetesinin öne çıkan yazarlarından Mehmet Şevket Eygi ise kendi yazılarında; Türkiye’nin güvenlik güçlerinin ve hukukunun olduğunu, ancak bunların yetersiz kalarak komünistlerin eylemleri karşısında düşebileceği zafiyet durumlarında, milletin kendi devletini korumak adına elinden geldiği ölçüde olaya müdahil olacağını yazmaktadır (Höke, 1989: 41). Ayrıca vatanın tehlikede olduğuna ve bu sebeple komünizm karşıtı herkesi, çok uyanık bir halde tetikte beklemeye ve komünistlerin yakın zamanda girişeceği

herhangi bir darbe ya da devrim eyleminde, emniyet güçleri ile beraber bunu engellemeye davet etmiştir. Bunun yanında Eygi, ABD karşıtı eylemlere de değinerek; ABD karşıtı eylemlerin komünist gruplar açısından bir amaç değil, Türkiye'yi Sovyet Bloğuna dahil etmek için kullanılan taktik eylemler olduğunu vurgulamıştır (Yılmaz, 1997: 159-160). Ayrıca bu dönemde İstanbul'da sağ cenah açısından bir eylem niteliği taşıyan toplu namazlar kılınmıştır. Gazetelerin çağrıları ve gençlik kuruluşlarının organizasyonlarıyla beraber farklı camilerde geniş katılımlı toplu namazlar kılınmaktadır (Öztürk, 2016: 270).

Vedat Demircioğlu'nun ölümü üzerine yaşanan şiddet olayları tazeliğini korurken, Demircioğlu'nun memleketi Konya'da sol gençlik örgütleri ve sendikalar bir protesto mitingi tertip etmek istemiş ancak Konya'da buna gösterilebilecek kontrolsüz bir tepkiden çekinilerek miting iptal edilmiştir (Kabacalı, 2007: 199). Buna rağmen toplanan sağ eğilimli kalabalık bir grup protesto yürüyüşü gerçekleştirmiş ve bu esnada sol kimliği bilinen öğretmen derneğine, basımevi ve kitapçılara, yerel bir gazete binasına, içkili bir gazinoya ve TİP il binasına saldırarak tahrip etmiştir (Öztürk, 2016: 270). Ardından 5 bin dolaylarında olan kalabalık valilik binası önünde toplanarak protestolarına devam etmiştir. Olaylardan sonra Komünizmle Mücadele Derneği İl şubesi yöneticileri ve çeşitli esnaf odası yöneticileri emniyet güçlerince gözaltına alınmıştır (Kabacalı, 2007: 199). Bunun ardından Ankara'da sol gençlik örgütleri tarafından Konya olaylarını protesto gösterileri düzenlenmiş ve o sıralar dönem tatilinde olan Meclis göreve, Başbakan Demirel ise istifaya çağrılmıştır. Grup, meclis önünde oturma eylemi düzenlemiş, emniyet güçleri ise gruba müdahale etmiştir (Öztürk, 2016: 271). Bu esnada polisten kaçan Atalay Savaş isimli genç trafikte bir minibüsün çapması sonucu hayatını kaybetmiştir (Kabacalı, 2007: 199).

1968'in Temmuz ayında olaylı olarak kapanırken, Ağustos'un son günleri gençlik örgütlerinin dikkati bir kez daha, Türkiye limanlarına uğrayan 6. Filo'ya çekilmiştir. Daha önce değindiğimiz üzere TİP yörüngesindeki FKF, 1968 yılının Mart ayında MDD çizgisine geçiş yapmış ancak sonradan Temmuz ayında bir kez daha TİP yörüngesine dönmüştür. FKF'nin yeni başkanı olan Zülküf Şahin bu noktada 6. Filo karşıtı eylemlerin 'Pasif Direnme' sınırları içerisinde kalması ve emniyet güçleriyle çatışmalara girilmemesi çağrısında bulunmuştur. Ayrıca İstanbul halkından Filo

askerleriyle alışveriş yapılmamasını, ulaşım araçları şoförlerinin Filo askerlerini arabalarına almamalarını istemiştir. Bunun yanında FKF tarafından; Cumhurbaşkanı, CHP genel başkanı ve Genelkurmay Başkanı'na telgraf gönderilmiş ve tam bağımsız Türkiye için Emperyalistlerin topraklarımıza uğramaması gerektiği bildirilmiştir. İstanbul'da gerçekleştirilen protesto eylemleriyle beraber, 6 Eylül'de Filo'nun İzmir'e uğraması ile İzmir'de de protesto gösterileri gerçekleştirilmiştir (Öztürk, 2016: 273-274).

29 Ağustos'ta sol gruplarca Taksim'de FKF'nin sonradan dahil olduğu bir miting düzenlenmiştir. Bu esnada 'Komünistler Moskova'ya' sloganları ile sağcı bir grup alana ilerlemiş ve gruplar arası çıkan yoğun kavgada karşılıklı olarak suç aletleri de kullanılarak çok sayıda kişi yaralanmıştır. Olaylar ancak başta polisin devamında ise askeri birliğin duruma müdahale etmesi ile yatıştırılabilmektedir (Milliyet, 30.08.1968).

Ağustos ayına dair kamuoyunun çokça dikkatini çeken bir husus ise 1 Ağustos 1968 tarihli Cumhuriyet gazetesi haberi ile ilk defa gündeme yansıyan 'Komando Kampları'dır (Kabacalı, 2007: 205). Komando Kampları CKMP ile organik bağları olmamakla beraber partinin ve camiasının desteği ile tesis edilmiştir. Kampların amacı ülkücü gençlere fikri ve fiziki eğitim sağlanmasıdır. İktidardaki AP tarafından ilerleyen yıllarda İçişleri Bakanlığına hazırlatılan bir rapora göre ilk kamp eğitimi İzmir Gümüldür'de Rıfat Baykal yönetiminde 150-200 kişilik bir genç grubuna verilmiştir. Onun ardından ise Ankara-Eskişehir yolu üzerinde Dünder Taşer Yönetiminde başka bir kamp tesis edilmiştir. 1968 ve 1970 yılları arasında veriler tam net olmamakla beraber Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde 45 adet Komando kampı kurulmuştur (Mırık, 2018: 91-92). CKMP lideri Alparslan Türkeş konuyla alakalı olarak basın tarafından yöneltilen sorulara; Komünistlerin tatbik ettikleri icraatlar ile Türkiye'de sokak hakimiyeti kurmaya çalıştıklarına değinmiş ve "*onlara anlayacağı dilden karşılık veren çocuklar vardır*" ifadesini kullanmıştır. 'Komando' lakaplı Ülkücü gençlik lideri Yılmaz Yalçınar'da paralel şekilde gayelerinin komünistlere karşı mücadele etmek olduğunu bildirmiştir (Sanlı, 2017: 366-367). Kamplar için ve ülkücü gençler için kullanılan 'Komando' tabiri Türkeş tarafından reddedilmiş ve bu sıfatın muhalif çevrelerce ortaya çıkarıldığı bildirilmiştir (Köse, 2010: 75). Ancak bu dönemden itibaren gerek muhalif çevreler gerekse basın 'Komando' tabirini sıklıkla kullanacaktır. 'Milli Hareket' isimli

dergide yayınlanan habere göre kamplarda sabahtan geceye kadar günlük program şöyledir; Dua, iki saat beden eğitimi (Judo, Boks, Güreş), kahvaltı, okuma, öğle yemeği, iki saat beden eğitimi, dua, uzun doğa yürüyüşleri ve spor, dua, akşam yemeği ve fikri eğitim dersleri (Kabacalı, 2007: 205).

Eylül ayında yeni eğitim yılının başlaması ile beraber daha önceki işgal eylemlerine dahil olan bazı öğrenciler hakkında açılan davalar görülmeye başlanmıştır. Ayrıca üniversitelerde işgal eylemlerine konu olan taleplerin bazıları öğrenciler tarafından tekrardan yönetime bildirilmiş ve yönetim tarafından gerçekleştirilmediği durumda eylemlere yeniden başlama kararı alınmıştır. Bu noktada İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nde yönetimlere karşı uyarı boykotları düzenlenmiştir. Mayıs ve Haziran aylarından Türkiye çapında yaşanan üniversite işgallerinde herhangi bir eylemin yaşanmadığı Ankara Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) ise Ekim ayından itibaren öğrenci forumları düzenlenmiş ve öğrencilerin yönetime katılması ile ABD menşeli eğitim sistemine son verilmesi kararları alınarak boykota başlanmıştır. Üniversite yönetimi tarafından birinci talebin kabul edilmesi üzerine boykot sona erdirilmiştir. Kasım ayında bazı üniversitelerin resmi açılış törenlerinde sağ ve sol görüşlü öğrenciler arasında kavgalar yaşanmıştır (Çilengir, 2011: 74-75).

9 Aralık'ta İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde 2500 dolaylarında öğrencinin katılımıyla büyük bir forum düzenlenmiş ve forumda siyasi hesaplar bir kenara bırakılarak öğrenci talepleri tartışılmıştır. 'Demokratik Üniversite' ve 'Tam Gün Çalışma' talepleri üzerinde uzlaşma sağlanarak katılımcılar tarafından bir bildiri yayınlanmıştır; *"Sağcımız solcumuz hep birlikte ilk defa bir amaç etrafında birleştik. Demokratik üniversitedir bu amaç. Demokratik üniversite, onun vazgeçilmez bir parçası olan öğrencilerin yönetime katıldığı bir üniversitedir. Demokratik üniversite, herkesin her şeyi tartışacağı; herkesin öğrenmek istediği konularda hiçbir gizli yanı kalmamacasına açıklıkla öğrenim yapacağı bir kurum olmalıdır. Demokratik üniversite, öğretim üyelerinin bütün çalışmalarını üniversiteye hasretmeleri, genç öğretim üyelerinin bilim basamaklarında haklarıyla yükselmelerinin engellenmemesi demektir. Demokratik üniversite, iktidarın, milli olmayan çevrelerin, emperyalizmin baskılarından uzakta; eğitimini halkının kalkınmasına en uygun yola yöneltmiş, gerçek bilime ve hür düşünceye saygılı olan üniversite demektir. Demokratik üniversite, birtakım tabuların*

yıkıldığı üniversitedir. Artık, daha önceleri olduğu gibi yığınla solcu gencin, yığınla sağcı kardeşin kırılmasına yol açan çatışmalara son! Önce öğreneceğiz, sonra gerekirse kavga ederiz. Rastgele yapılan körü körüne kavgalar genç ve aydın kafalara yakışmaz. Herkes her şeyi tartışacak, Kemalizmi-nurculuğu,siyonizmi-Turancılığı, faşizmi-komünizmi, kapitalizmi-sosyalizmi BİLMEYEN KAVGA YOK-İTHAM YOK” şeklindedir. Üniversite yönetimi tam gün çalışma talebini kabul ederek onaylamıştır (Kabacalı, 2007: 203-204).

Genç kitlelerin siyasi olarak her geçen gün radikalleştiği ve karşılıklı olarak çatışmaya girdiği bir ortamda uzlaşma halinde bir öğrenci forumu organize edilebilmesi ve çıkan bildiride görüldüğü üzere ideolojilerin medeni ölçütlerle ve fikrî sahada açıkça ifade edilerek tartışılması gerektiği bilincinin vurgulanması dönem açısından çok önemlidir. Ancak ne yazık ki bu uzlaşma ortamı gelecek açısından sürdürülebilir olma vasfı taşımayacak hatta bir anlamda bu uzlaşma, sağ ve sol gençlik arasında son uzlaşma olacaktır.

Forumun hemen akabinde ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde ‘Türkiye İşçi Hareketi Tarihi’ konulu bir doktora tezinin ilgili kurulda reddedilmesi üzerine bir kısım Marksist öğrenciler tarafından işgal eylemi başlatılmıştır. Çoğunluk tarafından ilgi görmeyen bu eylem üzerine Üniversite yönetimi eğitim faaliyetlerini durdurarak emniyet güçlerini Üniversiteye davet etmiştir. Neticede eylemde başı çeken Deniz Gezmiş ve birkaç öğrenci gözaltına alınmıştır (Çilengir, 2011: 75).

Deniz Gezmiş önderliğinde kurulan Devrimci Öğrenci Birliği ilk faaliyet olarak TİP muhalifi FKF’liler ile çeşitli sol öğrenci örgütleri ve 27 Mayıs Milli Devrim Derneği’nin de katılımı ile organize edilen ‘Tam Bağımsız Türkiye İçin Mustafa Kemal Yürüyüşü’ adıyla bir eylem yürüyüşüne iştirak etmiştir (Öztürk, 2007: 275). Yürüyüşün, 29 Ekim’de Samsun’dan başlayarak 10 Kasım’da Ankara’da sona ermesi planlanmıştır (Battal, 2014: 51). Samsun’dan yola çıkan yürüyüş grubu bir süre sonra emniyet güçlerince gözaltına alınmış ancak kısa süre sonra serbest bırakılmış ve yürüyüşe devam etmiştir (Kabacalı, 2007: 201). Yürüyüş esnasında sol gençlik örgütleri arasındaki ayrılıklar şiddetlenmiştir. MDD taraftarlarının ‘Bağımsız Türkiye’ sloganları atmaları karşısında FKF’li bazı grupların ‘Sosyalist Türkiye’ sloganları atmaları gruplar arasında

kavgalara sebep olmuştur. Ayrıca yürüyüş esnasında Türk bayrağının hilal ve yıldızı sökülerek kıvılcık bayrağına dönüştürülmüştür. Yürüyüşte bulunan öğrenci liderlerinin sonradan aktardıklarına göre bunu yapan kişi Muzaffer Köklü isimli bir provokatördür. Bu durum sağ basında büyük tepkiyle karşılanmış ve kıvılcık bayraklarla Ankara'ya yürüyen sol grubun bir devrim provasında bulunabileceği ve bunu engellemek için her an hazırda beklenmesi gerektiği uyarıları yapılmıştır. Ülke gündemi bu tarz haberlerle gerilirken, sol siyasetçilerin yaşanabilecek büyük provokasyon ihtimallerine karşı araya girmesi ile yürüyüş Ankara içlerine girilmeden Mamak'ta bitirilmiştir. Devamında ise gruplar dağınık halde Anıtkabir'e giderek çelenk bırakmışlardır (Öztürk, 2007: 275-278).

1968 yılının son döneminden başlayarak, basın tarafından 'Komandolar' olarak isimlendirilen Ülkücü gençler ile Marksist gençlerin yıllar boyu sürecektir olan çatışmalarının da ilk kıvılcıkları belirlemiştir. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, sol örgütlerce okula girmesi engellenmek istenen Yılmaz Yalçın isimli Ülkücü öğrenci kalabalık bir grup tarafından darp edilmiştir. Bunun ertesinde ise Ankara ve İstanbul'da kimi Marksist gruplar ülkücü gruplar tarafından darp edilmiştir (Öznur, 1999: 122).

3.2.3. Türkiye'de 1969 Yılı Gençlik Hareketleri

1968 yılı gençlik hareketlerinde dönüm noktası olan uzun bir yıl olmuştur. 1969 yılına devrolan miras da buna paralel olarak gençlik hareketlerinde daha yoğun kutuplaşmalar ve şiddet eylemleri ile kendini gösterecektir. Ayrıca 1969 yılı ile gençler nezdinde sağ-sol ayrımının ve cepheleşmenin netleştiği, dolayısıyla cenahlar arasında birbirini gerek eğitim kurumlarında gerekse sokak hareketlerinde sindirme hedefleri ile hareket edildiği yeni bir evreye girilecektir.

1969 yılının başlarında en dikkat çeken eylem ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Robert W. Commer'in makam aracının ODTÜ'ye, rektör Prof. Dr. Kemal Kurdaş'ı ziyaret için geldiği esnada öğrenciler tarafından yan yatırılarak ateşe verilmesidir. Bu dönemde özellikle TİP aracılığıyla dillendirilen; Amerikan istihbarat servisi CIA'in Türkiye'de gizli operasyonlar yürüttüğü ve iktidardaki AP tarafından buna göz yumulduğu iddiası solun gündeminde hep sıcak olarak durmaktadır. Commer'in bir CIA

uzmanı olması, ayrıca sol grupların manevi rabıtalı kurduğu Vietnam'ım ABD işgaline karşı direnişini kırmak üzere 'Pasifikasyon' uzmanı olarak bölgede görev yapmış olması ve dahi Türkiye'de dönem itibari ile yükselen sol eğilimlerin kontrol altına alınması için özellikle bu zamanda ABD tarafında Türkiye'ye gönderilmiş olduğu iddiaları sol cemahta büyük infial uyandırmıştır. (Acar, 2015: 45-46) Kasım 1968'de Commer'in Türkiye'ye gelişi esnasında Ankara ve İstanbul'daki hava alanlarında yoğun gençlik protestoları yaşanmıştır. Commer, FKF ve bazı sol gruplarca 'İstenmeyen Adam' ilan edilmiştir (Battal, 2014: 51).

ODTÜ, Amerikan desteği ile kurulmuş ve hali hazırda bu destekten faydalanan bir üniversite olması sebebiyle ABD nezdinde değerlidir. Ancak aynı zamanda bu yıllarda ODTÜ'de, öğrenciler nezdinde yükselen bir ABD karşıtlığı mevcuttur (Acar, 2015: 46). Commer, Türkiye'ye gelişinden itibaren üç sefer Rektör Kurdaş'tan randevu talep etmiş ancak Kurdaş yoğun programını mazeret göstererek her birini ertelemiştir. Commer'in talebinin ısrarla devam etmesi üzerine Kurdaş tarafından 6 Ocak için kendisine randevu verilmiştir. Bu durum hızlı bir şekilde sol gençlik tarafından da haber alınmıştır (Aydemir, 2014: 85).

6 Ocak günü Commer makam aracısıyla ODTÜ rektörlüğüne gelerek Rektör Kurdaş ile yemeğe geçmiştir. Bu esnada rektörlük önünde toplanan gruplar tarafından önce Commer'in gelişini protesto edilmiş, ardından ise makam aracı ters çevrilmiş ve benzin deposu kaşkol vasıtasıyla tutuşturularak ateşe verilmiştir (Acar, 2015: 46). Rektör Kurdaş ve Commer bu olay üzerine hızlıca üniversite yerleşkesini terk etmişlerdir. Devamında Commer'e karşı oluşan yoğun tepkiler nedeniyle Mayıs ayında ABD tarafından Commer geri çekilerek yerine başka bir isim atanmıştır (Aydın-Taşkın, 2017: 165).

Commer olayı gerek basının gerekse siyasilerin gündeminde yoğun yer tutmuştur. Hem sağ hem de sol partiler yaşanan olayı tasvip etmediklerini bildiren açıklamalar yapmışlardır. Ayrıca yaşananların üzerine ODTÜ'de eğitime bir ay ara verilmesi kararı alınmış ve devamında Rektör Kurdaş görevinden istifa etmiştir. (Şahin, 2014: 42-43) Olay ile alakalı 9 öğrenci sorumlu görülerek resmi makamlarca haklarında arama emri çıkarılmıştır (Cumhuriyet, 07.01.1969). Bunun üzerine 8-9 Ocak

tarihlerinde ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve Rektörlük binası sol gruplarca işgal edilmiş, CHP ve TİP'in dahi ODTÜ eylemlerine karşı durması neticesinde işgal eylemleri bir sonuca ulaşamamıştır. ODTÜ sınırlarında saklandığı düşünülen 9 öğrencinin bulunması için jandarma ekibi kampüste arama yapmış ancak aranan gençler bulunamamıştır. İki hafta müddetince ODTÜ ile alakalı süren belirsizlik, 24 Ocak tarihinde aranan gençlerin emniyet güçlerine teslim olmaları ve birkaç gün içinde tahliye edilmeleri sonucu normale dönmüştür (Aydın-Taşkın, 2017: 165).

1969'un Ocak ayında İstanbul ve Ankara'da genç kitlesi hızla artan CKMP'nin '9 Işık' yürüyüşleri gerçekleşmiştir. İstanbul'da Beyazıt'tan Taksim'e kadar süren ve 5 bin dolaylarında gencin katılımıyla gerçekleşen yürüyüşte büyük afişlerle 9 Işık ilkeleri grup tarafından taşınmıştır. Ankara'da ki yürüyüşe CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'te katılmış ve yürüyüş sonunda milliyetçi temaların işlendiği bir miting gerçekleştirilmiştir. Şubat ayının başında CKMP, Adana'da yapılan parti kurultayı ile MHP'ye dönüşecektir. MHP tarafından da daha büyük katılımlı bir '9 Işık' gençlik yürüyüşü Mayıs ayında Ankara'da gerçekleştirilmiştir (Öznur, 1999: 154-156).

1969'un Ocak ayı sol gençlik örgütleri açısından önemli bir ay olmuştur. 1968'in ilk dönemlerinde MDD taraftarı grupların eline geçen ancak birkaç ay sonra tekrardan TİP çizgisine dönen FKF'de, bir kez daha MDD dönemi bu ayda başlamıştır. 4-5 Ocak tarihlerinde yapılan FKF kongresinde MDD taraftarı gruplar yeniden yönetime gelmiş ve başkanlığa Yusuf Küpeli seçilmiştir. Bu dönüşüme rağmen FKF İstanbul Sekreterliği TİP çizgisini korumak istemiş ancak Deniz Gezmiş önderliğindeki DÖB'ün yoğun baskılarına ve engellemelerine maruz kalarak çalışamaz hale geldiği sebebiyle 22 Nisan'da istifa etmiştir. DÖB'lüler tarafından beklenen bu gelişme sonrası DÖB feshedilmiş ve yöneticileri delege olarak boşalan İstanbul sekreterliğine yerleşerek kuruluşu ele geçirmişlerdir (Kabacalı, 2007: 207-208).

ODTÜ'de yaşanan Commer olayı sonrası gündem durulmadan 6. Filo'nun 10 Şubat'ta tekrardan İstanbul'a geleceği haberi yayılmıştır. Bu sebeple sol gençlik örgütleri tarafından İstanbul halkına yönelik; Filo askerlerinin eğlence mekanlarına alınmaması, esnaf tarafından onlara mal satılmamasını isteyen bildirimler hazırlanmıştır. Ancak söz konusu bildirimlere matbaada basım aşamasındayken emniyet

güçlerince el konulmuştur (Milliyet, 10.02.1969). Filo'nun geldiği gün Dolmabahçe rıhtımı, yaşanabilecek olaylara karşı emniyet güçlerince kordon altına alınmıştır. İTÜ'de toplanan kalabalık bir kitle Harbiye'ye kadar süren bir protesto yürüyüşü gerçekleştirmiştir. Yürüyüş esnasında ABD menşeli bir banka binasına ve petrol şirketine kalabalık tarafından saldırılar gerçekleşmiştir. Harbiye'de polis gruba müdahale etmek istemiş ancak önceki aylarda olduğu gibi yaşanabilecek olumsuz olayların ihtimaline karşılık, İstanbul Garnizon Komutanı gençlerle görüşerek ılımlı davranmaya onları ikna etmiştir. Kalabalıktan bazı gruplar Taksim Anıtına çelenk bırakmışlar ve kalabalık olaysız olarak dağılmıştır. Aynı gün Ankara, İzmir ve Zonguldak illerinde de benzer gösteriler yaşanmıştır (Milliyet, 11.02.1969).

Ertesi gün gençlik eylemleri hız kesmeden devam etmiştir. İstanbul'da toplanan kalabalık grup tekrardan protesto yürüyüşüne başlamış ve ABD karşıtı sloganlar ve afişlerle beraber Taksim'e yönelmiştir. Yürüyüş esnasında kalabalık, denk geldikleri bir polis aracına saldırmış ayrıca Taksim'de sarıklı olarak gezen bir kişiyi darp etmiştir. Daha sonra Taksim anıtı önünde bir süre protesto gösterisi yaparak İstiklal Caddesi'ne doğru yürümek istemiş ancak emniyet güçlerince buna izin verilmemiş ve kendilerine dağılmaları yönünde ihtar yapılmıştır. İhtara uymayarak polis barikatını zorlayan kalabalığa sert şekilde müdahale edilmiş ve olaylar esnasında çok sayıda protestocu yaralanmıştır (Milliyet, 12.02.1969).

Eylemlerin üçüncü gününde ise İstanbul Üniversitesi'nde toplanan gençler, bir gün önceki müdahaleyi referans alarak bir forum düzenlemiş ve polis aleyhtarı kampanya başlatmışlardır. Daha sonra Adliye binasına yürümüşler ve Türk yargısına güvendikleri yönünde açıklama yaparak polis teşkilatına yönelik işlem taleplerini dile getirmişlerdir. Adliye'den ise Belediye binasına yürümüşler ve 6. Filo'yu ziyaret eden Belediye Başkanı Fahri Atabey'i protesto etmişlerdir (Milliyet,13.02.1969). Dördüncü gün kız öğrenciler tarafından bir protesto yürüyüşü düzenlenmiş ve Amerikan karşıtı mesajlar verilmiştir (Yılmaz, 1997: 167).

Önceki Filo eylemlerine göre daha 'çatışmasız' geçen bu eylemler aslında birkaç gün sonraki 'Kanlı Pazar' hadisesine sebep olacak bir fiili bünyesinde taşımaktadır. 11 Şubat günü yapılan protestolardan önce İstanbul Üniversitesi'nden bir sol grup,

Taksim'e yürümeden önce; Beyazıt kulesine, içinde daha önce 6. Filo protestoları sırasında yaşanan olaylarda hayatını kaybeden Vedat Demircioğlu'nun fotoğrafının da olduğu kızıl bayrak çekmiştir (Öztürk, 2016: 284). Bu durum, olayı basından öğrenen sağ cemahta büyük öfke uyandırmıştır. Ertesi gün Bugün gazetesi "*Tarihimizin en kara günü. Beyazıt kulesine kızıl bayrak asıldı.*", Son Havadis ise "*Komünistler kuleye kızıl bayrak çektiler*" şeklinde manşetlerle yayınlamıştır(Son Havadis, 12.02.1969) (Bugün, 12 Şubat 1969) Sağ kuruluşlar ve gençlik örgütleri olayı kınayan sert açıklamalarda bulunmuşlardır. Onlarla beraber İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli'de olaya "*Türk bayrağını indirerek yerine şekil ve renk bakımından düşman bir milletin bayrağına benzeyen bir bez parçasının asılmış olmasını nefretle karşılıyoruz*" açıklamasını yaparak tepki göstermiştir (Öztürk, 2016: 284).

Yaşanan bu hadise üzerine sağ basının çağrısı ile 14 Şubat'ta Beyazıt Meydanında Cuma namazı sonrası 'Bayrağa Saygı' mitingi tertip edilmiştir (Kabacalı, 2007: 210). Mitingte büyük bir kızıl bayrak yakılarak, sert ifadelerle komünizme karşı durulacağı bildirilmiş ve Beyazıt kulesine Türk bayrağı çekilmiştir. Toplanan kalabalığa, pazar günü Taksim'de komünistlerin yapacağı mitingi engelleme çağrısı yapılmıştır (Battal, 2014: 53). Ertesi gün ki Bugün gazetesinde kalabalık mitingden görüntülerle beraber "*Müslüman Türk'ün 500 yıllık şehrine kızıl bayrak çeken Moskof uşaklarına İstanbul halkının muhteşem cevabı*" ve "*Kızıl emperyalizmin para ile tutulmuş uşaklarını en ufak kıpırdanışta gebertmek için and içildi*" ifadeleri yer almıştır. Ayrıca "Namaza Davet" içerikli bir yazıda okuyucular ertesi gün Beyazıt Camiinde sabah vakti için toplu namaza çağrılmıştır (Bugün, 15.02.1969). 16 Şubat tarihli gazetede ise Millet, komünizme karşı Cihad etmeye davet edilmiştir (Bugün, 16.02.1969).

16 Şubat günü İstanbul'da çok sayıda işçi ve öğrenci örgütünün katılımı ile 'Emperyalizme ve Sömürüye Karşı İşçi Yürüyüşü' adıyla Beyazıt'tan Taksim'e sürecekt olan bir yürüyüş organizasyonu tertip edilmiştir (Şahin, 2014: 45). Bu esnada sağ gruplar ise aynı muhitlerde toplu namaz için bir araya gelmişlerdir (Yılmaz, 1997: 168). Yürüyüşçüler Beyazıt'tan 25-30 bin civarında bir kalabalık halinde yürüyüşe başlamış ve yürüyüş esnasında 40 bin kişilik rakamlara ulaşılmıştır (Kabacalı, 2007: 211). MTTB ve Komünizmle Mücadele Derneği'nin başını çektiği sağ görüşlü gruplar ise camilerden

çıkarak Taksim’de toplanmaya başlamıştır. ‘Kanlı Pazar’ olarak anılacak olaylar sol grubun Taksim’e ulaşarak polis tarafından önlerinin kesilmesinden hemen sonra gerçekleşmiştir (Yorgancılar, 2006: 15). Gruplar bu esnada karşı karşıya gelerek patlayıcı maddelerin, taş ve sopaların kullanıldığı yoğun bir çatışmaya başlamış ve Taksim adeta savaş alanına dönmüştür. Sol kaynakların aktarımlarına göre emniyet güçlerinin olaylara yetersiz müdahalesi de çatışma ortamını büyütülmüştür (Höke, 1989: 51). Olaylar esnasında sol gruptan Duran Erdoğan ve Turgut Aytaç isimli kişiler hayatını kaybetmiş ve 200’den fazla kişi ise çeşitli şekillerde yaralanmıştır (Cumhuriyet, 17.02.1969). ‘Kanlı Pazar’ hadisesi, 1968’den beri yükselen ve etkili eylemler ortaya koyan sola karşılık sağ cenahta gelişen reaksiyonun ve ‘Komünizm Tehdidi’ algısının dışa vurumu olmuştur. Bu noktada özellikle 11 Şubat günü sol gruplarca Beyazıt kulesine çekilen kıvılcık bayrak, o döneme dek solun eylemlerinden rahatsız olmakla beraber planlanmış şiddet tepkisi göstermekten kaçınan sağ açısından sembolik düzeyde bardağı taşıran son damla olmuştur. Sağ cenah açısından, şiddet kullanımının umum düzeyde meşrulaşması bu hadiseler neticesinde gelişmiştir. Nitekim karşılıklı çatışmalar ve eylemler artarak devam edecektir.

1969 yılında MTTB tarafından ortaya konulan bir eylem ise 3 Mayıs’ta Yargıtay başkanı İmran Öktem’in cenaze töreninin sert tepkilerle protesto edilmesidir. Öktem 1967 yılında yaptığı konuşmasında “*İnsanlar olmasaydı Allah ‘da olmazdı. Allah’ı insanlar yarattı*” şeklinde ateist görüşlerini dile getirmiş ve o dönemde MTTB tarafından durumu kınayan sert açıklamalar yapılmıştır (Boynukalın, 2012: 62). İsmet İnönü’nün de katıldığı Öktem’in Cenazesi esnasında kalabalık bir MTTB’li grup alana gelerek, Öktem’in açıkça dinsiz olduğunu ve dolayısıyla cenaze namazının kılınamayacağını söylemiştir (Köse, 2010: 89). Bunun üzerine camii imamı namazı kıldırarak istememiş ve topluluk içinden biri namazı kıldırmıştır. Olaylar esnasında yaşanan arbedelerde İnönü darp edilme tehlikesi ile karşı karşıya gelmiştir. Cenaze olayı sonrasında sol gençlik örgütlerinin organizasyonu ile bazı öğretim üyeleri ve yargı mensuplarının da katılımıyla protesto yürüyüşü düzenlenmiş ve yürüyüş esnasında ordu göreve davet edilmiştir (Aydın-Taşkın, 2017: 171). Yürüyüşe katılan gençlik grupları Komünizmle Mücadele Derneği’nin ve İlim Yayma Cemiyeti’nin binalarını tahrip etmişlerdir (Battal, 2014: 55). Bu noktada önemli olan Ordunun ‘Göreve’ davet edilmesidir ki, sol gruplar TSK bünyesindeki sol cuntanın artık harekete geçmesini

istemektedir. ‘İrtica Tehlikesi’ argümanı bu sebeplerle gündemde sürekli sıcak tutulmaktadır. Nitekim ilerleyen kısımda değinilecek olan ‘9 Mart Cuntası’, bu dönemde aracilar vasıtasıyla sol gençlik gruplarıyla iletişim halindedir.

1969 yılında Mart ayından itibaren üniversite boykot ve işgal hareketleri tekrardan ortaya çıkmıştır. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde mesleki düzenlemeler istemiyle diğer fakültelerinde destek olduğu boykot eylemi başlatılmıştır (Milliyet, 26.03.1969). Önceki öğrenci eylemleri gibi, bu boykotta tetikleyici bir etki ile birkaç gün için ODTÜ ve Ankara Üniversitesi’nin çeşitli fakültelerinin dahil olduğu bir boykot dalgasına sebep olmuştur (Milliyet, 02.04.1969) (Milliyet, 07.04.1969). Devamında 7 Nisan günü ODTÜ Mimarlık Fakültesi’ndeki boykot yerini işgale bırakmış ve eylemci öğrenciler tarafından; boykot eyleminin üniversite yönetimleri üzerinde yeterince etkili olmadığı ve onun için işgale başladıkları bildirilmiştir. İşgalci grup, fakülte dekanını fakülteyi terk etmesi için zorlamış ve fakültenin idari ve teknik personelinin görevlerine el koyarak kendi içlerinden yeni bir ‘idare’ oluşturmuşlardır (Milliyet, 08.04.1969). Ertesi gün ise grup tarafından ODTÜ Rektörlüğü işgal edilerek Rektör ve yönetim zorla dışarı çıkarılmıştır. Yönetim, işgal eyleminin 12 Nisan’a kadar sonlandırılmaması durumunda Üniversitenin 1 Ekim’e kadar tatil edileceğini bildirmiştir. (Milliyet, 09.04.1969) ODTÜ işgalinden birkaç gün sonra ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi de işgal edilmiştir. Ayrıca Hacettepe Üniversitesi yönetim tarafından tatil edilmiştir (Milliyet, 11.04.1969). Aynı günlerde Ankara ile paralel olarak İstanbul’da da bazı fakülteler boykot kararı almıştır (Milliyet, 12.04.1969).

ODTÜ’deki işgal eylemi öğrencilerin çoğunluğu tarafından destek görmemiş ve muhalif seslerde yükselmiştir. ODTÜ Öğrenci Birliği; demokratik düzen için direnişlerin yapıldığını, fakat işgal edilmiş bir üniversitede demokratik düzenden bahsedilemeyeceğini söylemiş ve bir grubun eyleminin, üniversite çapında 5.500 öğrencinin eğitim hayatına mal olacağını bildirmiştir (Milliyet, 10.06.1969). İstanbul Üniversitesi’nde ise boykot ve işgal eylemlerine karşı çıkan öğrenciler “*İradeni çiğnetme, bu anarşistlerin hareketlerine karşı çık*” ifadelerini kullanarak eylemlere karşı imza kampanyası başlatmışlar ve çok sayıda öğrencinin imzasını toplamışlardır (Milliyet, 11.04.1969). Karşı çıkışlara rağmen ODTÜ’de işgalci grup, üniversite

yönetimine ‘boyun eğmediklerini’ ispat kastıyla işgal eylemini 15 Nisan’a uzattıklarını sözcüleri Sinan Cemgil aracılığıyla açıklamıştır (Milliyet, 10.06.1969). Ayrıca işgalci grup ODTÜ civarında gezen iki polisi rehin alarak 4 saat alıkoymuşlardır (Milliyet, 11.06.1969). Sinan Cemgil ismi bu noktada işgalci gruplar adına açık fikir vermektedir ki; Cemgil ilerleyen dönemde Deniz Gezmiş ile ön plana çıkan THKO terör örgütünün kurucuları arasında yer alacak ve 1971 yılında jandarma ile girdiği silahlı çatışmada öldürülecektir.

Nitekim FKF’li Gün Zileli 1969 işgalleri hakkında sonradan yaptığı anlatımlarda; 1968 eylemleri gibi doğaçlama gelişen tepkilerin yansıması olmayıp, FKF’nin öğrenciler nazarında edindiği prestiji ve örgütlülüğü kullanarak dayattığı öncü eylemler olduğunu söylemiştir (Çilengir, 2011: 80).

İşgallerin yeniden başlaması ile işgal eylemlerini yöneten sol gençlik gruplarınca ‘Genel Boykot Komitesi’ yapıları oluşturulmuştur. Bir sene öncenin deneyimi ile Hükümet konuya daha ciddiyetle yaklaşmış ve emniyet güçlerinin sayısını artırmıştır (Battal, 2014: 54). Ayrıca emniyet güçlerine gerekli görülen durumlarda üniversiteye girme yetkisi verilmiştir. CHP öğrencilere eylemleri sonlandırma çağrısında bulunmuştur (Soner, 2008: 133). Ancak Başbakan Demirel kanuni olmayan gençlik eylemlerinden CHP’yi sorumlu tutmuştur. ODTÜ işgal eyleminin uzatılması üzerine yönetim üniversiteyi öğrenime kapatmış ve Rektör Kemal Kurdaş’ın izni ile emniyet güçleri ODTÜ’ye girmiştir. İşgalci gençler ile emniyet güçleri arasında yoğun çatışmalar gerçekleşmiş ve çok sayıda kişi gözaltına alınarak eylem sona erdirilmiştir (Battal, 2014: 54-55). ODTÜ’deki aramalarda işgalciler tarafından hazırlanan 150 adet molotof kokteyli bulunmuştur (Soner, 2008: 134).

İşgal ve boykot eylemleri bu süreçler dahilinde son bulma eğilimine girmişken, Hükümetin üniversiteler ve akademisyenler için hazırladığı reform taslağının yürürlüğe girmeden meclisin tatile girmesi sebebi ile 29 Mayıs’tan itibaren Ankara ve İstanbul’da birçok akademisyenin üniversitelerindeki idari görevlerinden topluca istifa etme protestoları başlamıştır. Özellikle Ankara Üniversitesi’nde çok sayıda akademisyen istifa eylemine dahil olmuştur. Ankara’da Hukuk Fakültesi gençler tarafından tekrardan işgal edilmiş, İstanbul Üniversitesi yönetimi ise fırsattan istifade edilerek yeni işgal

eylemlerinin yaşanmaması için süresiz tatil kararı almıştır. Ancak kısa süre sonra üniversite tekrardan açılmış ve açılır açılmaz birçok fakültesi işgal edilmiştir. Yönetimin, güvenlik güçlerini üniversiteye daveti üzerine işgaller sonlandırılmıştır (Öztürk, 2016: 345). Eylemler esnasında Rektör Ekrem Şerif Egeli'nin aracı eylemciler tarafından taş yağmuruna tutulmuştur (Cumhuriyet, 01.06.1969).

İstanbul Üniversitesi'nde yaşanan eylemler sonrası yönetim, vaktinde yapılamayan sınavların 8-9 Haziran tarihlerinde polis nezaretinde yapılmasını kararlaştırmıştır. İstanbul Üniversitesi'ndeki işgal eylemcisi grup, 'Direniş Komitesi' adıyla durumu kınamış ve 'Faşist bir taktik' yorumu yaparak rektörü eleştirmiş ayrıca sınavlara girmeme kararı almıştır (Milliyet, 07.06.1969). Sınavların yapılacağı gün üniversitede grupla emniyet güçleri arasında yoğun çatışmalar yaşanmış ve 45 öğrenci ile 16 polis yaralanmıştır. Ayrıca 26 öğrenci gözaltına alınmış ve bazı fakültelerin sınavları ertelenmiştir (Milliyet, 10.06.1969). Emniyet güçleri ile eylemci gençler arasındaki çatışmalar üniversite bünyesinde kalmamış, sokaklara taşmıştır. Hatta ertesi gün devam ederek İstanbul'un farklı semtlerine kadar yayılmıştır. Durum ancak bir kez daha askeri birliklerin araya girmesi ile yatıştırılmıştır. Olaylar esnasında Üniversite'nin bazı asistanları da duruma müdahil olarak eylemcilerden yana bir bildiri yayınlamış ve rektörü her şeyin sorumlusu olarak suçlamışlardır (Kabacalı, 2007: 215).

Aynı gün Ankara'daki sol gruplar da harekete geçerek, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde boykot başlatmışlar ve Eğitim Fakültesi'ni işgal etmişlerdir. Ayrıca polisin 24 saat içinde İstanbul Üniversitesi'nden çıkmaması halinde direnişe başlayacaklarını bildirmişlerdir (Milliyet, 10.06.1969). 11 Haziran'da Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde çok sayıda sol gençlik grubunun katılımı ile bir öğrenci forumu düzenlenmiş, buradan çıkan kalabalık grup sloganlar eşliğinde Kızılay'a yürümüş, bu esnada denk geldikleri bir ABD aracını tahrip etmiş ve TUSLOG binasına giderek alanı taş ve molotof yağmuruna tutmuştur. Olaylar esnasında 20 öğrenci emniyet güçlerince tutuklanmıştır (Öztürk, 2016: 347-348).

Öğrencilerin şikayeti üzerine Danıştay incelemesine giren İstanbul Üniversitesi'ndeki polis gözetiminde sınava girme kararı, Danıştay tarafından durdurulmuştur (Milliyet, 11.06.1969). Ancak İstanbul'daki eylemci gençlik örgütleri

açıklama yaparak İstanbul Üniversitesi yönetimine direnmeye devam edeceklerini bildirmişlerdir. Ankara’da ki üniversitelerde ise eylemler sonlanarak normale dönmüştür (Milliyet, 16.06.1969) (Milliyet, 20.06.1969).

1969 yılının üniversite işgalleri sol-Marksist gençlik grupları tarafından gerek düzen eleştirisi ve ideolojik sebeplerle, gerekse kendi taleplerini yönetimlere zorla kabul ettirmek üzere gelişmiştir. 1968 yılında ismi duyulmaya başlayan ve ‘komando’ lakabı ile anılan ülkücü gençlik grupları ise 1969 yılında yaşanan işgal olaylarında sahnede olmuştur. Üniversite işgal eylemleri esnasında sol gruplarca ülkücü ya da diğer sağ gruplara mensup öğrencilerin üniversiteye girişi engellenmiş, ya da ülkücü gruplar işgal eylemini ve solun üniversiteler içindeki hakimiyetini kırmak istemişlerdir. Bu sebeple gruplar arasında çok fazla sayıda çatışma gerçekleşmiştir.

20 Ocak tarihinde Çapa Yüksek Öğretmen Okulu’nda 3 ülkücü genç sol gruplarca darp edilip yaralanmıştır. Bunun ertesi günü kalabalık bir ülkücü grup sopa ve bıçaklarla okula baskın düzenlemiş, bu esnada yemekte olan sol grupta buldukları bıçaklarla onlara karşılık vermişlerdir. Olaylar esnasında her iki taraftan yaralananlar olmuş ve 7 öğrenci emniyet güçlerince gözaltına alınmıştır (Milliyet, 22.01.1969).

Mart ayında ise İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde, fakülteadaki ülkücü grubun başkanı ve yanındakiler karşıt görüşlülerce darp edilmiştir. Bunun hemen sonrasında farklı fakültelerdeki ülkücü gençlerin katılımıyla Hukuk Fakültesi’ne baskın düzenlenmiş ve gruplar arasında yoğun çatışmalar gerçekleşmiştir (Öznur, 1999: 233-234). Birkaç güne yayılan çatışmalarda gruplar molotof kokteyli ve silah kullanmışlardır. Ülkücü grup fakülteye yaptığı baskın esnasında, sol gruplar tarafından Vedat Demircioğlu’nun isminin verilmiş olduğu fakülte amfisinin ismini değiştirerek Ziya Gökalp ismini yazmışlardır (Soner, 2008: 131). 12 Nisan’da ise İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi’nde boykot ile alakalı toplanan sol öğrenci grubuna, ülkücü öğrenci grubu tarafından müdahale edilmiş ve 2 öğrenci yaralanmıştır. Aynı gün benzer bir olay Çapa Yüksek Öğretmen Okulu’nda da gerçekleşmiş ve 17 öğrenci yaralanmıştır (Milliyet, 13.04.1969). 2 gün sonra ise İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde sağ gruplar tarafından düzenlenen ‘Komünizm, Siyonizm ve Kapitalizm’ karşıtı etkinlik sol

gruplar tarafından basılmış ve alana molotof kokteyli atılmıştır. Olaylar esnasında çok sayıda öğrenci yaralanmıştır (Milliyet, 15.04.1969).

4 Mayıs'ta İmran Öktem'in cenazesinde yaşanan olayların devamı olarak Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde sağ ve sol öğrenci grupları arasında kavgalar yaşanmıştır. Bu esnada farklı fakültelerden sol gruplar Gazi Eğitim Enstitüsü'ne gelerek duruma müdahil olmuş, ileride THKP-C terör örgütü ile ismi ön plana çıkacak olan Mahir Çayan tarafından el yapımı bir bomba kullanılmış ve 3 sağcı öğrenci ağır yaralanmıştır. Sol gruplar Enstitüden geri çekilirken, bazıları ülkücüler tarafından yakalanıp darp edilmiş daha sonrada emniyet güçlerine teslim edilmiştir (Öztürk, 2016: 408). 3 Haziran günü kalabalık bir ülkücü grup, bir arkadaşlarının sol gruplarca darp edilmiş olması sebebiyle Site Öğrenci Yurdu'na baskın düzenlemiş ve silahların kullanıldığı olaylarda 8 öğrenci ağır yaralanmıştır (Milliyet, 04.06.1969). 20 Haziran'da ise İzmir Ege Üniversitesi'nde boykot yapan sol gruplar ile boykota karşı olan MTTB'liler arasında yoğun kavgalar yaşanmış ve 8 öğrenci yaralanmıştır (Milliyet, 20.06.1969). Örneklerden görüldüğü üzere bu tarihler sol ve sağ gençlik gruplarının birbirleri ile yoğun ve süreğen çatışmalarının başladığı dönemdir. Bu durum hiç durmadan 1971 yılına kadar devam edecek ve neredeyse her gün farklı bir bölgede farklı bir çatışma yaşanacaktır. Bu tarihten sonra gençlik grupları arasında yaşanan çatışmaları tek tek işlemek mümkün olmayacağı için ön plana çıkanlara değinilecektir.

Gençliğin karşılıklı olarak yoğun çatışmalara girdiği bu dönemde sol gençlik örgütlerinin ilgisini çeken yeni bir hususta 'Gerilla Eğitimi' almaktır ki bu ilgi ilerleyen dönemde oluşacak terör örgütleri açısından önemli işleve sahip olacaktır. Dönem itibariyle solcu gençlerin gözünde özellikle Güney Amerika'da ve Vietnam'da ABD'ye karşı savaş yürüten gerilla liderleri revaçtadır. Ayrıca 1967 yılında gerçekleşen Arap-İsrail savaşları sonrası, Filistin'de İsrail güçlerine karşı gerilla savaşı yürüten Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), ABD desteğindeki İsrail'e karşı savaşarak bir anlamda emperyalizme karşı savaş vermektedir ve Türkiye solcuları tarafından sahiplenilmektedir. Bu noktada Türkiye'ye yakın bir coğrafyada gerek Enternasyonel bir mücadele vermek gerekse Türkiye'deki eylemlerde katkı sağlayacak silah ve gerilla eğitimi almak hesaplarıyla sol gençlik örgütlerinde FKÖ kamplarına gitme düşüncesi güçlenmiştir. 1968 yılında Türkiye'den Filistin'e giden ilk gençler TİP üyesi 18

yaşındaki Abdülkadir Yaşargün ve 19 yaşındaki Mustafa Çelik olmuş, ikisi de çatışmalarda hayatını kaybetmiştir. Haziran 1969'da Türkiye'de gerçekleşen üniversite işgal eylemleri sonrasında, üniversitelerin kapatılmış olması ve eylem öncüleri hakkında çıkarılan arama kararları gündemdeyken, FKÖ tarafından Türkiye'deki solcu gençler kamplara davet edilmiştir. Davet'e icabet eden Deniz Gezmiş, Yusuf Küpeli gibi gençlik liderlerinin de arasında olduğu grup, Şam ve Ürdün üzerinden Filistin'e ulaşmıştır. Grup, FKÖ kampında teorik ve pratik olarak gerilla eğitimi almış, silah ve diğer çatışma malzemeleri üzerine deneyimler edinmiştir. Aynı güzergahlar üzerinden Türkiye'ye döndüklerinde ise FKF kurullarında deneyimlerini anlatmışlar ve özellikle Deniz Gezmiş örneğinde görüldüğü üzere gerilla kıyafetleri ile gezerek hem diğerleri üzerinde özendirici etkide bulunmuşlar hem de kendi 'Devrimci Karizmalarını' artırmışlardır. Bu grubun dönüşünden kısa süre sonra daha kalabalık bir grup kamplara gitmiş, eğitimlerini alarak Türkiye'ye döndüklerinde ise gruptan bazıları emniyet güçlerince yakalanarak gözaltına alınmıştır (Öztürk, 2016: 402-405).

1969 yılının Temmuz ayında, 1 sene önce Konya'da yaşanan hadiselerin benzeri yaşanmıştır. İki tane camiinin avlusu ile İmam Hatip Okulu ve Kayseri Kültür Derneği'nde faili meçhul dinamitli saldırılar gerçekleştirilmiştir (Yılmaz, 1997: 133). Bunun üzerine aynı gün sağcı bir kalabalık toplanarak, Kayseri'de bir sinema salonunda düzenlenen sol eğilimli öğretmen sendikası olan Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın (TÖS) genel kuruluna yürümüş ve burada bazı kişileri darp etmiştir (Soner, 2008: 143). Ardından TİP il binasını ve bazı alkollü mekanları ve otelleri tahrip etmiştir. Olaylar 6 saat sürmüş ve 20 kişi yaralanmıştır (Höke, 1989: 52). TÖS kurulunun katılımcıları emniyet güçleri tarafından can güvenliği sebebiyle şehirden çıkarılmış ve kurul Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yapılmıştır. Bu esnada sol öğrenci grupları toplanarak Kayseri olaylarını protesto etmişlerdir (Soner, 2008: 143-144).

Ağustos ayında MTTB'de İsmail Kahraman dönemi sağ grupların kendi arasında yaşadığı yoğun kavgalı iki kongre sonrası sona ererek başkanlığa Burhanettin Kayhan seçilmiştir. Kayseri'de Nisan ayının sonunda yapılan kongrede MTTB içinde, MHP ve AP taraftarı gruplar arasında yer yer kavgalar yaşanmış ve seçimde iki parti tarafından desteklenen adaylarda yeterli çoğunluğu sağlayamamıştır. İçişleri Bakanı Faruk Sükan'ın ve Kayseri Valisinin duruma müdahil olması ile kongre ertelenmiştir. 14

Ağustos tarihinde başlayarak İstanbul'da yapılan kongrede ise gruplar arasında taş ve sopaların kullanıldığı yoğun kavgalar yaşanmış ve neticede kongreyi iktidardaki AP tarafından destek gören Burhanettin Kayhan kazanmıştır. Olayların ertesinde Bugün ve Sabah gibi muhafazakar kesime hitap eden gazeteler, ülkücüler aleyhinde sert eleştiriler yapmış ve yaşanan olaylardan onları mesul tutmuştur (Öznur, 1999: 69-76).

Söz konusu bu kongre, sağ gençlik açısından bir yol ayrımı olmuştur. Önceki yıllarda uzlaşılı halinde ortaklaşa eylemlerde ve tavırlarda buluşan sağ gençlik grupları, bu noktadan sonra 'Ülkücü', 'İslamcı', 'AP'li' gibi farklı kategorilere ayrılacaktır. MTTB bünyesindeki milliyetçi gençler yeni dönemden itibaren ülkücü kuruluşlara katılacaklardır. MTTB'nin yeni yönetimi AP tarafından destek görmüş olmakla beraber, MTTB ilerleyen dönemde; özellikle 70'li yıllarda MSP ile aynı çizgide buluşacak ve ayrıca zamanla toplumsal hareketlerden ve eylemlerden çekilecektir.

1969'un Ekim ayı sol açısından yeni bir dönüşüm getirmiş; FKF yeni bir dönüşüme ve isim değişikliğine giderek Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) ismini almıştır (Bora, 2017: 657). 1969 Genel seçimlerine gidilmeden önce seçim sisteminde yapılan değişiklik ile TİP'in ülke siyasetindeki etkisi ve meclisteki vekil sayısı önceye nazaran fazlasıyla azalmıştır. TİP'in bu durumu, FKF'ye de yansımış ve FKF dahilinde sosyalizm için Parleментар sistemi ve yasal yolları kullanmayı savunan grupların etkisini tamamen kırarak, MDD taraftarları radikal grupların tam hakimiyetine kapı açmıştır (Şen, 2014: 48-49). Dev-Genç tüzüğünde, Federasyona bağlı üyelerin "Sosyalizm Bilimini eylem kılavuzu edinmeleri" şartı koyulmuş ve Milli Demokratik Devrim düşüncesi açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca İşçi ve köylü gençlik derneklerinin de federasyona kabul edileceği bildirilmiştir (Yılmaz, 1997: 135-136). 60'lı yıllarından ikinci yarısından itibaren başlayan ve gençliğin köylü-işçi hareketleriyle ortak eylemlerde buluşması geleneği bu dönemden itibaren yoğunlaşarak devam edecektir.

Dev-Genç Türkiye tarihinde radikal sol adına gençlik öncülüğünde oluşan en önemli örgüt olmuştur (Ünüvar, 2018: 97). Dev-Genç'i, dönüşümden önceki hali olan FKF'den ayıran temel noktalardan biri; diğer tüm siyasi sol aktörler yanında kendi özgün ağırlıyla önemli bir muhatap ve çekim alanı olmuş olmasıdır. Özellikle Dev-

Genç'in sahip olduğu yüksek kitlesel güç bu durumu oluşturan etkenlerdendir (Ünüvar, 2018: 100)

Yeni ders dönemlerinin başladığı Eylül ayında üniversitelerde gençlik çatışmaları kaldığı yerden devam etmiştir. 3 Eylül günü İstanbul Üniversitesi'nde sol ve sağ gruplar silahlar ve molotoflarla birbirlerine girmişlerdir (Soner, 2008: 144). Aynı şekilde 20 Eylül günü İstanbul Işık Mühendislik Yüksek Okulu'nda yaşanan karşılıklı çatışmada Mehmet Cantekin isimli sol görüşlü öğrenci hayatını kaybetmiştir (Höke, 1989: 52). Hemen ertesi günü ise MTTB Genel Merkezinde büyük bir bomba patlamış ve 19 yaşındaki Mustafa Bilgi isimli öğrenci hayatını kaybetmiştir (Öznur, 1999: 77). Bu noktada gençlik çatışmaları 'Kan Davası' boyutunda ilerlemektedir.

1969'un ilk yarısında gerçekleşen işgal eylemleri sebebiyle aralarında Deniz Gezmiş'in de olduğu bir dizi işgal eylemcisi gençlik liderine cezalar verilmiştir (Soner, 2008: 144). Ayrıca Gezmiş hakkında gıyabi tutuklama kararı da mevcuttur (Kabacalı, 2007: 216). Gezmiş, fakülte yönetimi tarafından aldığı fakülteden ihraç cezasını görüşmek için 23 Eylül'de Dekanlığa gitmiş, onun mahiyeti olan gençler ise polise yakalanmaması için fakültede tedbir almıştır. Ancak durumu haber alan emniyet güçleri fakültenin etrafını çevirmişlerdir (Soner, 2008: 145). Gezmiş, fakültede kendini almaya gelen polislerden başta kaçarak kurtulmuş sonrasında ise teslim olmuştur. Ancak bu esnada, ODTÜ öğrencisi olan ve Gezmiş'e yardım için İstanbul'a gelen Taylan Özgür polisten kaçmak istemiş ve kovalamaca esnasında vurularak hayatını kaybetmiştir. (Cumhuriyet, 24.09.1969) Özgür'ün üzerinden 2 adet silah çıkmıştır (Bakındı, 2001: 74). Özgür'ün cenazesi 'Devrim' sloganları ve intikam yeminleri ile defnedilmiştir (Kabacalı, 2007: 216).

8 Aralık'ta ise İstanbul Yıldız'da Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi'nde çıkan çatışmada Mehmet Büyüksevinç isimli sol görüşlü öğrenci hayatını kaybetmiştir (Milliyet, 09.12.1969). Bir hafta sonra ise aynı akademide sağcılara karşı kapı nöbeti tutan Battal Mehetoğlu, sabaha karşı okula doğru gelen bir gruba kimlik kontrolü yapmak isterken silahla öldürülmüştür (Soner, 2008: 150). Bu ölümler üzerine sol gruplardan sert açıklamalar yapılmış ve protesto amacıyla bazı üniversitelerde boykotlar başlamıştır (Battal, 2014: 56).

İmran Öktem'in cenazesinde yaşananları protesto gösterilerinde yargı mensupları ve gençler tarafından orduya yapılan davet etkili olmuş olmalı ki, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi'nde yaşanan ölümler sonrasında, 69 Deniz Subayı tarafından sol içerikli ve sert bir bildiri yayınlanmıştır (Höke, 1989: 53). Bildiride; *“Bu savaş bir avuç insanın değil ki, dursun. Bu savaş senin; bu savaş ezilenlerin. Bu savaş Mustafa Kemal'in savaşı. Milli Kurtuluş Savaşı'mızın en büyük dayanağı yiğit halkımızsa, onun yumruğu devrimci gençliktir... Devrimciler ölür, devrimler sürer”* gibi ifadeler yer almaktadır (Köse, 2010: 90). Bildiri sonrasında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç duruma binaen bir açıklama yaparak; TSK'nın her nevi aşırı akımın karşısında olduğunu bildirmiştir (Battal, 2014: 56). Bildiri yayınlayan 69 subay hakkında soruşturma açılmış ve 5 tanesi bildiride imzası olduğu gerekçesiyle TSK'dan ihraç edilmiştir (Öztürk, 2016: 413). Bu örnekte bize sol gençlik grupları ile orduda örgütlenmekte olan sol cuntanın yakınlaşan teması hakkında ipucu vermektedir.

1968 ve 1969 yılları, çalışma gereği incelenen 'Gençlik Hareketleri' kavramının Türkiye'de en yoğun yaşandığı yıllar olmuştur. Özellikle 1968 yılında Türkiye, dünya ile paralel bir şekilde yoğun kitlelilik arz eden ve spontane olarak gelişen gençlik-öğrenci eylemlerine sahne olmuştur. Bu eylemler Türkiye siyasetini aktif olarak ilgilendirmiş ve eylemler, kendini oluşturan talepleri açısından tam manasıyla olmamakla beraber, belirli kazanımlar edinilmesini sağlamıştır. Ancak 1969 yılıyla beraber gençlik eylemleri aşama aşama kitlelilikten ve kapsayıcılıktan uzaklaşarak daha marjinal bir noktaya ilerlemiş ve ideolojik unsurların baskın olduğu alan hakimiyeti ve çatışma evresine girmiştir.

3.2.4. Türkiye'de 1970-1971 Yılları Gençlik Hareketleri

Gençlik hareketlerinde 70'li yıllara devrolan miras 1969'un özellikle son döneminde yaşanan örneklere uygun olarak ideolojik kutuplaşmaların derinleştiği ve aynı şekilde ideolojik hedefler doğrultusunda şiddet kullanımının gençlik nezdinde tam manasıyla meşruiyet kazandığı bir ortam olacaktır. Bu noktada aslen 1968 yılı örneklerinde görüldüğü üzere Sosyal-Toplumsal Hareketler kapsamında incelenebilecek olan 'Gençlik Hareketleri' kavramı, 70'li yıllarda az sayıda örnekle karşımıza çıkmakla beraber; çoğunlukla göreceğimiz kapalı, kitleli olmayan, radikal gençlik gruplarını ve eylemlerini esasen tam anlamıyla karşılamamaktadır. 60'lı yılların kitleli gençlik

mitingleri azalacak, ülke içi ve ülke dışı siyaset konuları gençlik nezdinde daha az rağbet görecektir. Bu dönemde okulların yaşanan çatışmalar ve işgaller sebebiyle tekrarlayan biçimde süresiz olarak kapatılmaları da kitlesel eylemlerin bir anlamda önüne geçmektedir. Ancak bu dönem neredeyse her gün sokaklarda ya da kampüslerde gerek sağ ve sol grupların gerekse sol gruplar ile emniyet güçlerinin çatışmalarını görmek mümkündür. Olayların kronolojik olarak gelişim seyrinin verilmeye çalışıldığı bir önceki kısmın aksine 1972 yılına kadar uzanan bu süreçte; öne çıkan hadiselere, gençlik tarafından kurulan terör örgütlerine ve darbe planlayan cuntaların olaylara tesirlerine değinilmeye çalışılacaktır.

1970 yılı boyunca gerçekleşen çatışmalarda; ülkücü öğrencilerden Süleyman Özmen, Yusuf İmamoğlu, Dursun Önkuzu Solcu öğrencilerden Yaşar Serpin, Mustafa Kuseyri, Hüseyin Aslantaş, Nail Karaçam, İlker Mansuroğlu hayatlarını kaybetmişlerdir (Aydemir, 2014: 89-91). Ayrıca bir çatışma esnasında iki ateş arasında kalan Tabip Asteğmen Necdet Güçlü de hayatını kaybetmiştir (Öznur, 1999: 250).

1970 yılının hemen başında gençler tarafından siyasi içerikler taşımayan tepkisel bir dizi eylem gerçekleştirilmiştir. Ankara'da Belediyenin yeni alınan kararla toplu taşımada yüksek öğrenim kimliklerini geçerli kabul etmeyerek paso alma uygulaması başlatması gençlerin büyük tepkisine sebep olmuştur. 2 Ocak'ta bir grup genç Ankara Beşevler kavşağında otobüslerin yolunu keserek geçmelerine izin vermemiştir. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nden bazı gençler ise yolunu kesip yolcularını indirdikleri bir otobüsü fakültelerinin bahçesinde alıkoymuştur. Aynı eylem Hacettepe Üniversiteli bir grup tarafından da gerçekleştirilmiştir (Milliyet, 03.01.1970). İlerleyen günlerde ise Ziraat Fakültesi öğrencileri aynı eylemi gerçekleştirmek istemiş ancak emniyet güçlerinin olaya müdahil olması ile 4 öğrenci yaralanmış ve birçoğu gözaltına alınmıştır. Emniyet güçleri fakülteye girmiş, onların girişinden Dekanı mesul tutan gençler ise makam odasına giderek Dekanın makam koltuğunu camdan aşağı sarkıtıp ateşe vermişlerdir. Olayların üzerine Dekan ve Yönetim istifa etmişlerdir (Milliyet, 07.01.1969).

1969-1970 öğretim yılında öğrenci taleplerine yönelik bir kısım siyasi olmayan boykot ve işgallerde yaşanmıştır. İzmir Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari İlimler

Fakültesi öğrencileri; derslere öğretim üyeleri yerine araştırma görevlilerinin girmesi, yemek ve kitap fiyatlarının pahalı olması, bir öğretim üyesinin öğrencilere hakaret etmesi gibi sebeplerle 1969'un aralık ayında işgal eylemi başlatmışlar ve dekanın istifasını istemişlerdir (Milliyet, 5 Aralık 1969). 6 Ocak'ta ise 25 Aralık'tan beri reform talebiyle boykotta olan İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi öğrencileri işgal başlatmışlardır (Milliyet, 07.01.1970). 12 Ocak'ta ise İTÜ öğrencileri yönetmelikteki bazı maddelerin öğrenci haklarını sınırladığını söyleyerek boykot başlatmışlardır (Milliyet, 14.01.1970).

Ocak ayının başlarında Hükümet, öğrenciler ve akademik camia tarafından talep edilen eğitim sistemi ile alakalı reformları gerçekleştirebilmek adına girişimlerde bulunmuş ve Üniversite Reform Tasarısı hazırlanması amacıyla Milli Eğitim Bakanı öncülüğünde Ankara Üniversitesi, İstanbul ve İstanbul Teknik Üniversiteleri, Ege Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi senato temsilcileri toplanmışlar ve tasarı ile alakalı prensip kararları almışlardır. Kurul tarafından çalışmalar için ileri tarihte tekrar toplanılması kararlaştırılmıştır (Milliyet, 08.01.1970). Bu noktada eğitim reformuna dair kitlesel ve demokratik öğrenci taleplerinin yönetimler tarafından değerlendirildiği ve taleplerin yerine getirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

1970 yılının en etkili ve bir anlamda farklı öğrenci hareketleri ise, Ocak ayından başlayarak Mart'a uzanan bir süre zarfında ODTÜ'de yaşanmıştır. Buradaki eylemleri farklı kılan husus öğrenci ve öğretim üyelerinin ortak taleplerle ortak eylemler gerçekleştirmiş olmasıdır. ODTÜ Mütevelli Heyetinin Rektörlük için Öğrenci Birliğinin desteklediği ve içlerinde Prof. Dr. Erdal İnönü'nün de olduğu üç adaydan birini seçmeyerek Prof. Dr. Mustafa Parlar'ı seçmesi birçok akademisyenin ve öğrencinin yoğun tepkisine neden olmuştur. ODTÜ'de çoğu fakültenin genel kurulu bu karar üzerine istifa etmiş, 3000 civarı öğrencinin katıldığı bir forum düzenlenerek Mütevelli Heyeti kararını geri çekene kadar boykot eylemi başlatılmıştır. 29 Ocak'ta öğretim üyelerinin büyük çoğunluğunun katılımı ile Olağanüstü Genel Kurul toplanmış ve Mütevelli heyetinin kararı 2 Şubat'a kadar geri çekilmezse topluca istifa kararı alınmıştır. Yaşananlar üzerine yeni Rektör Parlar, bütün idari görevlerinden istifa etmiştir ancak bu yeterli olmayarak, Öğrenci Birliğinin desteklediği üç adaydan biri

rektörlüğe atanıncaya dek boykotun devam edileceği açıklanmıştır (Milliyet, 30.01.1970) (Milliyet, 01.02.1970).

2 Şubat'ta Mütevelli Heyeti, muhalifler adına Akademik Konsey ve Dekanlar toplanarak durumu görüşmüş ve Mütevelli Heyeti söz konusu üç adaydan birinin Rektör seçimi yapılana kadar vekil olarak tayin edilmesini kabul etmiş, diğer iki aday İnönü lehine adaylıktan çekilmişlerdir. Toplantıdan Üniversite yönetmeliğinde ve rektör seçim usullerinde değişikliğe gidilmesi kararı çıkmış ve bir protokol imzalanmıştır. Ancak protokol, Mütevelli Heyetinin bir kısmı tarafından kabul görmeyerek imzalanmadığı için birçok öğretim üyesi istifa etmiş ve öğrencilerde boykota devam kararı almıştır (Milliyet, 03.02.1970) (Milliyet, 04.02.1970) (Milliyet, 06.02.1970).

16 Şubat'ta yapılan devam toplantısında, İnönü rektör vekili olarak atanmış ve yönetmelik değişikliği taslağının Akademik Konsey tarafından hazırlanması kabul edilmiştir (Milliyet, 17.02.1970). Ancak yine de tatmin olmayan öğrenciler yönetmelik değişikinceye kadar boykota devam etme kararı almıştır (Milliyet, 24.02.1970). Bu noktada İnönü devreye girerek rektör vekili sıfatıyla öğrenci taleplerine yönelik hızlı düzenlemeler yapmıştır (Milliyet, 25.02.1970). Öğrencilerde bu şekilde 2 Mart'ta boykotu bitirme kararı almıştır (Milliyet, 03.03.1970).

ODTÜ olayları böyle sonlanırken, Şubat ve Mart aylarında yeni bir gelişme olarak Üniversite Reformu çalışmaları bir seviyeye ulaşmış; İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ege Üniversitesi temsilcileri ortak bir reform paketi üzerinde uzlaşmıştır. Paket genel çerçevede; Üniversitelerin tek kanuna tâbi olması, mâli özerklik, tam gün çalışma, öğrencilerin hem karma kurullara hem öğrenci disiplin kurullarına üye olması, yeni üniversitelere öğretim üyesi yardımı, öğretim üyelerinin her alanda denetime tâbi tutulması, üniversite organlarının daha kolay işler hâle getirilmesi gibi maddeler içermektedir (Milliyet, 03.02.1970). Daha sonra taslak incelenmek üzere Üniversite yönetimlerine yollanmıştır (Milliyet, 06.03.1970). Ancak Ankara Üniversitesi Senatosu belirli sebeplerle tasarıya onay vermemiştir (Milliyet, 07.03.1970). Öğrenciler nezdinde 1968 yılından beri beklenen reform tasarısının gerek eksik görülmesi gerekse yeni sebeplerle ertelenmesi, tekrardan boykotlara neden olmuş; Ankara Üniversitesi'nde Dil Tarih Coğrafya, Siyasal Bilgiler,

Eğitim ve Edebiyat Fakülteleri ile İstanbul Üniversitesi Diř Hekimliđi fakóltesi ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde boykot başlamıştır. İTÜ'de ise boykotta olan öğrenciler Rektörlüğü işgal etmişlerdir. Ayrıca bazı öğrenciler açlık grevine başlamıştır. İstanbul Üniversitesi Orman Fakóltesi'nde ise daha önce boykot hareketlerine liderlik eden bazı öğrencilerin disiplin cezaları almaları sebebiyle boykot başlatılmış ve neticede Fakólte yönetimi istifa etmek zorunda kalmıştır (Öztürk, 2016: 351-352).

Dev-Genç Ocak ayında Manisa Aksihar'da tütün ekicileri ile ortaklaşa bir eylem gerçekleştirerek 'Tütün Sömürüsünü Protesto' mitingi düzenlemiştir (Kabacalı, 2007: 218). 16 Mart 1970'de ise Dev-Genç öncülüğünde bir dizi eylem ve yürüyüş gerçekleştirilmiş; önceki senelerde yaşanan olaylarda hayatını kaybeden sol görüşlü gençler anılmış, ABD ve Emperyalizm karşıtı bildirimler dağıtılarak bazı ABD menşeili şirketler ve AP binaları taşlanmıştır (Öztürk, 2016: 295). Ayrıca bu hafta 'Bağımsızlık Haftası' ilan edilmiştir (Battal, 2014: 57). Yine Mart ayında Dev-Genç öncülüğünde 'Kıbrıs Haftası' düzenlenmiş, ABD Emperyalizmine ve onun desteğini alan yönetimlere karşı halkların kardeşliği mesajı verilmiştir (Öztürk, 2016: 296).

9 Mayıs'ta ise Ülkü Ocakları Birliği tarafından Ankara'da büyük katılımlı bir organizasyonla '9 Işık' mitingi tertip edilmiştir. MHP genel başkanı Türkeş'inde konuşma yaptığı mitingde; Türklüğün ve Vatanın selameti için komünistlerle sonuna kadar mücadele mesajı verilmiştir (Öznur, 1999: 258).

1970 yılında döneme dair ilginç sayılabilecek bir eylemde Mayıs ayında polisler tarafından gerçekleştirilmiştir. Hükümet tarafından hayata geçirilmesi planlanan 'Personel Kanunu'nun polisler açısından geçim sıkıntısına ulaşacak boyutta aleyhte bir uygulama olduğu gerekçesiyle Ankara'da görev yapan çok sayıda polis göreve çıkmayarak bir forum düzenlemişlerdir. Ankara'da gerçekleşen bu eylem daha sonra İstanbul'da da tekrar edilmiştir (Kabacalı, 2007: 219). Bu eylemler esansında polisler tarafından gündemde yoğun yer tutan polis-öğrenci çatışmalarına dair açıklamada bulunulmuş; polisler iktidarın adamı olmadıklarını, çoğunlukla gençlerle karşı karşıya getirildiklerini ve bunu istemediklerini bildirmişlerdir (Höke, 1989: 56). Ayrıca sıklıkla "*Biz kimsenin değil, milletin polisiyiz*" mesajı vermişlerdir (Kabacalı, 2007: 219).

Muhtıra öncesi son dönemin en yoğun toplumsal hareketi ise 1970 yılı Haziran'ında gerçekleşen ve literatürde '15-16 Haziran Olayları' olarak yer tutan büyük işçi eylemleridir. Kuruluşundan çok kısa süre geçmesine rağmen 1970 yılına gelindiğinde DİSK, 800 bin civarı üyeye ulaşmıştır. Devlete bağlı Türk-İş'in, DİSK'in gerisinde kalması ayrıca aynı dönemde Bülent Ecevit tesiri ile CHP'de görülen ve işçi-emekçi kesimine hitap eden 'Ortanın Solu' siyaseti, AP iktidarını kendi lehine düzenlemeler yapmaya teşvik etmiştir. Bu çerçevede AP tarafından 12 Haziran'da Sendikalar Kanunu'nunda bazı değişiklikler yapılarak güçlenen DİSK'e karşı tedbir alınmak istenmiştir (Aydın-Taşkın, 2017: 191-192). Tasarıya CHP'den de olumlu yaklaşım gelmiştir ve 13 Haziran'da konu meclis gündemine taşınmıştır (Baydar-Ulagay, 2011: 129). DİSK genel başkanı Kemal Türkler; DİSK'in kapatılmak istendiğini ancak işçi sınıfının buna izin vermeyeceğini bildirmiştir. Nitekim 15 Haziran'da DİSK'in çağrısı ile İstanbul'da büyük çaplı protesto gösterileri ve yürüyüşleri düzenlenmiştir (Köse, 2010: 96-97).

İstanbul'da fabrikaların yoğun olduğu bölgelerde başlayan yürüyüşler kısa sürede tüm şehre yayılmıştır. Eyleme Dev-Genç'te dahil olmuş ve çok sayıda genç, işçilerle yürüyüşe katılmıştır (Höke, 1989: 56). Özellikle 16 Haziran'da eylem hat safhaya ulaşmış ve sayısı 70 bini bulan işçi eyleme dahil olmuştur (Yılmaz, 1997: 139). İstanbul'un çeşitli semtlerinde toplanan işçiler şehrin merkezlerine doğru ilerlerken aynı anda Adapazarı ve İzmit'ten yola çıkan kalabalık işçi kitleleri de İstanbul'a doğru harekete geçmiştir. Güvenlik güçleri grupların birleşmelerini ve merkezi noktalara ulaşmalarını engellemek için köprüleri kaldırtmış ve çok sayıda polislin katıldığı barikatlı önlemler almıştır (Aydın-Taşkın, 2017: 192-193). Ancak önlemler çatışmaları önleyememiş ve eylemci işçilerle güvenlik güçleri arasında yaşanan çatışmalarda 3 işçi ve 1 polis hayatını kaybetmiştir (Yılmaz, 1997: 139). Ayrıca olaylara dair dikkat çekici bir hususta eylemci grupların taşıdığı Orak-Çekiç'li bayraklar ve komünist liderlerin resimleri olmuştur (Yeşilyurt, 2008: 118). Dev-Genç 15-16 Haziran olaylarında, eylemlerin öncesinden sonrasına dek gerek basın bildirimleri ile gerekse fiili olarak tam destekle dahil olmuştur (Höke, 1989: 57). 15-16 Haziran olayları işçilerin meydana getirdiği sınıfsal bir toplumsal hareket olarak, sosyalist devrim peşinde olanların motivasyonunu ve inancını artırmıştır (Baydar-Ulagay, 2011: 131).

Yaşanan yoğun olaylar neticesinde İstanbul ve Kocaeli’de sıkıyönetim ilan edilmiş ve DİSK yöneticileri tutuklanmıştır (Soner, 2008: 164). Ayrıca olaylara karışan 162 eylemci işçi de gözaltına alınmıştır (Aydın-Taşkın, 2017: 193). İşçilerle beraber eylemlerin göbeğinde yer alan Dev-Genç yöneticileri de tutuklanmış ve ilerleyen günlerde gruplar beraber yargılanmıştır (Soner, 2008: 163). İlerleyen günlerde hükümetin Sendikalar Kanunu’nda yapmayı öngördüğü değişiklik Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir (Aydın-Taşkın, 2017: 193). Olaylar ile alakalı olarak Demirel; *“Bu düpedüz bir ayaklanmadır. Devlet kuvvetlerine silah atılmıştır. Yurdun bu köşesini huzur ve sükuna kavuşturmada en son çaremiz, başvurabileceğimiz en çabuk netice alabileceğimiz çaremiz de sıkıyönetimdir.”* İfadelerini kullanmıştır (Köse, 2010: 97). Sıkıyönetim uyarınca, sokağa çıkma yasağı ilan edilerek gösteri düzenleme hakları kaldırılmış, silah taşıma yasağı getirilmiş, grev ve lokavt haklarının kullanılması da askıya alınmıştır (Üskül, 1997: 183).

Fransa’da 1968 yılı Mayıs’ında öğrenci talepleri ile başlayan eylemlerin çok kısa süre içinde başta büyük işçi gruplarına ardından toplumun farklı kesimlerine yayılma sürecine daha önce değinilmiştir. Bu yayılma esnasında eylemler, çıkış noktasından gerçekleşen sapma ile Marksist bir karaktere bürünerek, ülkede devlet organlarının işlevini yitirmesine sebep olan bir anarşi ortamı oluşturmuştur. Dolayısıyla eylemler ülkeyi ve toplumu, Marksist bir devrim ihtimalini zorlayacak safhaya getirmiştir. 15-16 Haziran olayları bu açıdan değerlendirildiğinde; çıkış noktası temel hak talepleri içermekte olan eylemler gibi gözükmeyle beraber, Dev-Genç gibi radikal bir sol gençlik örgütünün uzun zamandır edindiği saha ve çatışma tecrübesi ile on binlerce işçinin dahil olduğu bir sokak hareketine bir anlamda rehberlik etmesi ve bu eylem kitlesinin taşıdığı semboller, olayın Fransa 68’inin Türkiye provası olduğunu berrak bir biçimde göstermektedir. Türkiye’de 1968 yılından itibaren seviyesi sürekli artarak yaşanan her olay, 12 Mart muhtırası için yeni bir adım olurken, 15-16 Haziran olayları da bu duruma fazlasıyla katkı sağlamıştır. Olaylar devlet yönetimi tarafından düzene yönelen bir tehdit olarak algılanmış ve dolayısıyla sıkıyönetim ilan edilmiştir. Fransa örneği ile yaptığımız kıyaslamada ek olarak Türkiye’de bu dönem Ordu içinde serpilmeye çalışan ve darbe yapmak için uygun toplumsal şartları kollayan bir sol cunta ve onun gençlik-aydın sivil destekçileri de mevcuttur.

Yazın bitişi ile beraber başlayan yeni öğretim yılında üniversitelerde bir kısım ideolojik boykot ve işgal eylemleri yaşanmıştır. 12 Ekim’de Hacettepe Üniversitesi’nde yasadışı fiillerinden ötürü öğrenim hakkı sonlandırılan öğrenciler hakkındaki kararın değiştirilmesi için işgal eylemi gerçekleştirilmiş ancak Üniversitenin tatil edilmesi sebebiyle işgal sona ermiştir (Milliyet, 13.10.1970). 16 Kasım’da Türkiye çapında 10 Eğitim Enstitüsü’nden 3000 civarı öğrencinin desteğiyle, enstitülerin özerk statü sahibi olması talep edilmiş ve dört günlük ihtar boykotu düzenlenmiştir (Milliyet, 17.11.1970). 10 Kasım’da İstanbul Robert Koleji Yüksek Okulu’ndan öğrenciler, okullarının özerk statüde bir üniversite olması talebiyle boykot başlatmışlar ve 19 Kasım’da Ankara’ya yürüyüş düzenlemişlerdir. Ankara’da Cebeci semtinde konuyla alakalı bir miting tertip edilmiş ancak atılacak sloganlar konusunda anlaşmazlık yaşayan Dev-Genç’li gruplarla Sosyal Demokrat gruplar arasında eylem esnasında fiziksel kavgalar yaşanmıştır (Milliyet, 20.11.1970).

24 Kasım’da İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü kişisel sebeplerle görevinden istifa etmiş bunu fırsat olarak değerlendiren sol gruplarda “ Halkımızın devrimci uyanışından rahatsız olan egemen çevreler ülkeyi faşizm ile yönetmek istiyor” gibi sebeplerle boykot başlatarak tüm üniversiteleri boykota davet etmişlerdir (Milliyet, 25.11.1970). Çağrı diğer üniversitelerdeki sol gruplardan icabet almış ve hemen ertesi gün İstanbul Üniversitesi hukuk Fakültesi’nde bir forum düzenlenerek “Artan Faşist Baskılara” karşı süresiz boykot kararı alınmıştır. Ayrıca Forumdan çıkan öğrenciler, yasadışı eylemlerde buldukları gerekçesiyle haklarında soruşturma açılan sol görüşlü akademisyenlere destek için Dekan’ın odasını yağmalamışlardır. Olayla alakalı 17 öğrenci tutuklanmış ve fakülte 3 gün müddetle kapatılmıştır (Milliyet, 26.11.1970) (Milliyet, 27.11.1970). 27 Kasım’da ise Ankara’da; Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nden aynı ideolojik gruplar tarafından İstanbul’a uyularak benzer sebeplerle boykot başlatılmıştır. Ayrıca yine 27 Kasım’da Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi’nde Tarih dersi sınavını ‘Burjuva Tarihi’ okutulduğu gerekçesiyle yaptırmak istemeyen bir grup öğrenci, sınav salonunu ve akademik görevlilerin odalarını yağmalamıştır (Milliyet, 28.11.1970).

Öne çıkan bu hadiseler dışında muhtıraya dek ufak çaplı bazı boykot hareketleri görülmüştür. Ancak örneklerden de görüldüğü üzere bu dönem gerçekleşen eylemler,

kitleliliğini yitirmiş marjinal siyasi eylemlerdir. Sağ-sol çatışmaları yönünde ise Haziran ayında ilan edilen Sıkıyönetim, İstanbul özelinde gençlik çatışmalarını bitirebilmiş olmamakla beraber bir süreliğine de olsa azalmasına katkı sağlamıştır. Dev-Genç yöneticilerinin gözetiminde olması da bu süreçte bir etken olmuştur. Ancak ideolojik gençlik çatışmaları 12 Mart muhtırasına kadar devam edecektir.

1971 yılının başlangıcından itibaren Ülke çapında çok sayıda faili meçhul bombalama eylemi gerçekleşmiştir. Ocak ayında sırasıyla; İzmir Ege Üniversitesi Matbaası bombalanmış, İstanbul Çapa Yüksek Öğretmen Okulu, Edirnekapı Vatan Öğrenci Yurdu ve Ankara Edebiyat Fakültesi amfisinde patlama gerçekleşmiş, Özel Yükseliş Koleji'ne dinamit atılmış, Ankara Maltepe Polis Lokali ve Yatakhane ile Ankara Mithatpaşa Türk Yükselme Cemiyetine bombalanmış, İstanbul Çapa Yüksek Öğretmen Okuluna dinamit atılmış, Ankara'da Tuslog binası önünde Amerikalılara ait bir otomobile dinamit yerleştirilmiş, Orman Fakültesi Öğrenci Yurduna dinamit atılmış, İstanbul Hilton Oteline saatli bomba düzeneği yerleştirilmiştir. Şubat ayında sırasıyla; Vietnam Büyükelçiliğine ve Ankara Emniyet Sarayı'na bomba yerleştirilmiş, Hukuk Fakültesinde Patlama gerçekleşmiş, Gaziantep'te Genç Ülkücüler Derneği ile Çınarlı Camisine dinamit atılmış, Ankara'da Ulucanlar semtinde patlama gerçekleşmiş yine Ankara'da Odalar Birliği binasına Molotof kokteyli atılmış, Ankara Meşrutiyet Caddesi'ndeki Osmanlı Bankası şubesi, Ankara Kurtuluş semtinde Niğde Öğrenci Yurdu ve Ankara Bahçelievler semtinde patlama gerçekleşmiş, Adalet Partisi Gençlik Kolları Merkezi'ne dinamit atılmıştır. Mart ayında ise Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu'nda patlama gerçekleşmiş, Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi'ne dinamit atılmış ve Trabzon'da bir konser sırasında alana bomba atılmıştır (Kabacalı, 2007: 221-222).

Örneklerden görüldüğü üzere 1971 yılının başından itibaren Türkiye'nin çeşitli yerlerinde faili meçhul terör eylemleri gerçekleştirilmiş ve hemen üstüne 9 Mart'ta başarısız bir askeri darbe girişimi yaşanmıştır. İki verinin arasında kurulabilecek en makul ilişki; planlanan darbenin halk ve toplum dinamikleri nezdinde meşruiyetinin sağlanabilmesi için darbe öncesinde uygulamaya konulan planlı bir kaos ve toplumsal çatışma ortamıdır. Nitekim konunun incelenen kısmıyla; 1968 yılından itibaren meydana gelen çok sayıda eylemde, sol gençlik örgütlerinin planlı olarak polis ile

çatışmalarına rağmen karşılarına asker çıktığında her zaman uzlaşmacı davranmaları ve ordu lehinde sloganlar atmaları gerçeği bu iddiayı destekleyen bir unsurdur. 1970 yılı sonlarından itibaren Dev-Genç'ten ve MDD teorisyeni Mihri Belli'nin fikri himayesinden ayrılarak kendi yollarını çizen gençlik temelli silahlı örgütler ve ortaya koydukları eylemler 1971-1972 yıllarında Türkiye gündeminde geniş yer tutmuştur. Bu noktada söz konusu örgütleri ve '9 Mart Cuntası' nı incelemek gerekli olacaktır.

3.2.5. Dev-Genç Bünyesinden Doğan Örgütler

1970 yılının başlangıcı Dev-Genç açısından bir kırılmayı da beraberinde getirmiştir. FKF'nin Dev-Genç'e dönüştüğü 1969 yılının Ekim kongresinde yaşanan bir takım görüş ayrılıkları, Ocak ayında somut olarak kendini göstermiştir (Atalay, 2009: 46). MDD yanlısı grubun yayın organı konumunda olan 'Aydınlık Sosyalist Dergi'nin (ASD) Ocak sayısında Doğu Perinçek ve çevresi tasfiye edilmiştir. Bunun üzerine Doğu Perinçek, Cengiz Çandar, Atıl Ant, Ömer Özerturgut ve Gün Zileli'nin içinde olduğu grup 'Proleter Devrimci Aydınlık' (PDA) dergisini çıkartmaya başlamıştır. Bu yol ayrımında MDD düşüncesinin teorisyeni Mihri Belli ASD safhında yer almıştır (Öznur, 2004: 244-245). Mihri Belli ve Mahir Çayan ilerleyen günlerde ASD'deki yazılarında, PDA grubunu MDD düşüncesini anlamamakla ve 'Sağ Sapma' içinde olmakla suçlamışlar, PDA grubu ise onları 'Sol Sapma' içinde olmakla suçlamıştır (Atalay, 2009: 46-47). Ayrıca bu zaman aralığında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde organize edilen sol yönlü bir panelde; PDA grubu ASD grubunu ilkesizlikle suçlamış, ASD grubu ise onları 'Küçük burjuva kuyrukçusu' olarak nitelemiştir. PDA grubu sonradan Dev-Genç'ten de tasfiye edilmiştir. Bu dönemden sonra ASD ve PDA grupları arasında sıklıkla fiziksel kavgalar yaşanmıştır (Feyizoğlu, 2004: 177-178).

Yaşanan bu bölünme sonrası Dev-Genç'te yaşanan ikinci bir bölünmede 1970 yılının Ekim ayında yaşanmıştır. Belli'nin önderliğinde MDD yönlü siyaset izleyecek bir siyasi parti kurma girişimleri çerçevesinde 29-30 Ekim tarihlerinde TİP'e muhalif sol kesimlerin bir araya getirilmeye çalışıldığı bir organizasyon tertip edilmiştir. Bu noktada Belli ile yaşadıkları fikri anlaşmazlıklar neticesinde Mahir Çayan, Yusuf Küpeli, Ertuğrul Kürkçü, Münir Ramazan Aktolga gibi isimlerin olduğu grup ASD'den

ayrılmıştır. Organizasyondan kısa süre sonra ‘Aydınlık Sosyalist Dergi’ye Açık Mektup’ isimli bir bildiri hazırlayarak; Belli’den ayrılmalarının sebebini, onun sağcı görüşleri olduğunu ve şerefi olan her devrimcinin yapacağı gibi ayrıldıklarını bildirmişlerdir (Şen, 2014: 49-50). Bu grup Mahir Çayan ile özdeşleşen Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKP-C) örgütünü oluşturacaktır. Aynı zaman aralığında Dev-Genç’ten ayrılan Deniz Gezmiş ve çevresi ise Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) örgütünü kuracaktır. Başlangıçta PDA grubu ile hareket eden İbrahim Kaypakkaya ve çevresi ise fikri anlaşmazlıklar neticesinde gruptan ayrılarak Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO) örgütünü kurmuştur (Aydın-Taşkın, 2017: 192). İsmi geçen örgütler dışında küçük çaplı çok sayıda grup var olmakla beraber, nüfuz ettikleri kitleler bakımından ana eksen yapılar bahsi geçen bu örgütler olmuştur. Özellikle THKO ve THKP-C örgütleri etkili şiddet eylemleri ile ön plana çıkmıştır.

3.2.5.1. THKO ve THKP-C

1960 ve 1970’li yılları şekillendiren küresel koşullarda radikal sol düşünceye sahip gençler arasından Küba Sosyalist Devrimi deneyi her zaman etkileyici olmuştur. Bu deneyimde ise en çok dikkat çeken husus ‘Devrimci Gerilla Savaşı’ fikridir ki Ernesto Che Guavera gibi ikonlaştırılan gerilla liderleri ve metotları üzerinden bu fikir, dünya çapında sol eğilimli genç kitlelere ihraç edilmiştir. Tabii olarak Türkiye gençleri de bundan nasibini almıştır.

‘Fokoculuk’ olarak adlandırılan ve Regis Debray kalemiyle sistematize edilen söz konusu yaklaşım, Küba deneyimi üzerinden; gerilla savaşı ile düzenli orduların mağlup edilebileceği, gerilla savaşının kırsal alanlarda yürütülmesi gerektiği ve devrimin gerçekleşmesi için ideal şartların oluşması beklenmeden ‘Profesyonel Devrimci’ kadroların bu şartları oluşturabileceği temel argümanları etrafında şekillenmiştir. Debray’a göre; küçük gruplar halinde kırsal alanlarda hareket eden gerillalar; yapacakları şiddet eylemleri sayesinde devleti ve yönetimi yıpratarak zor duruma düşürebilir ve elde ettikleri propaganda gücü ile halkı ayaklanmaya teşvik edebilirler. Bunun ardından ise devrimi gerçekleştirecek etkili silahlı güçler oluşturabilirler (Marxists, 2018). Konuyla ilgisi açısından Deniz Gezmiş’in yargılandığı sıkıyönetim mahkemesinde mesleğinin sorulması üzerine verdiği cevap; ‘Profesyonel Devrimci’ olmuştur.

Debray'dan sonra gerilla savaşına dair ortaya koydukları ile genç kitlelerden ilgi gören başka bir isim ise Carlos Marighella'dır. Marighella, fokoculuk yaklaşımını bazı yönleriyle eleştirmiş ve kendi görüşlerini; gerilla örgütlerinin hem kırlarda hem şehirlerde büyük bir gizlilik içinde örgütlenerek, şehirler öncelikli olmak üzere silahlı propaganda faaliyetlerinde bulunmaları, bu vesileyle yönetime muhalif tüm kesimlerin umudu olarak kitleleşmeleri ve ardından bir halk isyanı başlatmaları çerçevesinde ortaya koymuştur. Ayrıca Marighella, gerilla savaşının netice elde etmesinde; askeri birliklere saldırılar, silahlı banka soygunları gibi terör faaliyetlerini elzem görmektedir (Öztürk, 2016: 449).

Söz konusu yaklaşımlar, fiziksel ve psikolojik olarak aksiyon ve eylem oluşturma potansiyeli en yüksek düzeyde olan gençlik üzerinde önemli derecede etkili olmuştur. Özellikle 1969 seçimleri sonrası TİP'in meclisteki etkinliğini kaybetmiş olması ile demokrasiden beklentilerin tükenmesi ve darbeci cuntalar tarafından şiddet eylemleri gerçekleştirmeleri yönünde gençlere yapılan telkinler, gençlik hareketlerinin başından beri radikal eğilimleri ve eylemleri ile öne çıkan grupların etkinliğini ve nüfuz alanını artırmış neticede gençlik temelli terör örgütleri ortaya çıkmıştır.

Kendini THKO olarak adlandıran örgüt, 1970 yılının sonlarında kurulmuş olup çekirdek kadrosu Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Sinan Cemgil, Yusuf Aslan, Cihat Alptekin, Kadir Manga ve Alparslan Özdoğan'dan oluşmaktadır. Örgüt mensuplarının büyük çoğunluğu Filistin Kamplarında Gerilla ve savaş eğitimi almıştır. Örgüt kendi içinde 'Kır Gerillası' ya da 'Şehir Gerillası' eylem metotlarını uygulamak noktasında itilaf etmiş ancak Deniz Gezmiş ve Sinan Cemgil'in tesiri ile, kırlardan başlanarak şehirleri kuşatma fikri kabul görmüştür. Bu amaçla örgüt tarafından Malatya'nın dağlık bölgelerinde arazi çalışması ve silah yığınağı yapılmıştır. Ancak buna rağmen THKO, gelişen şartlar sebebiyle kendini çoğunlukla şehir eylemlerinde gösterecektir (Aydın-Taşkın, 2017: 187).

Hüseyin İnan, örgütün teorisyeni konumunda olmakla beraber, örgüt fikren özgün bir yol ortaya koymamış ve MDD düşüncesinin ekseninde kalmıştır. Örgüt, ABD emperyalizminin sömürgesi kabul ettikleri Türkiye'yi, tam bağımsız hale getirme iddiası taşımıştır (Ergişi, 2014: 29). Bunun ise ancak silahlı halk savaşı ile mümkün

olacağını savunmuştur (Acaer, 2010, 42). Bu noktada THKO'nun bakış açısı 'Gerilla Savaşı' teorisyenleriyle paralellik taşımaktadır ki, İnan tarafından kaleme alınan görüşlerde; devrimci parti devrimci ordudan(gerilla) doğar görüşü dillendirilmiştir (Bora, 2017: 661).

THKO eylemlerine 28 Aralık 1970'de ABD büyükelçiliğinin önündeki Türk polis noktasına ateş açarak başlamıştır (Aydın-Taşkın, 2017: 187). 11 Ocak 1971'de ise eylemlerinin finansmanı için Ankara'da İş Bankası şubesi örgüt tarafından soyulmuştur (Mater, 2009: 373). Bu soygunda Deniz Gezmiş ve diğer örgüt mensupları yüzlerini gizlemeyerek aynı zamanda propaganda amacı taşımışlardır (Mater, 2009: 376). 15 Şubat'ta ise Ankara Balgat'taki bir ABD üssünü basarak ABD'li bir çavuşu kaçırmışlardır (Aydın-Taşkın, 2017: 187). 20 Şubat'ta örgütün İstanbul kolu ateş açmak suretiyle iki polisi yaralamıştır (Köse, 2010: 66). THKO'nun kendini kamuoyuna açık şekilde duyurması ise Mart ayında gerçekleşmiştir. Örgüt 3 Mart'ta Ankara'da ABD radar üssünde görevli 4 ABD'li askeri kaçırmış ve ertesi gün askerler için 400 bin TL fidye istediğini ve örgütsel hedeflerini kamuoyuna açıklamıştır (Aydın-Taşkın, 2017: 187). Bu olay üzerine güvenlik güçleri sert tedbirler alarak THKO'luları aramaya başlamıştır. Bu sebeple ODTÜ'de arama yapılmak istenmiş ancak ODTÜ'ye gelen askeri birliklerin üzerine ateş açılmasıyla saatler boyu süren yoğun çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalarda bir jandarma er şehit edilmiş ve bir öğrenci hayatını kaybetmiştir. Olaylar üzerine kaçırılan ABD'li erler örgüt tarafından serbest bırakılmıştır (Öztürk, 2016: 456).

Bu süreçler dahilinde Deniz Gezmiş ve örgütün lideri konumundaki diğer bazı isimler Ankara'da bulunmakta iken örgütün ilişkilerine değineceğimiz 9 Mart cuntasının askeri darbe teşebbüsünün başarısızlıkla sonuçlanması ve akabinde gelen muhtıra ve sıkıyönetim neticesinde örgüt tarafından kırsal alana intikal edilmek istenmiştir. Ancak Malatya'ya geçmeye çalışan Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan 16 Mart'ta Sivas'ta, Hüseyin İnan ise 23 Mart'ta Kayseri'de emniyet güçlerince yakalanmıştır. Örgütün diğer ileri gelenleri bu zaman aralığında bir miktar gizlenmiş ancak bir süre sonra tekrardan eylem kararı almışlardır. 31 Mayıs'ta bir grup THKO'lu Malatya Kürecik'te bulunan ABD üssüne saldırı düzenlemek istemiş ancak üsse hareketleri esnasında Jandarma güçleri tarafından tespit edilerek çevreleri sarılmıştır.

Jandarmayla girdikleri çatışmada örgütten Sinan Cemgil, Alparslan Özdoğan, Kadir Manga öldürülmüştür (Şahin, 2014: 53). Tutuklu bulunan Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan askeri mahkeme tarafından yargılanmaları neticesinde idam cezası almışlar ve 6 Mayıs 1972’de hükümleri infaz edilmiştir (Aydemir, 2014: 163). Bu tarihten sonra THKO fiilen yok olmuştur.

THKO’nun kuruluşuna paralel süreçte, daha önce değindiğimiz ASD grubunun bölünmesi sonucu Mahir Çayan ve çevresi THKP-C örgütünün temellerini oluşturmuşlardır. 1970 yılının Aralık ayında Ankara’da yapılan gizli bir toplantı ile ‘Genel Komite’ olarak adlandırılan ve Mahir Çayan, Yusuf Küpeli, Münir Ramazan Aktolga, Hüseyin Cevahir, Ziya Yılmaz, Ertuğrul Kürkçü, Bingöl Erdumlu, Ulaş Bardakçı, Sina Çıladı, Sırrı Öztürk ve Orhan Savaşçı’dan oluşan örgüt yönetimi şekillenmiştir. Ayrıca ‘Merkez Komite’ adıyla Mahir Çayan, Münir Ramazan Aktolga ve Yusuf Küpeli örgütün lider kadrosu olmuştur. Örgüt, THKO ile temelde benzer iddialar taşımış; sömürge ülkesi kabul ettikleri Türkiye’nin; işçi-köylü ittifakı temeliyle kırsal alandan halk desteği kazanılarak şehirlerin kuşatılması suretiyle kurtarılmasını savunmuştur. Bu halk savaşının ilk aşamasında az sayıda kişiden oluşan ancak çok katı disipline tabi çekirdek gerilla gruplarıyla hareket edilmesi ön görülmüştür (Mater, 2009: 376). İsmi geçen kişiler umumiyetle Dev-Genç’lilerden oluşmakla beraber grup içinde Orhan Savaşçı ismi önemlidir. Savaşçı, hem muvazzaf havacı bir yüzbaşıdır hem de darbe cuntalarına mensuptur. Örgütün, cuntalarla irtibat kaynağı olacaktır.

THKP-C’de yine THKO ile benzer şekilde MDD düşüncesinin ana ekseninde kalmış, ancak hedefe ulaşmada izlenecek stratejiler açısından kendi rotasını çizmiştir (Aydın-Taşkın, 2017: 191). Örgütün liderliği yanında teorisyeni konumunda olan Mahir Çayan 1971 Nisan’ın da ‘Kesintisiz Devrim’ isimli broşürle düşüncelerini kaleme almıştır. 1972 yılında kaçak olduğu dönemde broşürün ikinci ve üçüncü kısımlarını yazmış ve eserlerinde, Osmanlı döneminden ve kuruluş evresinden ele alarak Türkiye ile alakalı tespitlerde bulunmuştur. Ayrıca Marksist düşünce alanında yorumlarda bulunmuş; devrim yönünde şehirleri ve işçi sınıfını gerçek anlamda temel alanın uygun olmadığını, işçi sınıfının teorik-ideolojik öncülüğünü temel alan ancak kırlardan şehirlere yönelen bir halk savaşını savunmuştur. Konuyla alakalı dünyadan farklı örnekleri harmanlayan Çayan bütüncül yaklaşımda; şehir gerillası eylemleriyle hayat

bulup, kır gerillası eylemleriyle sürdürülecek uzun zamana yayılan öncü bir halk savaşının, ideolojik hedeflere sahip askeri bir savaşa evrilmesini kurgulamıştır (Bora, 2017: 559-660).

Mahir Çayan uzun zamana yayılan bir eylem metodunu savunuyor olmakla beraber, THKO'nun hızlı bir şekilde şiddet eylemlerine girişmesi, THKP-C üzerinde tetikleyici etkiye bulunmuştur. Deniz Gezmiş ve THKO mensuplarının yüzlerini gizlemeden art arda yaptıkları 'silahlı propaganda' eylemleri sebebiyle devletin güvenlik önlemlerini her geçen gün sertleştireceği tahminine dayanarak kendi örgütlenme çalışmalarının sekteye uğrayacağı düşüncesiyle THKP-C'liler de ivedilikle eyleme başlamak zorunda kalmıştır. 12 Şubat 1971'de Ankara'da Ziraat Bankası şubesi eylemlerine kaynak oluşturmak için eşkalleri gizli THKP-C'liler tarafından soyulmuştur (Mater, 2009: 376). Bu süreçte örgüt sol darbe için hazırlık yapan irtibatta oldukları cuntalara destek amacıyla Ankara'da çalışmalar yapmış ve görevler üstlenmiş, ancak 9 Mart başarısız darbe girişiminden ve akabinde 12 Mart muhtırasından sonra cuntalardan gördükleri destek ortadan kalktığı için bir anlamda var oluşunu temin etmek amacıyla sert eylemlere geçiş yapmak zorunda kalmıştır.

Örgüt mensupları ikiye ayrılarak Ankara ve İstanbul kollarını oluşturmuşlardır. 15 Mart'ta İstanbul'da Türk Ticaret Bankası şubesi örgüt mensuplarınca eşkalleri açık biçimde soyulmuş ve 'şehir gerillası' propaganda süreci başlatılmıştır. 4 Nisan'da örgüt tarafından iş adamı Mete Has ve toprak ağası Talip Aksoy fidye istemek için kaçırılmıştır (Mater, 2009: 377). Bu dönemde sıkıyönetim ilan edilmesi ile örgüt eylemleri bir süreliğine durulmuştur ancak tutuklu bulunan bütün devrimcilerin serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla 17 Mayıs'ta İsrail İstanbul Başkonsolosu Ephraim Elrom örgüt tarafından kaçırılmıştır. Bunun üzerine İstanbul'da sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ve emniyet güçlerince THKP-C ile irtibatta bulunma ihtimali olan çok çeşitli kulvardan yüzlerce kişi tutuklanmıştır (Mater, 2009: 377). Taleplerin yerine getirilmemesi üzerine Başkonsolos 22 Mayıs'ta örgüt tarafından öldürülmüştür (Aydemir, 2014: 165).

Başkonsolosun öldürülmesi sonrası emniyet güçleri tarafından İstanbul'da yerleri tespit edilen Mahir Çayan ve Hüseyin Cevahir, polisten kaçmaya çalışırken

Maltepe’de bir eve sığınmışlar ve buradaki bir kız çocuğunu rehin almışlardır. Emniyet güçlerince ev kuşatılmış ve çıkan çatışmada Cevahir öldürülmüş, Çayan ise intihara teşebbüs etmiş ancak yaralı olarak ele geçirilmiştir (Aydın-Taşkın, 2017: 190). 30 Kasım’da ise Mahir Çayan, Ulaş Bardakçı ile THKO’lu Cihan Alptekin ve Ömer Ayna tutuklu buldukları İstanbul Maltepe Cezaevinden Tünel kazmak suretiyle kaçmışlardır. Çayan ve diğer THKP-C mensupları, firari THKO’lularla beraber şehirlerde tutunma imkanı kalmadığı için dağlık alana çekilmeyi hedeflemiş ve kaçak olarak Ordu’nun Fatsa ilçesine ulaşmışlardır. Bu durumdan güvenlik güçlerinin haberi olmuş ve örgüt mensuplarını yakalamak üzere Fatsa’ya, özel ekipler gelmiştir. Örgüt mensupları bu esnada hem bir çıkış yolu bulabilmek hem de idam edilmeleri beklenen Deniz Gezmiş ve diğer THKO’luları kurtarmak amacıyla NATO’ya bağlı Ünye Radar üssünde görevli iki Kanadalı ve bir İngiliz teknisyeni kaçırmak üzere rehin almış, ardından Tokat’a bağlı Kızıldere köyüne getirmişlerdir. İhbar sonucu saklandıkları ev tespit edilmiş ve bölgeye gelen özel ekiplerce kuşatılmıştır. Örgüt ve güvenlik güçleri arasında süren kısa pazarlıktan sonra çatışma başlamış, rehinelere örgüt tarafından öldürülmüş, örgüt mensuplarından ise samanlıkta saklanarak kurtulan Ertuğrul Kürkçü dışındakiler güvenlik güçlerince öldürülmüştür. Çayan’ın ve birçok üyesinin öldürülmesi ve birçoğunun yargılanarak hüküm giymesi sonrası örgüt fiilen noktalanmıştır. Ancak THKP-C geleneği ve Çayan’ın tespitleri ilerleyen yıllarda ortaya çıkan birçok radikal sol fraksiyonu etkilemiştir (Mater, 2009: 378-379).

3.3. 9 Mart Cuntası ve Sol Darbe Teşebbüsü

Çalışmanın ikinci bölümünde, YÖN dergisine ve içeriğine ayrıca onun oluşturduğu düşünsel çerçevenin Türkiye’de özellikle Ordu mensupları olmak üzere farklı gruplar arasında karşılık bulduğuna değinilmiştir. Bu potansiyel karşılık 1969 yılından itibaren eyleme dökülecek ve sol içerikli bir askeri darbe hazırlığı ve dahi teşebbüsü olarak kendini gösterecektir.

Doğan Avcıoğlu yönetimindeki YÖN dergisi, 1967 yılı Haziran ayında yayın hayatını noktalamıştır (Atılğan, 2001: 198). YÖN kadrosu bu sürece kadar asker, aydın, sivil bürokrasi ve çok çeşitli kesimler üzerinde saygınlık ve tesir kurmuştur. Sosyalist düşüncenin ağırlığını hissettirdiği YÖN’den sonra 1969 yılında yine Avcıoğlu

yönetiminde yayınlanmaya başlayan ‘Devrim’ gazetesi ise, bir askeri darbe alt yapısı kurma amacı ile Ordunun hassasiyetine uygun olarak ağırlığını Kemalist içeriğe vermiştir (Atılğan, 2001: 225). Devrim gazetesi açık bir şekilde askeri darbe çağrılarında bulunmuştur (Baydar-Ulagay, 2011: 136)

Avcıoğlu, iki yayının arasındaki bir buçuk senelik boşlukta “Türkiye’nin Düzeni” isimli kitabını kaleme almış ve kitap özellikle darbe arayışlarının belirttiği bu dönemde; sol eğilimli aydın-gençlik kesimlerinden ancak bilhassa askerlerden büyük rağbet görmüştür (Öztürk, 2016: 125). Öyle ki Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler kendi çevresine; bu kitabı okumayan subayın eksik kalacağını söylemiştir (Köse, 2010: 115). Dönemin Dev-Genç lideri Ertuğrul Kürkçü ise solcu gençler arasında bu dönemde söz konusu kitabı okumayanların muteber dahi kabul edilmediklerini söylemiştir (Öztürk, 2016: 125).

TSK içinde 27 Mayıs 1960 Darbesinden sonraki süreçte özellikle sol eğilimli kesim tarafından Darbenin hedeflenen amaçları gerçekleştiremediği, eksik kaldığı gibi düşünceler yaygın durumdadır. Ülkenin çatışmalarla sürüklendiği kaos durumu ve DP’nin mirasçısı olarak algılanan AP’nin üst üste iktidar olması gibi hususlarda bu algıyı beslemiş ve 1967 yılı itibarıyla Ordu içinde cuntalaşma hareketleri tekrardan görülmeye başlanmıştır (Tarım, 2013: 83). Ayrıca buna ilave olarak darbe taraftarı gruplar içerisinde 27 Mayıs’ın amacını gerçekleştirememesinin en güçlü sebebi olarak; düşünsel alt yapısının ve teorik içeriklerinin olmaması görülmektedir ki YÖN hareketi ve Avcıoğlu çevresi onlara tam olarak da bu ihtiyacı sağlamaktadır. Askeri cuntalardan destek arayan YÖN grubu, farklı cuntalarla iletişim kurarak askeri darbenin şeklini oluşturmak istemiştir. Bu noktada iletişim kurdukları ilk grup 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren MBK kadrosu içinde, sonradan tasfiye edilen ‘14’ler’ ekibinden Orhan Kabibay’ın etki alanındaki grup olmuştur. Ancak YÖN ekibi çok kısa süre içinde yaşanan fikri uzlaşmazlıklar neticesinde Kabibay grubuyla yollarını ayırmış ve yine MBK’nın önemli isimlerinden olan Cemal Madanoğlu grubuyla ittifak kurmuştur (Atılğan, 2001: 227-229).

Gizli oluşumlar olan söz konusu cuntalar ve YÖN hareketinin onlarla ilişkisine dair literatürde çok somut veriler olmamakla beraber, 9 Mart başarısız darbe

teşebbüsünden sonra yapılan yargılamaların iddianamesinde konuyla ilgili bir kısım sınıflandırmalar yapılmıştır. İddianameye göre darbe girişimini planlayan ve ittifak halinde olan üç ana grup vardır. Bunlardan ilki ‘Sivil Grup’ olarak sınıflandırılmıştır ki; Doğan Avcıoğlu, Cemal Reşit Eyüpoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal gibi YÖN kadroları bu oluşumun içerisinde. Bu grupla alakalı olarak iddianamede; aşırı sol uçta durdukları ve Kemalizm maskesi altında orduyu kendi sosyalist emelleri için kullanmaya çalıştıkları, çok partili demokratik rejime ve halk iradesine karşı oldukları yer almıştır. İkinci grup ise ‘Asker Orijinli Grup’ olarak adlandırılmıştır ki, yönetimi eski MBK üyesi ve eski Kontenjan Senatörü olan Cemal Madanoğlu’nun liderliğinde; Osman Köksal, Necdet Düvencioğlu, Hıfzı Kaçar’dan müteşekkil olup onların etki alanına giren asker-sivil farklı kesimleri kapsamaktadır. Bu grubun kuruluş tarihi 60’lı yılların başlarına kadar uzanmaktadır. Gençlik olaylarında önemli etkileri olan TÖS’de, bu cunta ile iletişim halindedir. Madanoğlu grubunun başlangıçta tek eğilimi iktidarı devirmek ve ülke yönetimini ele geçirmek iken süreç dahilinde ideolojik olarak radikal sol ile bütünleşmiştir. Son olarak ise iddianamede ismi geçen ‘Asker Grup’ur. 60’lı yılların ikinci yarısında Harp Akademileri çevresinde oluşmaya başlayan grubun çoğunluğu Kurmay Albay rütbesinde olan muvazzaf subaylardan oluşmaktadır. Bu gruba dair tespit edilebilen kişiler; Adnan Arabacıoğlu, Fahrettin Tezel, Adnan Kaptan, Orhan Seyfi Güven, İbrahim Artuç, Cemalettin Korkut isimleridir ve bu grup muvazzaf olmalarının da avantajını kullanarak TSK içinde geniş bir etki çevresine sahip olmuştur (Köse, 2010: 118-119). Asker grup, darbe taraftarı olup sol siyasi eğilimler taşımakla beraber siyasi-ideolojik olarak diğer iki grup seviyesinde radikal değildir (Şen, 2014: 55).

İddianamede yapılan tespitlere göre öncelikle iki sivil grup ittifak kurmuş ardından 1969 yılında asker grupta ittifaka dahil olarak Madanoğlu’nun başkanlığında ‘9 Mart’ cuntası oluşmuştur (Köse, 2010: 119). Cunta, Osmanlı zamanı İttihat ve Terakki Partisi’nin metot ve stratejilerini kendi dönemine uyarlamış ve gizlilikle edilen bir yemin sonrası gayriresmi ‘Ulusal Devrim Partisi’ni kurmuş ve tüzüğünü hazırlamıştır. Ayrıca kendi içlerinden darbe için gerekli çalışmaları yapmakla görevli ‘Devrim Genel Kurulu’u adıyla hiyerarşik bir örgüt şeması oluşturmuşlardır. Bu kurulun başkanı Cemal Madanoğlu, Genel Sekreteri Doğan Avcıoğlu ve merkezi ise Ankara olarak belirlenmiştir. Kurul faaliyet olarak toplumda darbe zeminin

oluşturulabilmesi için asker, aydın, gençlik, işçi gibi kesimleri etki alanına alarak kendi planları doğrultusunda yönlendirmeyi hedeflemiştir (Tarım, 2013: 84-85). YÖN dergisinin devamı olan Avcıoğlu yönetimindeki Devrim dergisi de bu hedefin dönem açısından medya ve propaganda fonksiyonunu yerine getirmektedir. Kurul ayrıca Darbe sonrası dönemi planlayarak kendi devlet idaresi şemasını da oluşturmuştur (Köse, 2010: 119-120).

İttifaklarla oluşan Madanoğlu Cuntası dışında, başını çeken isimler sebebiyle bir darbe ihtimalini en yükseğe çıkaran grup ise; Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur çevresinde toplanan çok sayıda muvazzaf askerin içinde olduğu başka bir cuntadır. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, ülkede dönem itibarıyla yaşananlardan memnuniyetsizlik duymakla beraber, orduyu siyaset arenasından uzak tutmuştur. Ancak Gürler ve Batur bu konuda tam tersi davranmakta ve özellikle Batur, AP hükümetine güncel siyasete dair sert 'öneri'lerde bulunmaktadır. Bu süreçte Batur, Cumhurbaşkanı Sunay'a ülke siyasetine dair içerikler taşıyan muhtıra niteliğinde bir mektup dahi yazmıştır. Gürler ve Batur'un bu tavırları darbe arayışında olan hem asker hem de sivil gruplara umut olmuştur (Keskin, 2011: 228-230).

Özellikle Batur, genç subaylar arasında yüksek bir saygınlığa ve etkiye sahiptir (Köse, 2010: 124). Komuta kademesine, hükümetin kendi istedikleri düzenlemeleri yapmaması durumunda açık şekilde darbe istediğini ifade etmiştir (Şen, 2014: 59). Orhan Kabibay etkisinde olan grup da, Gürler-Batur cuntasına yakın durmuştur (Aydın-Taşkın, 2017: 194). Ayrıca Gürler-Batur cuntası, darbe için sivil sahadan ortaklar bulma kastiyle Madanoğlu cuntası ile irtibat kurmuştur (Şen, 2014: 54-55). Cuntaların koordinasyonunu sağlamak görevini ise Kara Kuvvetleri Komutanlığı Plan Prensipler Başkanı Tümgeneral Celil Gürkan üstlenmiştir (Atılgan, 2001: 244). Anlaşıldığı üzere Gürler ve Batur cuntası sol eğilimler taşımakla beraber, Madanoğlu cuntasından farklı olarak net ve radikal ideolojik hedefler ile hareket etmemekte ve ülkenin olumsuz gidişatından sorumlu gördükleri AP hükümetini devirmeye ve arzuladıkları düzeni tesis etmeye yönelik sebeplerle bir darbe ya da daha kısıtlı bir askeri müdahale öngörmektedir.

Bu süreçler içinde cuntaların faaliyetleri ile ülkede darbe zemini aşamalı olarak hazırlanmıştır. Ancak darbeciler adına her şey yolunda gider gözükürken hesapta olmayan iki olumsuz gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki Madanoğlu cuntasının Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) tarafından deşifre edilmesi olmuştur. Bu cuntanın güvenilir üyelerinden kabul edilen akademisyen Mahir Kaynak aslında MİT adına görevli bir istihbaratçıdır ve cunta toplantılarına gizli kayıt cihazı ile katılarak elde ettiklerini gerekli yerlere iletmektedir. Bu durum SSCB istihbarat servisi Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (KGB) tarafından cuntaya bildirilmiştir. 1970 yılı Sonbaharında Sovyet Elçiliğinin görevlisi görünümünde bir kişi Devrim dergisinin ofisine gelerek Avcıoğlu'na durumu ifşa etmiştir. Üstüne bu süreç içinde Genelkurmay Başkanı Tağmaç'ın, darbecilere karşı tedbir almaya başladığı Madanoğlu cuntası tarafından öğrenilmiştir. Bu durum YÖN kadrosu içinde ayrılığı tetiklemiş ve cuntanın ordu içinde yeterince güçlü olmadığını düşünen ve darbe girişiminin başarısız olacağından korkan İlhan Selçuk, Avcıoğlu ile yollarını ayırmıştır. Avcıoğlu ne olursa olsun 'ok yaydan çıkmıştır' görüşünü savunmuştur (Atılğan, 2001: 243-244).

Veriler içinde hem ilgi çekici hem de vahim olan husus 'Milli' gayelerle hareket iddiasında olan Madanoğlu cuntasının SSCB'den gördüğü destektir. Cunta ile alakalı hazırlanan iddianamede istihbaratçı Mahir Kaynak'ın elde ettiği benzer verilere sahip ses kayıtları yer almıştır. İddianamede konu ile alakalı yer alan bir kısım, cuntanın hedefini tam bir saydamlıkla ortaya koymaktadır; *"23 Nisan 1967 Toplantısı: Bu Toplantı'da: "Evvvela Milliyetçilik Sloganları'ndan faydalanılacağı ve İhtilal'in gerek hazırlık döneminde ve gerekse muvaffak olmasından sonra Milli bir vasfın/niteliğin bulunmasının şart olduğu, bilahare ve adı zikredilmeden Komünist ve Sosyalist bir İdare'nin empoze edileceği ve İhtilal'in yapılması halinde Sovyet Rusya'dan yardım alınmasının şart olduğu" görüşülmüştür."* (Köse, 2010: 120). Bu noktada SSCB'nin işgal ettiği ülkelerde uyguladığı stratejinin Türkiye'deki yansıması karşımıza çıkmaktadır. SSCB öncelikle ülkelerdeki yerel işbirlikçilerine suni kargaşalar çıkartmakta ve anarşi ortamı oluşturmaktadır. Ardından durum bir iç savaş noktasına evrilmekte ve akabinde ya Kızıl ordu o ülkeyi işgal etmekte ya da yerel işbirlikçiler ülkede 'Devrim' gerçekleştirmektedir. Cuntanın faaliyete başladığı 1967 yılından itibaren sol gençlik örgütlerinin her geçen gün şiddet dozajı artan eylemleri ve polisle sürekli çatışmalarına rağmen, asker karşısında tamamen uzlaşmacı davranmaları ile

1971 yılının ilk aylarında gerçekleşen yoğun faili meçhul bombalama eylemleri konuyla ilgili neden-sonuç ilişkisini tamamlayan parçalar olarak gözükmektedir. Ayrıca söz konusu gençlik örgütlerinin de, cuntanın yaklaşımına paralel olarak Kemalizm ve milli içerikler taşıyan söylemlerine rağmen, özünde sosyalizm-komünizm temelli hedefler taşımaları alaka kurulabilecek başka bir unsur olmaktadır.

Türkiye’de 9 Mart 1971 tarihine gelindiğinde cuntanın son birkaç yıldır üzerinde çalıştığı darbenin toplumsal zemini hazırlanmıştır. Ayrıca darbe için gerekli olan bütün hazırlıklar da tamamlanmıştır (Atılğan, 2001: 244). Batur’un daveti ile Gürler ve Madanoğlu cuntası Hava Kuvvetleri Komutanlığı’nda toplanarak son kararı almak ve darbeyi gerçekleştirmek için bir araya gelmişlerdir. Cuntaların tesir alanındaki çok sayıda genç subayda toplantıdan çıkacak kararı dışarıda beklemişlerdir (Şen, 2014: 65). Ancak Gürler, toplantı esnasında tereddütlü davranmış, bazı itirazlar dile getirmiş ve girişime sıcak bakmamıştır. Bu durumun oluşmasında darbe hazırlığını haber alan Genelkurmay Başkanı Tağmaç ve 1.Ordu Komutanı Faik Türün’ün sol bir darbeye karşıt tavır alarak Gürler’i etki altına almalarının payı olmuştur. Gürler’in bu tavrı Batur’u da etkilemiş ve neticede toplantıdan Madanoğlu cuntasının beklediği karar çıkmamıştır. Kuvvet Komutanlarının bu tavrı üzerine Madanoğlu cuntası, Celil Gürkan’ı başa geçirerek ilerleyen günlerde darbeyi gerçekleştirme kararı almıştır (Keskin, 2011: 231). Ancak 12 Mart’ta gerçekleşen muhtıra sonrası Celil Gürkan’ın da dahil olduğu 5 General ve Amiral ile 8 Albay, Komuta kademesi tarafından emekliye sevk edilmiştir (Şen, 2014: 65). Muhtıra sonrası YÖN ekibi ve Cemal Madanoğlu tutuklanarak yargılanmıştır. Ancak adaletsiz şekilde failerin tamamı yargılandıkları davadan beraat etmiştir çünkü tersi durumda davanın TSK’nın üst kademesinden çok sayıda kişiye dokunması söz konusu olacaktır (Atılğan, 2001: 244). Nitekim 12 Mart sonrası Madanoğlu cuntası ve YÖN-Devrim hareketi ortadan kalkmıştır.

3.3.1. Cuntaların Sol Gençlik Örgütleri İle İlişkileri

9 Mart cuntasını oluşturan gruplar kendi darbe hedefleri doğrultusunda, özellikle darbeye meşruiyet kazandırabilme arzusuyla gençlik örgütlerini kullanmışlardır. Daha önce de bahsi geçtiği üzere gizli yapılanmalar olan cuntalar ve onların sebep olduğu eylemler hakkında ortada çok somut veriler olmamakla beraber; cuntaların faaliyetlerine başladıkları 60’lı yılların ikinci yarısından itibaren 9 Mart darbe teşebbüsünün yaşandığı

1971 yılına kadar gelen süreçte, sol gençlik hareketlerinin cunta hedefleriyle örtüşen evrimleri analiz edildiğinde, cuntaların gençlik eylemlerinin yönünde ve seyrinde aktif rol aldıkları gözükmemektedir.

Cunta-Gençlik ilişkisine dair bir kısım veriler de dönemin aktörleri tarafından ortaya konulmuştur. Dönemin Dev-Genç başkanı Ertuğrul Kürkçü; Doğan Avcıoğlu'nun Dev-Genç'le hep ilgili olduğunu, Avcıoğlu ve arkadaşlarının kendisini sıklıkla görüşmeye davet ettiğini ve kendilerine büyük kitlesel gösterileri Ankara Kızılay meydanına çekerek çatışma ortamı oluşturulması yönünde telkinlerde bulduklarını bildirmiştir. Dev-Genç'le yolları ayrılan PDA grubundan Oral Çalışlar da Kürkçü ile aynı noktadan konuya değinmiş; Avcıoğlu'nun kendilerine bir mesaj göndererek gençlik tarafından yapılan eylemlerin, ordu içinde olumlu tesirler bıraktığını ve bu eylemlerin şiddetlendirilerek geceleri de sürdürülürse askeri bir darbe için uygun bir meşruiyet zemini yakalanabileceğini söylediğini bildirmiştir. Çalışlar, bu mesaja kendi grupları içinde çoğunluk tarafından yeşil ışık yakıldığını ancak kendisinin ve birkaç arkadaşının provokasyona alet olmak kaygısıyla buna karşı çıkarak çoğunluğu ikna ettiklerini ifade etmiştir (Öztürk, 2016: 126). Bu aktarımda dikkat çeken husus, Çalışlar ve arkadaşlarının 'iknasının' olmadığı durumda kitlesel bir gençlik örgütünün çoğunluğunun, cuntaya darbe yolu açmak amacıyla şiddet eylemlerinde bulunmaya hevesli oluşudur. 1969-1971 yılları arası gençlik temelli şiddet eylemleri göz önüne alındığında 'ikna' edilemeyenlerin esas teşkil ettiği görülmektedir.

16 Aralık 1969'da genç subaylar tarafından yayınlanan '69 Subay Bildirisi'nin imzacılarından olan ve ordudan ihraç edilerek Dev-Genç'e katılan Sarp Kuray'ın, Erkan Şen vesilesi ile döneme dair aktardıkları ise Cunta-Gençlik ilişkisine dair daha vahim içerikler taşımaktadır. 1971 yılı Ocak ayında Orhan Kabibay, Kuray'la iletişim kurarak ondan ve çevresinden, tasarladıkları darbeyi desteklemelerini talep etmiştir. Kuray cevaben, konuyu Dev-Genç içinde yakın olduğu gruplarla ve eski YÖN kadrosundan itimat ettiği Hikmet Kıvılcımlı ile değerlendireceğini söylemiştir. Nitekim darbeye destek konusunda Kıvılcımlı'dan olumlu görüş alan Kuray ve çevresi, Ankara'da gizli bir toplantı organize ederek çok sayıda genç subay, THKP-C'li ve Dev-Genç'liyi bir araya getirmişlerdir. Toplantıya katılmayan THKO'lulara, toplantı içerikleri sonradan Kuray tarafından aktarılmıştır. Toplantıda darbe hedefi doğrultusunda çalışmalar

yapmak adına asker-sivil gençlerden müteşekkil bir komite oluşturulmuştur. THKP-C mensupları Hava Kuvvetlerinde ki Batur cuntası ile ilişkide oldukları için komiteye dahil olmamışlar ve toplantıdan ayrılmışlardır. Hemen ertesi gün ise Orhan Kabibay ve onun çevresinde oluşan cuntanın ileri gelenleri ile söz konusu gençlik komitesi Ankara'da başka bir gizli toplantıda buluşmuştur. Kabibay bu toplantıda gençlerden, darbe zeminini oluşturabilmek adına şiddet eylemleri yapmalarını istemiştir. Bu isteklerden bir tanesi Başbakan Süleyman Demirel'in kardeşi Hacı Ali Demirel'e ait olan bir özel okulun bombalanmasıdır ki bunun neticesinde Hava Kuvvetleri Komutanı Batur, MGK toplantısında Demirel'i 'Kendi kardeşinin işyerini koruyamazken ülkede asayiş nasıl temin edeceksin' şeklinde sorularla küçük düşürecek ve baskı altına alacaktır. Burada elde edilmek istenen, hükümetin ülkeyi yönetemediği ve askeri darbenin bir gereklilik olduğu görüntüsünü millet nazarında oluşturmaktır. Toplantıda benzer şekilde, Ankara DTCF'de yapılacak bir gençlik mitingi sonrası Sıhhiye Orduevi'ne bomba atılarak TSK'nın kışkırtılması planlanmıştır (Şen, 2014: 61-62). Bu örneklere bakılırken 1971 yılının Ocak, Şubat ve mart aylarında gerçekleşen onlarca faili meçhul bombalama eylemini hatırlamak elzemdir.

Cuntalar, darbe planı çerçevesinde gençlik örgütlerinden destek alırken, gençlik örgütleri de cuntalardan destek görmüştür. Örneğin Deniz Gezmiş ve THKO'luların kaçak olduğu ve polis tarafından sıkı şekilde arandığı dönemde, Kabibay cuntasından yardım istenmiş ve cunta tarafından eski Tarım Bakanı Turhan Şahin'in aracı, güvenli hareket edebilmeleri amacıyla THKO'luların kullanımına verilmiştir (Şen, 2014: 63-64). Bunun yanında Gezmiş ve THKO'lular, Avcıoğlu ve Devrim gazetesi ile de irtibat halindedir ve eylemlerini planlanan darbeye uygun toplumsal zemini tesis etmek için bağlantılı olarak gerçekleştirmektedirler (Baydar-Ulagay, 2011: 143)

THKP-C ise, örgütün lideri konumundaki Mahir Çayan'ın nişanlısının kardeşi olan ve aynı zamanda örgütün mensubu olan muvazzaf Hava Yüzbaşı Orhan Savaşçı ile muvazzaf Hava Binbaşı İbrahim Keskin vasıtasıyla direk olarak Batur cuntasıyla ilişki halinde olmuştur. 9 Mart gecesi Binbaşı Keskin'e, Emniyet Genel Müdürlüğünü ele geçirme görevi verilmiştir. Keskin ise bunu gerçekleştirirken polislerle yaşayacağı muhtemel çatışmalar için silahlı güçlere ihtiyaç duymuş ve THKP-C bu görevi üstlenmiştir (Şen, 2014: 63). 9 Mart gecesi THKP-C mensupları ve bir kısım Dev-

Genç'liler, silahlı ve beşer kişilik ekipler halinde Ankara'nın değişik yerlerinde toplanmışlar ve harekete geçmek için haber beklemişlerdir. THKP-C mensupları Emniyet Genel Müdürlüğünün ele geçirilmesinde cuntaya destek olmak yanında kendilerini de garantiye almak için, darbenin gerçekleşme sürecinde askeri depolardan silah kaçırmak ve bankalar ile kuyumculardan para ve altın tedarik etmek hedefi taşımışlardır. Bu gece cunta ile THKP-C koordinasyonunu ise Yüzbaşı Orhan Savaşçı gerçekleştirmiştir. Ancak grupların beklentileri boşa çıkarak sabaha karşı girişimin gerçekleştirilemediği haberini almışlardır (Çavdar, 192-193).

Gizli eylem ve yapılara dair aktarılan veriler resmi veya umumi somutlukla ortaya konamamakla beraber, bizzat dönemin aktörleri tarafından aktarılmış olmaları yönüyle değerlidir. Nitekim özellikle 1969 yılının sonlarından itibaren uzlaşmaz, şiddet hevesli ve radikal tavırları ile başta marjinal yapılara ardından ise terör örgütlerine dönüşen sosyalist gençlik örgütlerinin bu evriminin temelinde, kendilerine yön ve eylem metodu çizen ve dahi himaye gördükleri asker-sivil cuntalar vardır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

27 Mayıs 1960 tarihinde, TSK'da görevli çeşitli rütbelerden muvazzaf askerlerin iştirak ettiği ve sonradan kendini MBK olarak adlandıracak cunta grubu, DP iktidarını yıkarak ülke yönetimini ele geçirmiştir. MBK yönetimi kendi içinde farklı eğilimler barındırmakla beraber genel olarak DP iktidarını devirmek ve ülke yönetimini kısa süre içerisinde tekrardan sivil sahaya devretmek gayesi taşımıştır. Ancak akademik camiadan aldığı teşvik ve destek ile yeni bir anayasa oluşturma yoluyla ülke sistemine dair radikal değişiklikler yapma amacına sahip olmuştur.

61 Anayasası olarak literatüre geçen bu yeni anayasa; seçimlerden yürütme organının yapısına, temel hak ve hürriyetlerden devlet kurumlarına çok çeşitli sahalarda değişiklikler getirmiştir. 61 Anayasası, 60'lı ve 70'li yıllar Türkiye'sinin siyasi, toplumsal, kültürel süreçlerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Çalışma kapsamına dair; yeni anayasa ile bireysel hak ve özgürlükler yönünde geniş adımlar atılmış, üniversiteler özerk statü kazanmış, basın özgürlüğü güvence altına alınmış ve meslek gruplarına güçlü sendikal haklar tanınmıştır. Bu faktörlerin gençlik hareketleri üzerindeki çıktısı 60'lı yılların ikinci yarısında kendini göstermiştir. Yeni anayasanın sağladığı özgürlükler ile radikal sol yayınlar hızlı bir şekilde Türkiye'de yayılmış ve özellikle gençler arasında rağbet görmeye başlamıştır. Ayrıca aynı sürecin başka bir getirisi olarak, ilk defa 'sınıfsal' yaklaşımli ve sosyalist bir parti olan TİP kurulmuş ve mecliste temsil hakkı elde etmiştir.

27 Mayıs sonrası ilk seçimler 1961 yılının Ekim'inde gerçekleşmiş ve CHP en yüksek oyu almakla beraber DP geleneğini sahiplenen AP ikinci sırada yer almıştır. Bu durum ordu içinde yoğun tepkilere neden olmuştur. Ordu baskısının siyaset üzerinde etkin şekilde hissedildiği bu dönemde dört sene süreyle CHP öncülüğünde kurulan koalisyon hükümetleri ülkeyi yönetmiştir. Bu süre zarfında iki kez askeri darbe teşebbüsü gerçekleşmiş ancak başarıya ulaşamamıştır. Bu dönemde sivil siyaset şeklen var olmakla beraber fiili noktada ordu, iktidar ortağı durumundadır.

CHP koalisyon hükümetlerinin görev süresi zarfında ülke gündemini en çok meşgul eden konu 'Kıbrıs Meselesi' olmuştur. Her geçen gün yaşanan yeni bir gerilim ve savaş ihtimali, konunun sürekli taze olarak gündemde kalmasına sebep olmuştur. Bu

süreçte ABD'nin takındığı Türkiye aleyhtarı tutum ve ardından patlak veren 'Johnson Mektubu' skandalı Türkiye genelinde özellikle gençler nezdinde Amerikan karşıtı eğilimleri körüklemiştir. Bu durum, radikal solun gençler nezdindeki rağbetini artırmıştır.

1965 yılında yapılan seçimlerde Süleyman Demirel liderliğindeki AP tek başına iktidar olmuştur. 1965'ten sonraki süreç Türkiye adına yeni bir dönemi getirmiştir. Bu seçimde meclise giren TİP üzerinden kamuoyunda Marksist fikirler sıklıkla tartışılmaya başlanmıştır. Ayrıca bu seçimde Alparslan Türkeş; daha sonradan MHP'ye dönüşecek olan CKMP'nin lideri olarak meclise girmiştir. Bu dönemle beraber ordunun siyaset üzerindeki ortaklığı görece olarak azalmış ve sivil siyaset tekrardan ülke yönetiminde hakim olmuştur.

AP iktidarı döneminde ABD ile yaşanan gerilimler azalmış ayrıca SSCB ile yeni ilişkiler kurulmuştur. Bu dönemde ağır sanayi hamleleri gerçekleştirilmiş ve ülkede kısa süreli bir refah dönemi yaşanmıştır. Ancak söz konusu sanayi hamlelerine paralel olarak kontrolsüz kentleşme ve işçi sayısında yoğun artışlar yaşanmıştır. Bu durum 'sınıf' siyaseti yapan sol'un etki alanını genişletmiş ve gençlik hareketlerinin işçi hareketleri ile ortak hedefleri paylaştıkları bir dönem idrak edilmiştir. 1968 yılı itibariyle yoğun kitleliliğe sahip gençlik hareketleri Türk siyasal hayatını etkilemeye başlamıştır. Ekonomik anlamda liberal çizgiye sahip olan AP, sosyal olarak ise muhafazakar çizgide hareket etmiştir. Sol'un radikal siyasi eğilimlere girdiği bu dönemde sağ da bu duruma paralel olarak radikalleşmiştir.

1969 yılında yapılan genel seçimlerde AP tekrardan iktidar partisi olmuştur. 1969 seçimlerine dair, çalışma kapsamında dikkat çeken husus; seçim sisteminde yapılan bazı değişiklikler ile görece düşük oy oranına sahip partilerin, dolayısıyla TİP'in meclisteki temsil gücünün azaltılmış olmasıdır. Bu durum sosyalist cemaatte özellikle gençlik nazarında legal yollarla sosyalist kazanımlar edinilebileceğine dair inancın yitirilmesine sebep olmuş ve sol gençlik içinde şiddet eğilimlerini savunan radikal grupların tesirini güçlendirmiştir. 1969 seçimleriyle yeni bir gelişme olarak 'Milli Görüş' hareketinin lideri Necmettin Erbakan bağımsız olarak vekillığe seçilmiş ve kısa süre sonra MNP'yi kurmuştur.

AP'nin ikinci iktidar döneminde, birinci döneme kıyasla ülke adına olumlu hava dağılmaya başlamıştır. Bir yandan ekonomide görülen iyileşmesi ivmesi kaybedilmiş bir yandan ise gençlik ve işçi temelli sosyal hareketler ve şiddet eğilimleri ülkeyi kargaşa ortamına sürüklemiştir. Bu duruma çözüm bulunamaması ve her geçen gün toplumsal gerginliğin bir aşama daha tırmanması orduyu rahatsız etmiş ve sonunda 12 Mart Muhtırası gerçekleşmiştir.

Muhtıra sonrası Demirel Hükümeti istifa etmek zorunda kalmış ve ordu güdümünde; Nihat Erim, Suat Hayri Ürgüplü, Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleri kurulmuştur. Başlangıçta sol çevrelerce olumlu karşılanan muhtıranın, DP iktidarını devirerek CHP'yi iktidara taşıyan 27 Mayıs darbesine paralel içerikte olduğu düşünülmüştür. Ancak kısa süre sonra durumun böyle olmadığı anlaşılmıştır. Muhtıranın akabinde 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiş, gençlik ve meslek örgütleri ile sendikaların faaliyetleri yasaklanmıştır. Basın üzerinde baskı oluşturulmuş ve özellikle sol yayınlar durdurulmuştur. TİP ve MNP kapatılmış ve sol kesim ağırlıklı olmak üzere çok sayıda kişi tutuklanmıştır.

12 Mart Muhtırası sonrası, ülkenin geldiği çatışma ve kaos durumuna büyük etkileri olduğu düşünülen 61 Anayasası üzerinde bazı değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Yürütme organının gücü artırılmış, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması kolaylaştırılmıştır. Üniversite özerkliği daraltılmış ve devlet memurlarının sendikal hakları ortadan kaldırılmıştır.

60'lı yıllarda Türk gençliği üzerinde sol tarafta TİP ve onun yörüngesindeki FKF'ler etkili olmuştur. İlerleyen dönemde ise MDD düşüncesi gençlik arasında daha fazla karşılık bulmuş ve FKF'ler dönüşüm geçirerek Dev-Genç adıyla yeni bir rota çizmiştir. Yön dergisi ve çevresi ise daha çok subay ve bürokratlardan oluşan bir azınlığa etki etmiş ve ilerleyen dönemde darbe zemini arayışıyla asker-sivil çeşitli cunta ittifaklarının merkezinde olmuştur.

Sağ tarafta ise 1969 yılına kadar MTTB, sonrasında ise ülkücü kuruluşlar öne çıkmaktadır. MTTB, 60'lı yılların başından itibaren kendi içinde Kemalist-Milliyetçi, Muhafazakar-Milliyetçi ve İslamcı olarak ifade edilebilecek evreler geçirerek 1970'lere yaklaşırken sokak hareketlerinden çekilmiştir. 1968 sonrası her geçen gün etki alanını

artıran sol karşısında, 1969 yılında CKMP'nin dönüşümü ile kurulan MHP ve onun yörüngesinde olan ülkücü kuruluşlar taraf almıştır.

1960-1971 yılları arasında gerçekleşen gençlik hareketleri; kapsam ve etki alanları itibariyle 1960-1967, 1967-1971 yılları olarak iki ana parçada incelenmiştir.

1960'ların ilk yarısında Kemalist-Milliyetçi bir çizgiye sahip olan MTTB ve onunla aynı çizgiyi paylaşan TMTF, TMGT gibi gençlik örgütleri ön plana çıkmaktadır. 1967 yılına kadar alınabilen bu ilk dönemin gençlik örgütleri ve hareketleri; temel düzeyde milli hassasiyetlerle hareket eden ve bunu Kemalist ilkelere dayandıran, devlet ve düzenle sorunları olmayan, kısmen eğitim sahasına dair bazı hak ve talepleri dile getiren yapılar olarak ifade edilebilir. 27 Mayıs darbesinden sonraki birkaç yıl içinde, gençlik örgütlerinde DP karşıtlığı ve 27 Mayıs darbesini sahipleniş öne çıkmaktadır. Gençlik arasında ilk fikri ve fiziki çatışmalar ve sağ-sol taraflaşmalar çok keskin olmamakla beraber bu dönemde gerçekleşmeye başlamıştır.

1965 seçimleri sonrası TİP'in meclise girmesiyle üniversitelerde var olan 'Sosyalist Düşünce Kulüpleri' tek çatı altında toplanarak FKF'yi oluşturmuştur. Aynı yıl MTTB kendi içinde geçirdiği dönüşüm neticesinde Muhafazakar-Milliyetçi çizgiyi benimsemiştir. Bu dönemde karşıt görüşlü gençlik grupları kitleselleşmekte ve çatı örgütlerde bir araya gelmektedir. Gençlik hareketlerinde ilk dönem olarak ele aldığımız bu yılların özelliği, Türkiye'de ideolojik kutuplaşmanın potansiyel sürecini oluşturan yıllar olmasıdır. Bu potansiyel birkaç yıl içinde kendini açığa çıkaracaktır. Bu yıllarda öğrenci hak ve taleplerine yönelik kısmi öğrenci boykotları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca gençlik örgütlerinin ilgi alanları siyasal, toplumsal, kültürel çok çeşitli mecralara yayılmıştır.

İkinci dönem olarak ele aldığımız 1967-1971 yılları Türkiye tarihinde gençlik hareketlerinin en yoğun yaşandığı yıllar olmuştur. 1967 yılıyla beraber değişen durum; gençlerin gerek sağ gerek sol tarafta çok çeşitli konularla ilgili adeta hiç durmadan kitlesel eylemler ve gösteriler gerçekleştirmeye başlamasıdır. Sol gençlik gruplarında işçi ve köylü hareketleri ile birleşmenin öncü fiilleri 1967 yılı ile başlangıç yapmıştır. Aynı zamanda devlete ve kurumlarına açık şekilde ve kitlesel olarak karşı duruşun gelişmesi de yine bu yılda başlamıştır. Yükselen Amerikan karşıtı eğilimlerin bir ifadesi

olarak yaşanan 6. Filo eylemleri, yine bu yılda başlayacak ve şiddetini artırarak 1969 yılına kadar devam edecektir.

Sol'un her geçen gün artan kitlesi ve eylem kapasitesine paralel olarak sağ cenah da keskinleşmiştir. Bu yıllarda gençlik açısından sağ'ın en büyük ve etkili örgütü olan MTTB, sol'un yükselen eylemleri karşısında ülkenin güçlü bir komünizm tehdidi altında olduğunu savunarak fikren ve fiilen sol ile mücadeleye başlamıştır.

Tüm dünyada gençlik hareketleri kapsamında en önemli yıl şüphesiz 1968'dir. 68 kuşağı gençlik hareketleri dünyanın farklı ülkelerinde farklı etkilere sahip olmakla beraber genel anlamda; gençlik ve öğrenci hareketleriyle başlayan ve onun tetiklemeyle toplumların diğer katmanlarına yayılan düzen karşıtı hareketler olarak ifade edilebilir. 68 kuşağı hareketlerinde Avrupa örnekleri, dünyadaki diğer örneklerle nazaran daha fazla Marksist karakterli olmuştur. Bu noktada özellikle Fransa örneği Türkiye'deki muhatapları açısından önemli bir rol model oluşturmuştur.

Fransa'da öğrenci talepleri ile başlayan üniversite işgal eylemleri, genç kitlelerin emniyet kuvvetleri ile çatışmaları ve azınlık grupların da gençlik safında eylemlere dahil olmasıyla devam etmiştir. Öncü sayılabilecek bu olaylar, yüz binlerce işçinin katıldığı eylemleri tetiklemiş ve devamında ülke çapında kamu ya da özel tüm meslek gruplarından ve toplum katmanlarından kitlesel iştirakin olduğu düzen karşıtı eylemler seviyesine geçiş yapılmıştır. Bu esnada Fransa'nın bazı bölgelerinde devlet otoritesi yitirilmiş, eylemlerde başı çeken gençlik liderleri rejimi devirmek hedeflerinden bahsetmişlerdir. Bir anlamda ülke Marksist karakteri aşık olan bir halk devrimine yaklaşmıştır. Ancak bunun üzerine toplumun çoğunluğunu oluşturan karşıt görüş mensupları sokaklara dökülmüş ve devrimin önü kesilmiştir. Sonrasında öğrenci hak ve talepleri hususunda devlet tarafından etkili düzenlemeler gerçekleştirilerek eylemler sonlandırılmıştır. Türkiye'de sol gençlik gruplarının eylemleri incelendiğinde Fransa örneğinden en yüksek seviyede deneyim aktarıldığı anlaşılmaktadır.

Türkiye'de 1968 yılının bahar aylarında ve Haziran ayında yaşanan ilk gençlik eylemlerine bakıldığında ortaya konulan boykot ve işgal eylemleri öğrenci şartlarının ve haklarının iyileştirilmesine yönelik talepler içermektedir. Bu noktada hem sağ liderliğinde, hem sol liderliğinde hem de sağ-sol birleşik olarak gençlik eylemleri idrak

edilmiştir. Bu ilk eylemlerde; kitleliliğine zarar verilmemesi noktasında ideolojik söylemler ve talepler geri planda saklanmış olmakla beraber, eylemlere liderlik eden gençlik liderleri yönüyle eylemlerde çoğunlukla sol karakter aşikar olmaktadır. Nitekim kısa süre sonra eylemler ideolojik talepler içermeye başlamış ve paralel olarak fakültelerde ve sokaklarda sağ-sol hakimiyet savaşları başlamıştır.

Türkiye’de 68 kuşağı eylemleri, devlet yönetimi ve siyasi partiler üzerinde etkili olmuştur. Eylemler esnasında, söz konusu kurumların temsilcilerinden ittifak halinde öğrencilerin haklılığı dile getirilmiştir. Bu durum üniversite yönetimlerinin, gençlerin eylemlerine konu olan öğrenci hak ve taleplerini büyük çoğunlukla kabul etmesine sebep olmuştur. İşgal ve boykot eylemleriyle istediklerini bir anlamda ‘zorla’ alabilmiş olmak genç kitleler açısından yeni bir deneyim sağlayarak, aynı sürecin ideolojik-siyasi talepler içinde gerçekleştirilebilirliğine dair kanaat oluşturmuştur.

1969 yılına gelindiğinde Türkiye’de gençlik içinde sağ ve sol saflar keskin bir şekilde belirgindir. 1968 yılının ikinci yarısından başlayarak 1969 yılına yayılan işgal ve boykot eylemleri; 1968’in ilk eylemleri gibi doğaçlama gelişmemiş, kontrollü olarak ideolojik gayelerle ortaya konulmuştur. 1969 yılıyla beraber 12 Mart Muhtırasına dek uzanacak ideolojik gençlik çatışmalarında ateşli silahların kullanılacağı yeni bir evreye girilmiştir. Sol gruplar Filistin’de El-Fetih kamplarında gerilla eğitimi almışlar, sağ cemaatta ise ‘Komando Kampları’ olarak bilinen fikri ve fiziki eğitim kampları kurulmuştur. Ayrıca bu yıllarda sol gruplar işçilere ve köylülere çokça temas etmiş, onlara eylem hususunda rehberlik ve destek sağlamışlardır.

1970’lere gelindiğinde 60’lı yılların ikinci yarısını kapsayan kitlesel gençlik eylemleri azalmış ve yerini kitlesel olmayan, kapalı ve marjinal gençlik örgütlerine ve onların şiddet eylemlerine bırakmıştır. Bu dönemde gerek sağ gerek sol gençlik örgütlerinde ideolojik kazanımlar için şiddet kullanma düşüncesi tam manasıyla meşruiyet sağlamıştır. MTTB’nin sokak hareketlerinden çekildiği bu dönemde, solda Dev-Genç ve ondan doğan örgütler; sağda ise ülkücü kuruluşlar birbirleriyle gerek akademik kurumlarda gerekse sokakta alan hakimiyetine dayalı ateşli silahların ve her nevi şiddetin kullanıldığı süregelen bir çatışmaya girmiştir. Sol örgütler bir yandan da emniyet güçleriyle çatışmaktadır.

1970 yılıyla beraber Dev-Genç, kendi içinde yaşanan gerek teorik gerekse eylem içeriğine dair uzlaşmazlıklar neticesinde bir dizi bölünmeler geçirmiştir. Bu noktada Dev-Genç'ten doğan THKO ve THKP-C örgütleri özellikle önemlidir. İki örgüt Dev-Genç içinde en radikal görüşleri temsil eden gruplar tarafından kurulmuş olup gerilla savaş metotlarıyla devleti zayıflatmak hedefi taşımışlar ve bu suretle oluşturulacak düzen zafiyeti sayesinde ülkede devrimci bir halk savaşının başlatılabileceğini öngörmüşlerdir. Bu hedefler doğrultusunda 1972 yılına uzanan süreçte çeşitli terör faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

12 Mart tarihinde gerçekleşen muhtıraya kadar, 1971 yılının başlangıcından itibaren Türkiye'de birçok yerde faili meçhul bombalama eylemleri gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte ideolojik gençlik çatışmaları da bir yandan sürekli devam etmektedir. 1968 yılından başlayarak dozajını her geçen gün artıran ve neticede devlet güçlerine yönelen gençlik temelli şiddet eylemlerinin ve 1971 yılında ülkeyi kaosa sürükleyen faili meçhul bombalama ve terör faaliyetlerinin neden-sonuç üzerinden incelemesi yapıldığında kurulabilecek ilişki; gençlik örgütlerinin irtibatla oldukları askeri darbe alt yapısı hazırlayan asker-sivil cunta ortaklıkları olmaktadır.

YÖN hareketi, legal sınırlarda kalarak siyaset kurumu ile sosyalist kazanımlar edinilmesini savunan TİP'den tam farklı yönde; TSK eliyle yapılacak bir yönetim darbesi ile sosyalist düzeni gerçekleştirme taraftarıdır. 27 Mayıs askeri darbesi sonrası dönemde, 27 Mayıs'ın ülke adına gerekli görülen dönüşümleri sağlayamadığı ve bunun en güçlü sebebinin teorik içerikten ve sivil saha desteğinden yoksun olması nedeniyle yaşandığını düşünen gerek muvazzaf gerekli emekli askerlerden oluşan, kuvvet komutanlarının bile dahil olduğu farklı gruplar cunta faaliyetleri yürütmüşlerdir. Bu anlamda YÖN kadrosu onlara eksikliğini hissettikleri bu desteği sunmuştur. Dolayısıyla YÖN hareketi ve cuntalar arasında, sol bir askeri darbe tasarlamak amacıyla ortaklıklar kurulmuştur. Veriler ışığında 1967 yılına uzanan bu cunta ortaklıkları 1971 yılının 9 Mart'ında darbe yapmak için toplanmış ancak; kendi içlerinde yaşanan sızmalar, darbeye alınan karşı tedbirler ve aralarında yaşadıkları uzlaşmazlıklar gibi çeşitli nedenlerle tasarladıkları darbe, teşebbüs safhasında son bulmuştur. Çalışma açısında cunta ortaklıklarının olduğu ve darbe çalışmalarına başladığı 1967 yılı önemlidir. Nitekim 1971 yılına kadar uzanan bu süreçte gerek askeri cuntalar gerekse YÖN

hareketi sol gençlik örgütleriyle irtibat halindedir. Nitekim 1970'lerde oluşan THKO ve THKP-C gibi örgütlerde cuntalar tarafından hem kanalize edilmekte hem de himaye görmektedir.

İfade edilen ilişkiler dahilinde analiz yapıldığında sol gençlik örgütlerinin 1969 yılından başlayarak gerek fikren gerekse eylem yönüyle radikalleşme eğilimine girmesinde ve devamında kendi bünyesi içinden terörize gruplar çıkarmasında; planladıkları sol darbenin meşruiyeti için onları yönlendiren ve destekleyen cuntalar vardır. Sağ gençlik örgütlerinde görülen radikalleşme eğilimi ise, gücünü ve eylem kapasitesini her geçen gün artıran soldan duyulan tehdit algısı dahilinde durumdan vazife çıkararak milli-manevi değerleri ve devleti korumak şeklinde bir reaksiyonla kendilerini paramiliter güç olarak konumlandırmaları neticesinde gelişmiştir.

Çalışmanın konusu ile alakalı diğer akademik eserler, gençlik hareketlerinin ve çatışmalarının oluşum ve gelişimlerini açıklamada; uluslararası siyaseti, ülke içi siyaseti, kültürel ve sosyal öğeleri, ekonomik etkileri ve küresel planda etkili olan fikrîsel temayülleri merkeze alan yaklaşımlarla hareket etmişlerdir. Bu çalışmada söz konusu etmenler ve ortaya çıkardıkları etkiler kronolojik olarak incelenmekle beraber, aynı düzlemde cunta ortaklıklarının olayların seyrinde bizzat merkezde konumlandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de 1960'ların ikinci yarısından itibaren darbe arayışı ile asker ve sivil çeşitli seviyelerde sol eğilimli cunta yapılanmaları ortaya çıkmıştır. Söz konusu cuntalar tarafından bu yıllarda, dünya ile paralel olarak Türkiye'de de gelişen gençlik orijinli sistem karşıtı ve hak-özgürlük talepleri içeren spontane eylemler fırsat addedilmiş ve darbe planları doğrultusunda yönlendirilmek istenmiştir. Ülkede planlı bir kargaşa ortamı oluşturmak ve iktidarı yıpratmak suretiyle hedeflenen askeri darbenin millet nazarında meşrulaştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçlar dahilinde sol-sosyalist gençlik örgütleri, cuntaların irtibatta oldukları gençlik liderleri aracılığıyla radikalleştirilmiştir. Bu durumun cuntalar adına önceden tahmin edilebilir bir sonucu olarak sağ gençlik örgütleri de radikalleşme eğilimine girmiştir. Neticede ideolojik gençlik çatışmaları başlamış ve çatışmaların şiddet dozajı her geçen gün artmıştır.

Ayrıca bu dönemde sol gençlik örgütlerinin işçi hareketlerine rehberlik ve destek sağlayarak bütünleşme yoluna girmesi, ülke yönetimini zaafa uğratacak kitlesel ve 'sınıfsal', düzen karşıtı eylemler ortaya çıkarmıştır. Devamında ülke çapında onlarca faili meçhul bombalama eylemi gerçekleştirilmiş ve 1969-1971 yıllarını kapsayan dönemde ülke, öncülü gençlik olan bir kargaşaya sürüklenmiştir. Konu cunta hedefleri perspektifiyle ele alındığında, 1971 yılı itibariyle hedeflenen aşamalar kaydedilmiş ve ülke bilinçli bir kargaşaya sürüklenerek yönetim zaafa uğratılmış, dolayısıyla askeri darbe için uygun toplumsal koşullar sağlanmıştır. Ancak süreçler dahilinde cunta ortaklığı deşifre olmuş ve Genelkurmay Başkanı ve 1. Ordu komutanı eliyle karşı tedbirler alınmıştır. Bu durum cuntalar içinde tereddüde sebep olarak darbe girişimi için gösterilecek iradenin yetersiz kalması sonucunu doğurmuş ve neticede 9 Mart 1971 tarihinde toplanan; Madanoğlu, Batur-Gürler, Kabibay Cuntalarının karar toplantısından olumsuz sonuç çıkmıştır.

Ülkenin, birkaç sene içinde geldiği gençlik öncülüğündeki kargaşa durumu, buna bağlı yönetim zafiyeti ve 9 Mart teşebbüsü; teşebbüsten üç gün sonra, 12 Mart 1971 tarihinde askeri hiyerarşi içinde gerçekleşen ve ülke yönetimini değiştiren muhtıraya sebep oluşturmuştur. Bu anlamda birbirini tetikleyen çok fazla sayıda siyasal-sosyal hadise ve neden-sonuçları kapsayıcı şekilde ifade edildiğinde; sol eğilimli asker-sivil cunta ortaklıkları darbe zemini hazırlamak amacıyla gençlik örgütleri eliyle ülkeyi kargaşaya sürüklemişler, ülke yönetimini zaafa düşürmüşler ve neticede başarılı olamadıkları darbe girişimi sonrasında 12 Mart muhtırasına sebebiyet vermişlerdir.

KAYNAKÇA

ACAER, Seher (2010), *Sol Basında; Halkın Sesi, Halkın Birliği, Halkın Kurtuluşu ve Emekçi Dergilerine Göre Gençlik Hareketi (1970-1980)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ACAR, Güner (2015), *Türkiye’de 1960-1980 Yıllarında Anti-Amerikanizm’in Yükselişi*, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

AÇIKKAYA, Savaş (2009), *Türkiye’de Sol Akımların Türk Devrimi Algılamaları 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul.

AHMAD, Feroz (1995), *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, 1. Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

AHMAD, Feroz (2015), *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, çev. Ahmet Fethi, 5. Baskı, Hil Yayın, İstanbul.

AKGÜN, Seçil Karal (2009), *27 Mayıs: Bir İhtilal, Bir Devrim, Bir Anayasa*, ODTÜ Yayınları, Ankara.

AKINCI, Abdulvahap (2014), *Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, c.9, S.1.

AKŞİN, Sina (2017), *Kısa Türkiye Tarihi*, 23. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Anadolu Ajansı İç Haberler Müdürlüğü (2004), *Türkiye Cumhuriyeti 80. Yıl Kronolojisi*, 2. Baskı, Anadolu Ajansı Yayını: 3, Ankara.

ARMAOĞLU, Fahir (2017), *Türk Siyasi Tarihi*, Kronik Kitap, İstanbul.

ATALAY, Gülşah (2009), *Türkiye’de Sosyalist Sol Akımın Dönüşümü ve Doğu Perinçek*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

ATILGAN, Gökhan (2001), *Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön ve Devrim*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

AYATA, Ayşe Güneş, *Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi*.

AYDEMİR, Sefa Salih (2014), *1960-1980 Arası Türkiye Üniversitelerindeki Öğrenci Olayları İçin Bir Kaynak Olarak Türk Basını (Cumhuriyet-Milliyet ve Tercüman Gazetesi Örnekleri)*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Mersin.

AYDIN, Barış (2015), *70’lerin Sosyalist Sol’unda Bir Ayrık Otu: 70’lerin Birikimi (Mart 1975-Mart 1980)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

AYDIN, Songül (2008), *12 Mart 1971 Öncesinde Ant Dergisi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

AYDIN, Suavi-TAŞKIN, Yüksel (2017), *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

AYDINOĞLU, Ergun (1992), *Türk Solu: Eleştirel Bir Tarih Denemesi 1960-1971*, 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul.

BAHAR, İlhan (2011), *Alparslan Türkeş ve Ülkücü Hareket: Türkeş ve Türk Gençliği*, 1. Baskı, Hareket Yayın Dağıtım, İstanbul.

BAKINDI, Mahmut (2001), *1970-1980 Yılları Arası Türkiye’de Üniversite Öğrenci Olayları*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

BATTAL, Ömür (2014), *Basına Göre Türk Gençliğinin Düşünce Yapısı (1960-1970)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

BAYDAR, Oya-ULAGAY, Melek (2011), *Bir Dönem İki Kadın: Birbirimizin Aynasında*, Can Sanat Yayınları, İstanbul.

BELGE, Murat (1990), *Sol*, çev. Nait Satlıgan, ed. Irvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul.

BİRLİK VAKFI (1996), *MTTB 1916-1980*, İstanbul.

BORA, Tanıl (2017), *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul.

BORAY, Ferit Erden (2010), *Öncesi ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi: 1950-1973*, c.5, 1. Basım, Kum Saati Yayıncılık, İstanbul.

BOYNUKALIN, Abdurrahim (2012), *Türkiye Sağ Siyasetinde Bir Gelecek Planlaması: 1960-1980 M.T.T.B.*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

BUGÜN Gazetesi, <https://m.bianet.org/biamag/genclik/144384-kanli-pazar-dan-once-gazeteler>, Erişim: 02.07.2018.

BULUT, Sedef (2006), *Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara.

CİZRE, Ümit (2002), *AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

CUMHURİYET Gazetesi, www.cumhuriyetarsivi.com.

ÇALIŞLAR, Oral (2007), *Denizler İdama Giderken*, 4. Baskı, Güncel Yayıncılık, İstanbul.

ÇAVDAR, Tefik (2004), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin (2009), *Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.19, S.2.

ÇELİKER, Derya (2009), *1961-1980 Arası Koalisyon Hükümetlerine Bir Örnek: 1974 CHP-MSP Koalisyonu*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.

ÇELİKER, İlhan (2016), *Türkiye'de Ara Rejim Dönemleri (1960-1973)*, Bitlis Eren Üniversitesi-Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis.

ÇİLENGİR, Sezen (2011), *Düşünce ve Pratiklerin Uluslararası Dolaşımı: 1968-1970 Yılları Arasında Türkiye'de Üniversite İşgalleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

ERBAŞ, Yıldırım (2014), *Türkiye'de Sol Düşünce ve Yerlilik Sorunsalı Bıkrım Dergisi Örneği*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara.

ERCAN, Zühal (2013), *Demokrat Parti İle İlgili Bibliyografya Çalışması (1945-1961)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

ERDOĞAN, Aydın (2007), *Türkiye'de Seçim Sistemleri ve Türk Siyasi Yapısına Etkileri (1923-1980)*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars.

ERDOĞAN, Mustafa (2009), *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, 6. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.

ERGİŞİ, Yasin (2014), *Türkiye’de Halen Etkin Olarak Faaliyet Gösteren Yasa Dışı Sol Yapılanmaların Kurucu Görüşlerinin Mukayesesi*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ERSAN, Vehbi (2013), *1970’lerde Türkiye Solu*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ERSOY, Ersan (1998), *Üniversite Gençliğinin Siyasi Yönelimleri ve Protesto Hareketleri*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Bilim Uzmanlığı Tezi, Malatya.

FEDAYİ, Cemal (2004), *Ortanın Solu Akımı*, Liberal Düşünce Dergisi, Kış 2004.

FEYİZOĞLU, Turhan (2004), *Mahir: On’ların Öyküsü*, 8. Baskı, Ozan Yayıncılık, İstanbul.

FEYİZOĞLU, Turhan (2005), *Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareket*, 3. Baskı, Ozan Yayıncılık, İstanbul.

FRASER, Ronald (2008), *1968 İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı*, 1968: A Student Generation İn Revolt, çev. Kudret Emiroğlu, Belge Yayınları, İstanbul.

GAYTANCIOĞLU, Kaan (2013), *Politik Liderlik ve Bir Politik Lider Olarak Bülent Ecevit*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul.

GÖKTOLGA, Oğuzhan (2005), *21. Yüzyılın Eşiğinde: Türkiye’de Siyasal Hayat*, c.2, ed. Adnan Küçük-Selahattin Bakan-Ahmet Karadağ, 1. Baskı, Aktüel Yayınları, İstanbul.

GÖZLER, Kemal (2007), *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 4. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.

GÖZLER, Kemal (2015), *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, 10. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.

HALE, William (2014), *Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, çev. Ahmet Fethi, Alfa Yayınları, İstanbul.

HÖKE, Engin (1989), *1960’lardan 1980’e Gençlik ve Mücadelesi*, 1. Baskı, Simgе Yayınevi, İstanbul.

İNCE, Müslüm (2016), *Darbeler Ve Demokrasi: Öncesi-Sonrası ve Sonuçlarıyla 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül*, Ozan Yayıncılık, İstanbul.

İSVAN, Ahmet (2006), *Karaoğlan efsanesi ‘ortanın solu’ söylemiyle doğdu*, Radikal Gazetesi, 07.11.2006.

KABACALI, Alpay (2007), *Türkiye’de Gençlik Hareketleri*, 2. Baskı, Gürer Yayınları, İstanbul.

KARA, Muzaffer Ayhan (2004), *Koalisyonlar: Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu*, 2. Baskı, Otopsi Yayınları, İstanbul.

KARATEPE, Şükrü (2009), *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, 4. Baskı, İz Yayınları, İstanbul.

KARPAT, Kemal H., *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, çev. Ceren Elitez, Timaş Yayınları.

KAZAN, Burak (2012), *Türkiye’de Yaşanan Gençlik Hareketleri ve Öğrenci Olayları (1945-1960)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

KESKİN, Yusuf Ziya (2011), *27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası’nın Türk Devlet Teşkilatı İle Siyaset Hayatına Etkileri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Doktora Tezi, Erzurum.

KİLİ, Suna (1976), *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

KONGAR, Emre (2004), *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, 34. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KÖSE, Serdar (2010), *Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.

KUZU, Burhan (1996), *Türkiye İçin Başkanlık Sistemi II*, Liberal Düşünce Dergisi, Yaz 1996.

LANDAU, Jacob M. (1979), *Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar*, çev. Erdinç Baykal, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.

LAVABRE, Marie Claire-REY, Henri (1998), *1968 Hareketleri, Sokakta ve Duvarda 1968*, La Beaute Est Dans Larue, Öteki Yayınevi, Ankara.

LÜKÜSLÜ, Demet (2015), *Türkiye'nin 68'i: Bir Kuşağın Sosyolojik Analizi*, 1. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara.

MATER, Nadire (2009), *Sokak Güzeldir: 68'de Ne Oldu?*, 2. Basım, Metis Yayıncılık, İstanbul.

MIRIK, Burak Kazım (2018), *Siyasal Liderlik ve 1965-1980 Döneminde Alparslan Türkeş*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

MORİN, Edgar (1998), *Bir Uygarlık Bunalımı*, Cogito Mayıs'68, S.14, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

MİLLİYET Gazetesi, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr> .

OKTAY, Erkan (1996), *Kadro-Yön-Mdd Çizgisinde Türkiye'de "Sol"*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ORTAYLI, İlber (2017), *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 26. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.

ÖNAL, Tekin (2016), *12 Mart Muhtırası: Vesayetın Pekışmesi ve Ara Rejim Süreci (12 Mart 1971-14 Ekim 1973)*, Journal of History Studies, c.8, S.1.

ÖZDEMİR, Hikmet (1989), *Siyasal Tarih (1960-1980)*, ed. Sina Akşın, *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi.

ÖZMAN, Aylin (2007), “*Mehmet Ali Aybar*”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Sol*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖZNUR, Hakkı (1999), *Ülkücü Hareket: Teşkilatlar ve Mücadeleler*, c.2, 1. Basım, Alternatif Yayınları, Ankara.

ÖZNUR, Hakkı (2004), *Derin Sol*, Alternatif Yayınları, Ankara.

ÖZTÜRK, Emine (2016), *1960 ve 1971 Yılları Arasında Türkiye’de Öğrenci Hareketleri*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara.

ÖZTÜRK, Osman Metin (1993), *Ordu ve Politika*, Gündoğın Yayınları, Ankara.

SANLI, Ferit Salim (2017), *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden Milliyetçi Hareket Partisine Tarihsel Süreç: İdeoloji ve Politika (1960-1969)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

SON HAVADİS Gazetesi, <https://m.bianet.org/biamag/genclik/144384-kanli-pazardan-once-gazeteler> , Erişim: 02.07.2018.

SONER, Şükran (2008), *Bizim 68’liler*, 1. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.

SUNAY, Cengiz (2017), *27 Mayıs’tan 12 Mart’a Süleyman Demirel*, Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi, c.7,S.12.

ŞAHİN, Ali (2012), *12 Mart’tan 12 Eylül’e Sol Düşün Akımlarının Türk Devrimi Algılamaları (1917-1980)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul.

ŞAHİN, İbrahim (2014), *12 Mart'tan 12 Eylül'e 68 Kuşağı Öğrenci Hareketleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

ŞEN, Erkan (2014), *Tarihi, Siyasi ve Fikri Arka Planıyla 9 Mart 1971 Darbe Girişimi*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ŞİMŞEK, Derya, *Türk Siyasal Yaşamında İlk Koalisyon Hükümeti: CHP-AP Koalisyonu (1961-1962)*, www.ayk.gov.tr, Erişim: 22.03.2018.

TAN, Mehmet (2015), *Çok Partili Hayatın İlk Yılları ve Demokrat Parti İktidarı Dönemi (1946-1961)*, ed. Betül Karagöz, Mehmet Tan, *Türk Siyasal Hayatı I-II*, Bölüm:3, Lisans Yayıncılık, İstanbul.

TARIM, Osman (2013), *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Adalet Partisi ve Türkiye*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

TEAZİS, Christos (2001), *MHP ve MHP'de Devlet Bahçeli Dönemi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

TEKİN, Arslan (2000), *Alparslan Türkeş'in Liderlik Sırları*, Okumuş Adam Yayıncılık.

TEKİN, Yusuf-OKUTAN, M. Çağatay (2015), *Türk Siyasal Hayatı*, 3. Baskı, Orion Kitabevi, Ankara.

TOKER, Metin, *İsmet Paşayla 10 Yıl, c.4 (1961-1964)*, 1. Baskı, Burçak Yayınları, İstanbul.

TURAN, Ömer (2018), *50 Yıl Sonra 1968'e Bakmak*, Toplumsal Tarih Dergisi, Mayıs 2018, *İsyen, Devrim, Özgürlük: 50 Yıl Sonra 1968*, S.293, İstanbul.

TURHAN, Metin (2016), *Ülkü Ocakları: 1966-1980*, Panama Yayıncılık, Ankara.

TÜRKEŞ, Alparslan (1997), *Milli Doktrin Dokuz Işık*, 1. Baskı, Kamer Yayınları, İstanbul.

TÜRKEŞ, Alparslan (1998), *9 Işık ve Türkiye*, 8. Baskı, Kamer Yayınları, İstanbul.

UYSAL, Ayşen (2018), *Mayıs 68 ve Toplumsal Hareketlerin Uluslararası Dolaşımı*, Toplumsal Tarih Dergisi, Mayıs 2018, *İsyan, Devrim, Özgürlük: 50 Yıl Sonra 1968*, S.293, İstanbul.

ÜNÜVAR, Kerem (2018), *FKF'den DEV-GENÇ'e: Türkiye'de 1968 Öğrenci Hareketleri ve Sol*, Toplumsal Tarih Dergisi, Mayıs 2018, *İsyan, Devrim, Özgürlük: 50 Yıl Sonra 1968*, S.293, İstanbul.

ÜSKÜL, Zafer (1997), *Siyaset ve Asker*, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

[www.basbakanlik.gov.tr/Forms/ Global/ Government/pg_CabinetHistory.aspx](http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/Global/Government/pg_CabinetHistory.aspx), 17.11.2017.

[www.basbakanlik.gov.tr/Forms/ Global/ Government/pg_Cabinets.aspx](http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/Global/Government/pg_Cabinets.aspx), 25.11.2017.

www.mttb.org.tr/sayfalar/tarihce/94, 15.01.2018.

www.marxists.org/turkce/guevara/1963/0001.htm , 03.05.2018.

www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007, 12.10.2017.

YALÇIN, Durmuş vd. (2016), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, 11. Basım, Ankara.

YEŞİLYURT, Süleyman (2008), *İhtilalci ve Muhtıracı Paşalar*, Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

YILMAZ, Ayfer Genç (2015), *I. Milliyetçi Cephe Hükümeti: Siyasal Şiddet ve Devlet*, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, c.3, S.2.

YILMAZ, Tanzer Sülker (1997), *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, 1. Baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.

YORGANCILAR, Serkan (2006), *1965 Sonrası İslamcı Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

YÜCE, Evren (2011), *Türkiye’de 1960-1980 Arası Sol Siyasal Hareketler ve Entelektüel Kökenleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

YÜCEKÖK, Ahmet (1983), *Türkiye’de Din ve Siyaset*, 3.Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

ZÜRCHER, Erik Jan (2016), *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Turkey: A Modern History, çev. Yasemin Saner, 32. Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı	Mehmet Serdar ÇULHA
Doğum Yeri ve Yılı	Ankara / 1989
Medeni Durum	Bekâr

Eğitim Bilgileri

Lise	Ankara Atatürk Anadolu Lisesi
Lisans	Süleyman Demirel Üniversitesi İktisat Bölümü
Yüksek Lisans	Süleyman Demirel Üniversitesi Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yabancı Dil	YÖK-DİL 2017 Bahar: 71,25

İş – Deneyim Bilgileri

2017 - 2018 Bahar Dönemi	Süleyman Demirel Üniversitesi Senirkent Meslek Yüksek Okulu Öğretim Elemanı/ Dışarıdan
-----------------------------	---